

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DAN CRYAN – SHARRON SHATIL – PIERO

KAPİTALİZM

Sermaye ve Özel Mülkiyeti
Daha İyi Anlamak İçin Çizgibilim

DAN CRYAN – SHARRON SHATIL – PIERO

KAPİTALİZM

**Sermaye ve Özel Mülkiyeti
Daha İyi Anlamak İçin Çizgibilim**

**İngilizceden çeviren:
Melih Pekdemir**

say

Say Yayınları

Çizgibilim

Kapitalizm / Dan Cryan, Sharron Shatil & Piero

Özgün adı: *Introducing Capitalizm: A Graphic Guide*

© 2009 Dan Cryan, Sharon Shatil

Türkçe yayın hakları AnatoliaLit Ajans aracılığıyla © Say Yayınları

Bu kitap The Marsh Agency Ltd ve AnatoliaLit Ajans ile yapılan anlaşma sonucu basılmıştır.

Bu eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılan kısa alıntılar hariç yayınevinden yazılı izin alınmaksızın alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0693-7

Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Melih Pekdemir

Yayın koordinatörü: Levent Çeviker

Yayıma hazırlayan: Eda Okuyucu

Grafik uygulama: Artemis İren

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık

Topkapı-İstanbul

Tel.: (0212) 674 93 54

Matbaa sertifika no: 22858

Önceki baskılar: NTV Yayınları

1. baskı: Say Yayınları, 2019

Say Yayınları

Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul

Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80

www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com

www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.

Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul

Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80

internet satışı: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

Kapital ve Kapitalizm

Kapitalizm, üretim araçlarının ve kâr amacıyla ticareti yapılan malların özel mülkiyetine dayalı ekonomik sistemler ailesinin adıdır. Sanayisi olmayan kapitalizmden söz etmek çelişki yaratmasa bile, kapitalist ekonomiler serbest rekabet ve sanayileşmeyle karakterize edilmeye yatkındır.

Genel olarak konuşulduğunda, kapitalist sistemler daha ilerideki üretimde kullanılacak kaynakların birikimine merkezi bir rol biçerler. Kapitalizm (anacılık), adını da **"kapital"** (sermaye, anamal) denilen işte bu kaynaklardan alır.

Feodalizme Karşı Kapitalizm

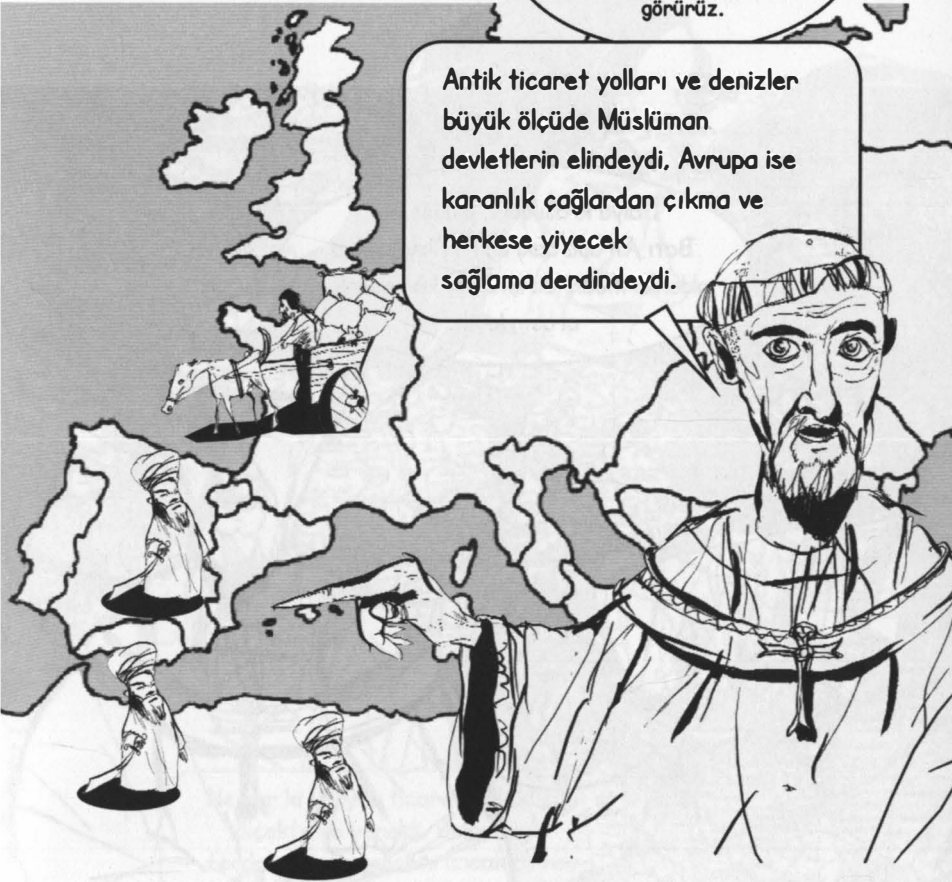

İş çevreleri, zenginlik, imparatorluk ve sömürünün arkasındaki itici güç olan kapitalizm, Avrupa'yı ele geçirdikten sonra söndürülmesi güç bir ateşmişçesine tüm dünyaya yayıldı. Ticaret, özel mülkiyet ve paranın dolaşımına dayalı bir ekonomik sistem olan kapitalizmin gelişimi ticaret ve bankacılık tarihiyle ilgilidir.

Yiyecek tedarik eden toprak sahipleri asiller haline geldi. Kurdukları feodal sistem, ufak arazi birimleri ile geçimlik üretim düzeyi arasındaki hassas bir dengeye dayanıyordu. Feodalizm karnın doyacağı bir istikrarı hedefler. Buysa feodalizmi, sürekli büyüyen pazarlar peşinde olan kapitalizme tamamen karşıt hale getirir.

Ancak geriye dönüp
10. yüzyıl Avrupa'sına
baktığımızda, ne ticaretin ne
de bankacılığın fazla geliştiğini
görürüz.

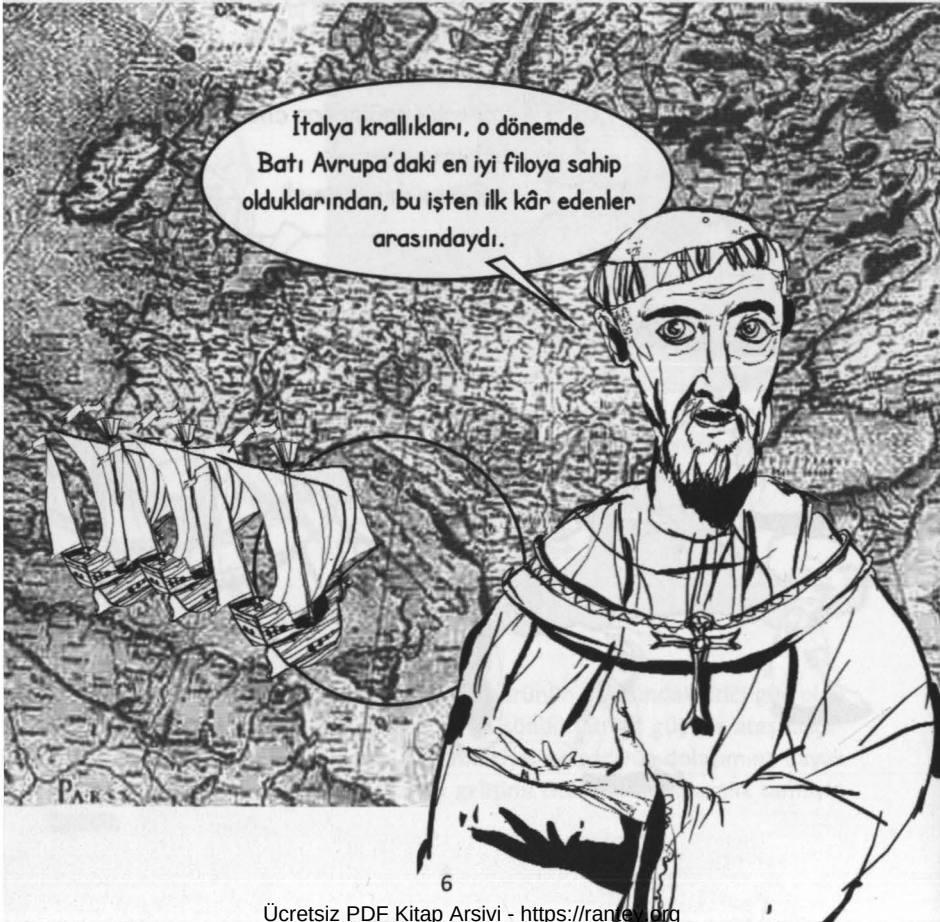
Antik ticaret yolları ve denizler
büyük ölçüde Müslüman
devletlerin elindeydi, Avrupa ise
karanlık çağlardan çıkma ve
herkese yiyecek
sağlama derdindeydi.

Haçlı Seferleri

Tüccarlar ile fırıncı ve dokumacı gibi zanaatkârlar Avrupa'nın şehirlerinde etkilerini artırmaya başlamışken, 1095 yılından itibaren kilise de etkili şekilde ortaçağ Avrupa'sının ilk büyük uluslararası ticari girişimi sayılan Haçlı Seferleri'nin ortaya çıkmasına neden oldu.

Akdeniz'in doğu kıyıları boyunca fetihlerin yolunu açan Haçlılar, Avrupalıların geleneksel ticaret yollarını daha fazla kontrol etmesine imkân sağladı. Sonuç olarak Avrupa krallıkları, Roma İmparatorluğu döneminden beri ilk kez gemileriyle nispeten uzak mesafelerden mal ve insan taşıyabilecek hale geldiler.

14. yüzyıl Avrupa'sında ticaret ve bankacılığın gelişimi, bankerler ve Medici gibi prensler tarafından desteklenen Rönesans ile sonuçlandı.

İtalyan ticaret sınıfı zenginleştikçe güç ve etkileri de arttı. Bu durum, Cenova ve Siena gibi şehir cumhuriyeti devletlerinin gelişiminde önemli bir rol oynadı.

Lorenzo De'Medici
(1449-1492)

Ne var ki İtalyan ticareti çok küçük ölçekte ve yereldi. Dolayısıyla feodalizmin temellerini ancak birkaç küçük şehirde sarsabilmişti.

Tapınak Şövalyeleri

İlk ticari bankalar, 13. yüzyılda Siena gibi İtalyan şehirlerinde ortaya çıktı. Banka kelimesi *banco*'dan gelir ve bu da İtalyanca'da "tezgâh" demektir; çünkü ilk bankacılık hizmetleri şehir merkezinde kurulan tezgâhlarda verilmekteydi. Ancak bankacılık İtalyan tüccarlarıyla başlamış değildir; kökenleri Tapınak Şövalyeleri'nde yatar. Tapınak Şövalyeleri, ilk Haçlı Seferi'nden çıkarılan dersler ışığında, Kudüs'e giden Avrupalı hacıların geçiş yollarını güvence altına almak amacıyla 1096 yılında savaşçı keşişler tarafından kurulmuş bir tarikatı.

Böylece bu işlerde pişmiş, tecrübeli ve aynı zamanda dürüstlükleriyle de tanınan bir Haçlılar tarikatı bu tür seyahatlerin riskini yüklenmeyi teklif ettiğinde, birçok insan bu önerinin üzerine atladı.

Tapınakçıların kısa sürede önemli Avrupa şehirlerinde temsilcilikleri açıldı ve Haçlı devletlerini birbirine bağlayan ana yollar üzerindeki bir dizi kaleyi ele geçirdiler.

Bu durum, insanlara yük taşımadan çabucak seyahat etme ve gittikleri her yerde ihtiyaç duydukları şeyi satın alabilme imkânı sağlamıştı. Bunun karşılığında kendi altınlarından ufak bir yüzdeyi hizmet karşılığı olarak ödemeleri yeterliydi.

İnsanlar mallarını herhangi bir şubemize emanet ediyor; biz de bu malların altın değeri karşılığında resmi bir belgeyi onlara veriyorduk, böylece daha sonra karşılığını herhangi bir başka tapınak merkezinden alabiliyorlardı.

Tapınakçıların Yok Edilmesi

Tapınakçılar Haçlı Seferleri'nin en parlak dönemleri boyunca müthiş zenginleşti. Haçlı devletlerinin ayakta kalması için hayati önem taşıdıklarından, Papa kendilerine işlerini görmeleri konusunda ayrıcalıklar bahsetti, bunun anlamı hiçbir şekilde kimseye hesap vermemeleri demekti. Haçlı devletleri debelenmeye başladıkça, Tapınakçılar Avrupa'da mülkiyet alanında giderek daha değerli yatırımlar yapmaya yöneldi.

Doğudaki girişimler sönmeye yüz tuttukça, Avrupa liderleri giderek bizden rahatsız olmaya başladı çünkü bizlerde el süremedikleri bir zenginlik bulunmaktaydı.

Mesela Fransa Haçlı Seferleri'yle o kadar ilgiliydi ki, kralın hazinesinin büyük bölümü bizim Paris'teki 'tapınak'ta tutuluyordu.

Sonunda kilise ve devlet
bize karşı birleşti. Sapkın bir
mezhebe bağlı olmakla ve ağza
alınmaz eylemlerde bulunmakla
suçlandık.

Tarikat 1314 yılında yok edildi,
liderleri işkence direklerine
bağlandı, bütün mal varlığına
el konulup paylaşıldı. Papa
kendi payını, pek bağımsız
olmayan öteki şövalye
tarikatlarına emanet etti. Bu tür
girişimlere para desteği, pagan
yerlilerin elindeki Prusya'nın
fethedilmesi ve İspanya
topraklarının Araplardan geri
alınmasının ardından sona erdi.

Bankacılık İtalya'da özel şahıslar
tarafından yaşatılıp geliştirildi;
ancak bu alandaki temel fikir,
Tapınakçılar döneminden 19.
yüzyılda Rothschildlara gelene dek
değişmeden kaldı (bkz. sayfa 48).

Ticaret Yollarının Açılması

15. yüzyılın sonuna gelindiğinde gemi tasarımlarındaki gelişmeler ile saat ve pusula gibi aletlerin icadı okyanusu aşmanın mümkün olduğu anlamına geliyordu.

İspanya ve Portekiz'in yeni kurulan Hristiyan krallıkları, Hindistan'a ulaşabil-
mek için Müslümanların kontrolündeki kara yollarına alternatif yeni deniz yol-
ları keşfetmeleri amacıyla Kristof Kolomb'u batıya, Vasco da Gama'yı ise güne-
ye gönderdiler.

1492 yılında batıya
doğru yaptığım seyahat,
Hristiyan Avrupa'nın
Amerika'yı keşfine yol
açtı.

Beş yıl sonra Ümit Burnu'nu keşfettim ve Hindistan'a giden gerçek deniz yolunu açtım.

İspanya ve Portekiz birdenbire Afrika ve Asya kıyılarının yanı sıra Yenidünya'nın geniş ve zengin topraklarının ticaret seçenekleriyle yüz yüze geldiler. Uluslararası ticaret 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'daki feodal küçük toprak işletmeleri (fief'ler) tarafından üretilen tahılın sağladığı zenginliği epey üzerinde bir beklenti yaratmıştı, işte böyle bir servete ulaşılmasıyla sönümlenmeye başlayan feodal sistemin yerine daha sonraları **merkantilist ekonomi** denilen sistem geldi.

Kabaca söylersek, merkantilist ekonomi "bir ülkenin serveti, ticaretten sağladığı kâr toplamıyla temsil edilir" düşüncesine dayanır.

Her arazi parçasının ticarete kullanılabilen kısıtlı miktarda kasnağı vardır. Bu nedenle bir ülkenin ticaret hacmi, üzerinde ticari haklar bulunan arazi miktarına bağlıdır.

Ticaretin gelişmesi yayılmacılığa yol açtı ve bunu başarabilen her bir Avrupa devleti "hiç kimsenin" (yani başka hiçbir Avrupalının) henüz keşfetmediği yeni topraklar bulma umuduyla gemilerini uzaklara göndermeye yöneldi. Denizaşırı toprakların kontrol altına alınması, Avrupalılara buralarda yaşayan yerliler pahasına buradaki kaynakları sömürme olanağı tanıyordu.

Merkantilist ekonomiye geçiş, feodal mülklerin gevşek düzenlemesi dışında modern devletin oluşumunda da önemli bir rol oynadı.

Ortaçağ boyunca savaş dönemlerinde kralın hizmetinde olmak kârlı bir işti. Ancak yayılcılıkla birlikte, asiller açısından denizaşırı yerlerde kralın hizmetinde olmak, kendi özel mülklerini yönetmekten daha cazip bir servet kaynağı haline geldi.

Zengin tüccarlar da artık şövalye nişanı alabiliyor ve kralın hizmetine kabul edilebiliyorlardı. Bu şekilde kralın yönetimi kendi konumunu sosyal, politik ve mali gelişmenin ana yolu olarak güçlendirmektedir.

Güçlü, merkezi bir monarşi Avrupa'nın ilk büyük imparatorluklarını yaratırken kuvvetli ve bağımsız tüccar sınıfının gelişimiyle özel girişime engel oldu. Sonuç olarak kapitalizm, İspanya ve Portekiz imparatorluklarında değil de uluslararası ticaret yarışına yeni katılan daha az şanslılar arasında, özellikle İngiltere ile Hollanda'da büyüdü.

Kapitalizmin Doğum Yeri

Küçük bir ülke olan Hollanda'nın kapitalizmin gelişimine katkısı muazzamdır.

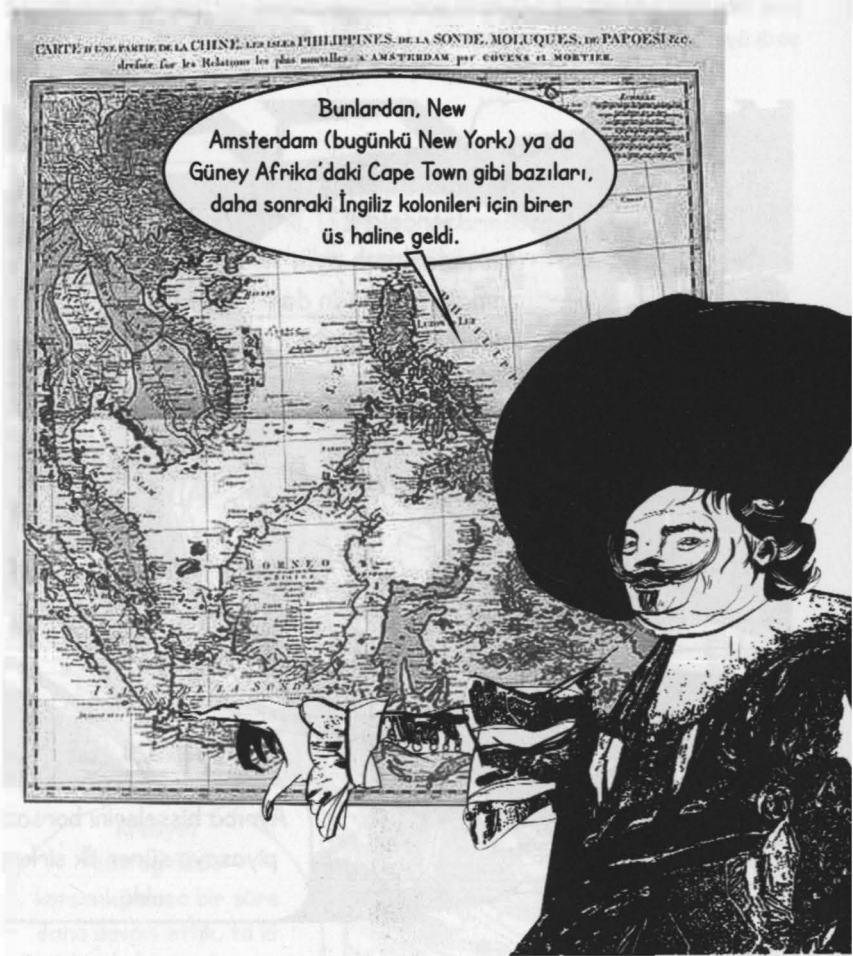
İspanya'dan bağımsızlaşmak için verdiğimiz 80 yıllık mücadelenin sonunda, 1648'de önemli bir aristokrasimiz yoktu ve sınıf farklılıkları da belirgin değildi. Buna karşılık ticaret sayesinde büyüyen önemli bir orta sınıf geliştirdik.

Nüfusumuz ağırlıkla burjuvazinin öncülerinden sayılabilecek şehirli tüccar ve küçük imalatçılardan oluşmaktaydı.

Hollandalıların tek gerçek Avrupalı "ticaret imparatorluğu"nu yarattığı söylenebilir; Sanayi Devrimi'nden sonra meydana gelen emperyalist toprak talanına ise asla katılmadılar.

Hollandalılar Hint Okyanusu'nda, şimdi Endonezya olarak bilinen takımadaları ve Karayipler'deki birkaç küçük üssü ellerinde tuttular; ancak 17. ve 18. yüzyıllarda onlara ait küçük ticaret merkezleri dünyanın dört bir yanına yayılmıştı.

Amsterdam'ın kendisi de Sanayi Devrimi'ne dek Avrupa'nın en büyük ticaret şehri oldu ve ilk borsayla sigorta şirketine ev sahipliği yaptı. Hollanda, birçok tarihçi tarafından dünyadaki ilk gerçek kapitalist ülke olarak değerlendirilir.

Hollanda Doğu Hindistan Şirketi

1602 yılında kurulan Hollanda Doğu Hindistan Şirketi (The Dutch East India Company) ilk çokuluslu şirketlerden biriydi. Hollanda eyaletleri arasındaki bir ortaklık şeklinde yürütülmekteydi. Her birinin bağımsız bir kolu vardı ve bunlara “meclis” (chamber) denilirdi; ancak meclislerin her birini temsil eden on yedi üyeli yönetim kurulu, şirketin yıllık stratejisine karar verirdi.

Doğu Hindistan Şirketi, Endonezya'daki Hollanda imparatorluğunu ekonomik baskıyla birleşen bir şiddet kullanarak yarattı. Hint Okyanusu'ndaki Portekiz'in ticaret merkezlerinin çoğunu kovmayı başardı. Bu, başarılı bir bireysel girişim hikâyesiydi; 18. yüzyılın son yıllarına dek çok fazla taklidi ortaya çıktı ve rekabetin en önünde yer aldı.

İngiliz Korsanlar

Tıpkı Hollanda gibi İngiltere de Protestan bir ülkediydi; denizlerde Katolik İspanya gücü ve karada Fransa tarafından tehdit edilmekteydi. 16. yüzyılın ikinci yarısındaki bazı gelişmelerden sonra İngiliz krallığının, geçimlerini sağlamak için özel gemi sahiplerini korsanlık yapmaya teşvik ettiğinde kaybedecek hiçbir şeyi yoktu; Güney Amerika'dan altın ve gümüş yüklü olarak geri dönen yavaş ve ağır İspanyol ticaret gemilerini hedef seçtiler.

Ancak İngiltere'deki ekonomik ve politik ilerleme de yavaştı. Öyle ki, 1588 yılında armadasının çöküşü ile İspanya'nın hâkim deniz gücü olmayı sürdürmesini durduramadı.

Özel Yatırımın Gücü

I. Elizabeth, 1600 yılında kraliyet kararnamesiyle İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ni kurdu. Onun yerine geçen I. James döneminde İngiltere, hükümet onaylı projeleri finanse eden özel şirketlere iyice alışmıştı. 1606'da kurulan Virginia Şirketi'yle özel yatırımlardan ve İspanya ile düşmanlıklardan doğan boşluklardan yararlanan James, İngiltere'nin Kuzey Amerika'daki uzun soluklu ilk kolonisi olan Jamestown'u oluşturdu.

Hobbes: İlk Kapitalist Düşünür

Bu yeni düşünceleri kâğıda döken ilk önemli düşünür **Thomas Hobbes** (1588-1679) oldu. Hobbes esas olarak ilk büyük kapitalist filozoftu. Sorunlara “Adalet nedir?” ya da “Kim yönetmeli?” şeklinde bakan kendinden önceki politik düşünlere farklı olarak Hobbes siyaset teorisinin merkezine bireyi yerleştirdi.

Dolayısıyla siyaset bilimi için doğru yöntem, toplumu oluşturan şeyleri, yani insanları, onların arzularını ve mizaçlarını kavramakla işe başlamak ve buradan da bir bütün olarak toplumu kavramaya geçmekti.

Bireyin Gücü

Hobbes'un keşfettiği insan tipi bireyciydi, özgürlüğüne hiçbir kısıtlamayı kabul etmeyen "sınırsızca özgür" biriydi. Bu tip insanlar kendi ölümlerinden korkarak yaşar, kendilerini savunma, hayatlarını korumak için gerekli her şeyi yapma, kendilerine zarar verilmesine ve hapsedilmeye direnme hakkına sahip oldukları bir dünyada doğarlardı.

"Bir kişinin gücü"
deyince anladığım şey, onun mevcut
araçları iyi bir gelecek sağlamak
üzere kullanma yeteneğidir.

Bu yüzden güçlü dediğim kimseler
de, gelecekte olmasını istedikleri için
mümkün olan şeyleri şimdiden kolayca
kullanabilmektedir.

Bir bireyin etkinliği; zekâsı,
gücü ya da sosyal durumu
gibi birçok şey tarafından
belirlenir; bunların hepsinin,
bireyin istediklerinden neyi
yapabileceğine ilişkin yeteneği
üzerinde doğrudan etkisi vardır.
Ancak bir birey açısından güçlü
olmak ya da kendisine yardım
etmek üzere çağrıda bulunabilece-
ği geniş bir arkadaş çevresine sahip
olmak da yeterli değildir. Tersine, bu
gücün başka insanlardakinden daha
fazla olması gerekir çünkü amaç-
larının gerçekleşmesinden emin olan bir
kimse böyle bir güce sahip olabilir.

Bir insanın değeri ya da bedeli,
bütün diğer şeylerde olduğu gibi, onun
“fiyatı”dır: yani onun “güç”ünün
kullanımı için verilmesi gereken şeydir ve
bu nedenle mutlak olmayıp başkalarının
ihtiyacına ve yargısına göre değişir... Pek
çok başka şeyde olduğu gibi, insanlarda da
fiyatı belirleyen satıcı değil, alıcıdır.

Hobbes, Leviathan,
Bölüm 10

Gücünün ya da işinin para karşılığında ticaretini yapmak mümkün olmadıkça bir insanın bu şekilde bir değerinden söz etmenin hiç anlamı yoktur. İşte bu yüzden, devleti ve onun nasıl yapılacağını çözümlmeye bile girişmeden önce, Hobbes kapitalist çerçevedeki insan hakkında düşünmeye koyulmuştu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Doğa Durumu

Hobbes böyle bir insanlık görüşünü ele aldı ve etkili bir hükümetin olmadığı bir dönemi tahayyül etti. Güçlü bir hükümet olmaksızın “kötü insanların fenalıklarının aynı zamanda iyi insanları da kendilerini korumak adına şiddet ve sahtekârlıktan başka bir şey olmayan savaşın erdemlerine başvurmaya zorlayacağına” inanmaktaydı. Sonuç ise herkesin her küçük fayda için herkesle savaşması olurdu. Gerçekte bu herkesin herkese karşı savaşıydı. Hobbes tahayyül ettiği bu tarih öncesine “doğa durumu (devleti)” adını vermişti.

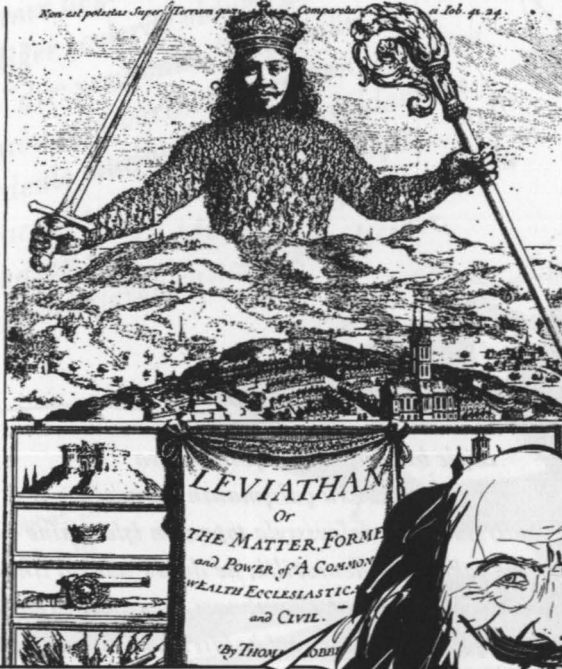

Böyle bir ortamda, “çalışma”ya yer yoktur çünkü çalışmanın karşılığı belirsizdir ve dolayısıyla toprağın işlemesine de yer yoktur; ne denizcilik, ne deniz yoluyla ithal edilebilecek malların kullanılması, ne rahat yapılar, ne fazla güç gerektiren şeyleri kaldırmak ve taşımak için gereken araçlar, ne yeryüzü hakkında bilgi, ne zaman hesabı; ne sanat, ne edebiyat ne de toplum vardır ve hepsinden kötüsü, sürekli korku ve şiddetli ölüm tehlikesi vardır; insan hayatı tek başına yoksul, iğrenç, vahşi ve kısadır.

Leviathan, Bölüm 13

Leviathan ve Toplumsal Sözleşme

Hobbes, işte bu anarşik cehennemde yaşamak yerine, insanların kendilerini daha yüce bir yöneticiye (ki bu da bir birey ya da bir grup insan olabilirdi) tabi kılmasını düşünmekteydi. Böylece bu yöneticiler onların daha mutlu, daha zengin bir hayat yaşamalarına imkânı tanıyabilecekti. Hobbes bu egemen güce (iktidara) "Leviathan" adını vermişti, ilişkinin sözleşme düzeyinde olacağı var-sayılmaktaydı; insanlar her şeyde sahip oldukları doğal haklarını barışçıl bir toplum karşılığında satmış oluyorlardı.

Uygulamada işler pek böyle gitmedi, başeserim olan *Leviathan*'ın (1651) son bölümünde, gerçekte devletlerin çoğunun karşılıklı mutabakatın bir ürünü olmak yerine, kendi uyruklarına güç kullanarak kabul ettirildiğini itiraf etmişim.

Hobbes 50'li yaşlara geldiğinde tartışılan biri olmuştu. 1640 yılında İngiltere'deki politik iklim gergindi, ülke içsavaşın eşiğindeydi. İşte o sıralar Hobbes güçlü bir yöneticiye olan ihtiyaç hakkında bir kitap yayımladı. Görüşleri çekişme halindeki iki tarafça da beğenilmedi ve bu yüzden Hobbes Fransa'ya geçti. İleride kral olacak II. Charles burada sürgündeydi, Hobbes onun özel öğretmeni oldu.

İngiltere'ye geri dönen Hobbes tartışmalardan asla kaçmadı. Cromwell'e göğüs gerdi ve 1660 yılında monarşi yeniden canlandığında II. Charles tarafından emekli maaşına bağlandı, ancak sapkın inanç sahibi olmakla suçlanmış, politikayla ilgili başka bir şey yayımlaması yasaklanmıştı. 1679 yılında 90 yaşındayken öldü.

Doğal Akıl ve Özel Mülkiyet

Hobbes'un öldüğü dönemde Virginia Şirketi de çökmüş (1624) ve Virginia, kralın atadığı valinin yönettiği bir koloni haline gelmişti. 1649 yılında yargılanan İngiltere kralı I. Charles'ın kellesi vuruldu. Karayip denizinde hükümet destekli korsanlık yeniden rağbet görmeye başladı, Henry Morgan örneğinde olduğu üzere hükümet izniyle çalışan korsan gemileri altın ve ganimet koparmak amacıyla Meksika Körfezi'ndeki İspanyol topraklarına yelken açtılar.

İngiltere'de ise **John Locke** (1632-1704) adındaki deha, doğa durumundaki insanlık hakkında farklı görüşler geliştirmekteydi. Locke'a göre doğa durumu, insanların sadece doğa yasalarına ve Tanrı'nın iradesine tabi şekilde yaşadıkları rüya gibi bir durumdu.

Locke, bu düşüncesini desteklemek üzere kolonilerdeki bir örneği, Amerikan yerlilerini kullanmaktaydı; çünkü bu yerlilerin büyük bir kısmının doğayla iç içe ve barış içinde yaşadığına inanılmaktaydı.

Hobbes insana kendi emeğini kontrol etmesi hakkını verirken, Locke ise daha da ileri gitmişti; insanlara kendi emeklerinin meyveleri üzerindeki haklarından söz ediyordu. Doğa durumunda her şeye bütün insanlık tarafından ortaklaşa sahip olduğu düşüncesinden yola çıkıp nasıl olup da özel mülkiyetin mümkün olduğunu soruyordu.

Yine de, doğa durumundaki insanların da özel mülkiyete sahip olma haklarının olduğuna inanmaktayım.

Buradaki önemli soru şudur: Herkesin sahip olduğu bir şey nasıl olup da sadece tek bir kişinin mülkiyeti haline gelebiliyor?

Kapitalizmin ahlaki açıdan meşrulaştırılmasında Locke'un sorusu temel bir öneme sahiptir. Özel mülkiyetin meşrulaştırılmadığı bir durumda ticaret de yatırım da yapılamaz; çünkü bunlar bir kimsenin mülkiyet sahibi olabileceği ve mantıklı olarak da bununla istediğini yapabileceği şeklindeki bir düşünceye dayanır.

Doğal akıl, bize herkesin kendi bedenini savunma hakkı olduğunu anlatır. Bunun devamı olarak, insanların hayatta kalabilmek için ihtiyaç duydukları yiyecek ve içeceğe sahip olma hakkı vardır.

Bundan yola çıkıldığında, yediğim yiyeceğin benim olması ve hakikaten benim bir parçam haline gelmesinde olduğu gibi, belirli bir özel mülkiyet biçiminin olması gerektiği de anlaşılır.

Emek = Sahiplik midir?

Locke, doğanın bizim bir parçamız olduğunu iddia etmemize imkân tanıyan şeyin, onun üzerinde bir bakıma çalışmış olmamız, yani yine Locke'un kendi sözleriyle, doğa ile "kendi emeğimizi harmanlamamız" olduğunu düşünüyor. Bu durum ormandan meşe palamudu toplayan bir kimsenin ya da bazı topraklardan ürün elde eden bir çiftçinin, bunların kendisinin olduğunu iddia etmesine imkân tanıyor.

Fakat böyle bir şey insanlara aşırıya kaçma hakkı tanımıyor. Ben, doğa durumunda insanların sadece gerçekten kullanabileceklerini doğadan özgürce alabileceklerini düşünüyorum.

Bunun da sebebi şudur: Tanrı dünyayı bütün insanlık için korur; bir kimse yalnızca toprağı işlemek ve geliştirmek kaydıyla onu kamusal kullanımdan çekip alabilir. Tanrı, herkes her şeyi açgözlü bir şekilde istiflesin diye değil, herkesin yararına kullanılsın diye yarattı.

İnsanların özel mülkiyet edinmesinin, nerede ve nasıl çalışacağına karar vermesinin doğal hakları olduğu düşüncesi liberal kapitalizmin esasıdır. Liberal düşüncede, eğer bir kimsenin bir şeye dair doğal bir hakkı varsa, bu durumda hiç kimse, hatta devlet bile buna müdahale edemez.

Locke'un mülkiyet hakkındaki doğal hak çözümünü zarif olduğu ölçüde önemli bir çatlağa da sahiptir. Bu noktaya 20. yüzyılda Amerikalı filozof **Robert Nozick** (1938-2002) tarafından işaret edildi.

Kendi emeğinizi basitçe başka bir şeyle karıştırmanızın, bu şeyi size ait yapmaya yetmeyeceğini fark ettim. Eğer bir kâse çorba alıp bunu denize dökseydim, Locke'a göre kendi emeğimi denizle harmanlamış olacaktım.

Fakat bu şekilde denizin sahibi olabileceğimi söylemek bana saçma geliyor. Bunun yerine başka bir şeye ihtiyacımız var; emeği ilave etmenin yanında, kendimize ait olduğunu iddia edebileceğimiz başka bir şey.

Maalesef ne Nozick ne de başka biri henüz yaygın şekilde kabul edilmiş haliyle o "başka bir şeyi" hesaplayabildi. Locke'un değerlendirmesi, özel mülkiyetle ilgili doğal hakka uygulanıyor ve bu doğrultuda, sözelimi bir toplumdaki herkesin mutabakata varabilmesi şartı gibi başka meşrulaştırmalar da geçerli.

Locke ve Sivil Hükümet

Locke sadece özel mülkiyeti meşrulaştıran bir değerlendirmeye yaklaşmakla kalmamış, aynı zamanda topluma kendisini kapitalizme ödünç veren bir yapı da önermişti. Locke'a göre, "sivil hükümet"in rolü, toplumun her üyesinin özgürlüğünü ve güvenliğini korumaktır.

Tıpkı benim gibi Locke da işe insanın doğal hakkıyla (kendisini koruma hakkı, özel mülkiyet hakkı vb.) başladı.

Aynı zamanda toplumun kökünde bir sözleşmenin yattığına da inanmaktaydı.

Öte yandan, hükümetin amacının kendi uyruklarının çıkarlarını korumak olduğuna inanmaktayım.

Hobbes'tan farklı olarak Locke sivil hükümetin mutlak iktidarı kullanmaması gerektiğini düşünüyordu. Bunun yerine, insanlar kendilerini mutlak ya da keyfi yönetimlerine tabi kılmaya kalkışan herhangi bir hükümeti değiştirmekte özgür olmalıydı.

Locke ve Sömürgecilik

Bu düşünceler, İngiliz hükümetinin kendi sömürgelerinde (kolonilerinde) uyguladığı çok sıkı düzenlemelere olan karıştılığından ötürü göze çarpmaktaydı. Bu yüzden, 1775-1783 Amerikan Devrimi'nin ardından Locke'un düşüncelerinin –bu düşünceler bir bakıma daha muğlak olsa bile– Kurucu Babalar* üzerinde muazzam bir etkisi olması belki de şaşırtıcı değildi. Locke hayatının büyük bir bölümünü **Shaftesbury Lordu** Anthony Ashley Cooper'ın (1621-1683) himayesi altında yaşadı. Shaftesbury karaciğer enfeksiyonunu tedavi ettirmek için Oxford'a geldiğinde tanışmışlardı.

Kısa süre sonra
Locke özel
doktorum okdu.

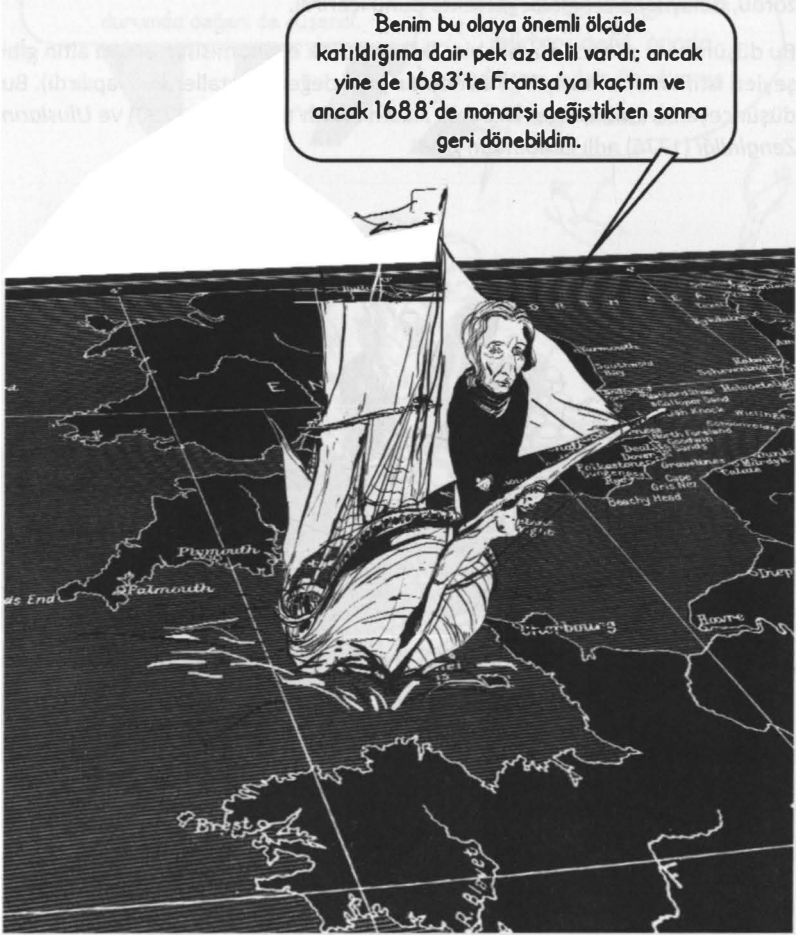
Daha sonra ısrarlarım üzerine Locke,
Carolina eyaletleri (Kuzey ve Güney) için anayasa
yazmakla ilgilendi; koloni içinde feodal
bir aristokrasinin kurulmasını savunan bir
belgeydi bu...

...ancak
hiçbir zaman
uygulamaya
koyulmadı.

* Kurucu Babalar (Ing. the Founding Fathers) kavramı, ABD'nin kuruluşunda birinci de-
receden rol üstlenmiş olan John Adams, Benjamin Franklin, Alexander Hamilton, John
Jay, Thomas Jefferson, James Madison ve George Washington için kullanılır. (çev.)

Ayrıca Shaftesbury örgütü, Locke'ı Rye House suikast girişimine kattı; bu, II. Charles ve yine tahtın varislerinden olan Katolik erkek kardeşine karşı bir suikast planıydı.

Yayımlanan kitabındaki liberal politikalara rağmen Locke, Kraliyet Afrika Şirketi'nin (Royal Africa Company) yatırımcılarından biriydi; bu şirket plantasyonlara köle satmak için 1672'de kraliyet kararıyla kurulmuştu.

Ulusların Zenginliği

Birçok çağdaşı gibi Locke da zenginlik ile parayı –ve özel olarak da altın rezervlerini– bir tutmuştu. Locke’a göre tüketim mallarının hepsi gayet basitçe kullanılıp bitirilen çok güvensiz şeylerdi, oysa parayı kullanıp bitirmek ve tüketmek zordu, dolayısıyla zenginlik gerçekte bunu içerirdi.

Bu düşüncenin sonucu olarak, bir ülkenin politik ekonomisinin amacı altın gibi şeyleri istiflemek olmalıydı (o dönemde para değerli metallerden yapılırdı). Bu düşünceye en ünlü eleştiri İskoçyalı **Adam Smith**’ten (1723-1790) ve *Ulusların Zenginliği* (1776) adlı kitabından geldi.

Altın ve gümüşün değeri, herhangi bir şey kadar değişkendir ve az bulunabilir olmasına bağlıdır; şayet çok miktarda altın temin etmek mümkün olsaydı, bu durumda değeri de düşerdi.

Bir ülkeyi zengin kılan sahip olduğu altın miktarı değil, orada devam eden üretim ve ticari mallardır.

Smith, ticareti ilerletmenin en iyi yolunun, tek tek tüccarların kişisel çıkarlarına ve yaratıcılıklarına güvenmek olduğuna inanıyordu.

“Yemeğimizi kasabın, biracının veya fırıncının iyilikseverliğinden değil, kendi çıkarlarını kollamalarından bekleriz. Onların insan severliğine değil, bencilliğine sesleniriz. Hiçbir zaman kendi ihtiyacımızdan değil, onların kendi faydasından söz ederiz.”

Ulusların Zenginliği, Kitap 1, Bölüm 2

Kişisel Çıkar

Benzer şekilde eğer bir şirket kalitesiz mallar üretirse, insanlar başka yerlerden satın alma yapacaktır; yani iyi kalitede ürün çıkarmak şirketin çıkarıdır. Piyasanın kendi yanlışını düzelter niteliği Smith'in şöyle düşünmesine yol açmıştı: İhtiyaç olanı sağlayabilmek için piyasaya güvenebiliriz; ticaretin serbestçe yapıldığı ve ihtiyaçlarımızın karşılandığı piyasanın önündeki başlıca engel hükümet müdahalesidir.

Çalışanları,
toplum açısından en iyisini
kapatmak için harekete
geçiren şey, kişisel
çıkar dır:

Söyle düşünün:
Yiyecek kıtlığı varsa fiyatlar artacaktır;
fiyatlar arttığı takdirde yiyecek imal etmek
ya da ithal etmek sayesinde daha fazla para
kazanılacaktır:

Sonuçta daha fazla insan
yiyecek arzına başlayacak,
bunun sonucunda da yiyecek
tekrar bollaşacak ve fiyatları da
normalleşecektir:

Görünmez El

Smith'e göre hükümet müdahalesi olmadığı takdirde piyasa düzgün şekilde çalışacaktı, insanlar "görünmez bir el" tarafından yönlendiriliyormuşçasına kişisel çıkarlarının peşinden gidecek ve görünmez el onları çevrelerinden yararlanmaya (kâr etmeye) sevk edecekti.

Uygulamada, görünmez el bazen işler... Bazı şirketler kötü üretilmiş ürünler satarak piyasada kalmayı sürdürürken, en azından gelişmiş dünyada malların çoğunluğu iyi üretilmiş ve bol miktarda erişilebilir oluyor.

Öte yandan piyasa tarafından değil de hükümet tarafından yapılması gereken şeyler de vardır; mesela yollar.

Birincisi, diğer bağımsız toplumların şiddetinden ve istilasından toplumu koruma görevi. İkincisi, toplumun her bir bireyini, toplumun diğer üyelerinin adaletsizliğinden ve baskısından mümkün olduğunca koruma görevi ve üçüncüsü, belli kamusal işletmeleri ve belli kamusal kurumları inşa etme ve onlara bakma görevi.

Ulusların Zenginliği,
Kitap 4, Bölüm 9

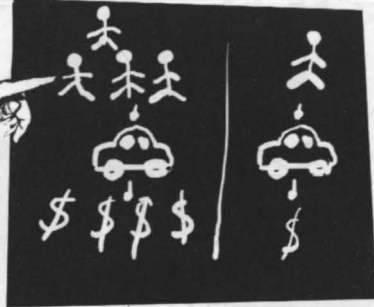
Görünmez el kâr peşindedir ve para kazanma yolunun daha az belirgin olduğu ihtiyaçları karşılamada pek işlerlik göstermez. Bu sınırlamanın farkında olan Smith, insanların aptallaşmasını önlemek üzere devletin eğitim gibi kamusal işler konusunda harcama yapması gerektiğine inanıyordu.

Malların değeri onların az bulunur oluşuna tabiyken Smith daha ileri gidiyor ve şöyle diyordu: Bir şeyin değeri, bir kimsenin onu takas edebileceği emek miktarını da içerilir. Emek, bir şeyin üretim maliyetindeki en önemli unsurdur, o şeyin değerini ya da en azından o şeyin üretimini kârlı kılacak asgari fiyatı belirler.

Bu düşünce "Emek Değer Teorisi" olarak bilinmeye başlandı ve "klasik" ekonominin esasını oluşturdu. Bu düşünce Smith'in, Hobbes'un "zenginlik güçtür" sözüyle mutabık olmasına yol açtı; ama sebebi zenginliğin sahibine otomatik olarak siyasi güç kazandırması değil, ona başka insanların emeğini kontrol gücü vermesiydi.

Her şeyin reel fiyatı, yani onu elde etmek isteyen kimseye mal olan her şey, onu elde edişteki zahmeti ve sıkıntısıdır. O şeye sahip olan ve elden çıkarmak isteyen ya da başka bir şeyle takas etmek isteyen bir kimseye gerçekten para kazandıran her şey, o kimsenin kendisine saklayabileceği emek (zahmet), sıkıntıdır ve başka insanlara dayatabileceği bir şeydir. Parayla ya da mallarla alınabilen şey, emekle de satın alınabilir.

Ulusların Zenginliği,
Kitap 1, Bölüm 5

Yeteneklerin Uzmanlaşması

Smith, ekonomik büyümenin uzmanlaşmadan kaynaklandığına inanıyordu. İnsanlar için kâr ve üretimin verimliliğini azamileştirmenin en iyi yolu, bütün ürünleri kendi başlarına üretmek yerine birkaç seçilmiş beceride uzmanlaşmaktı.

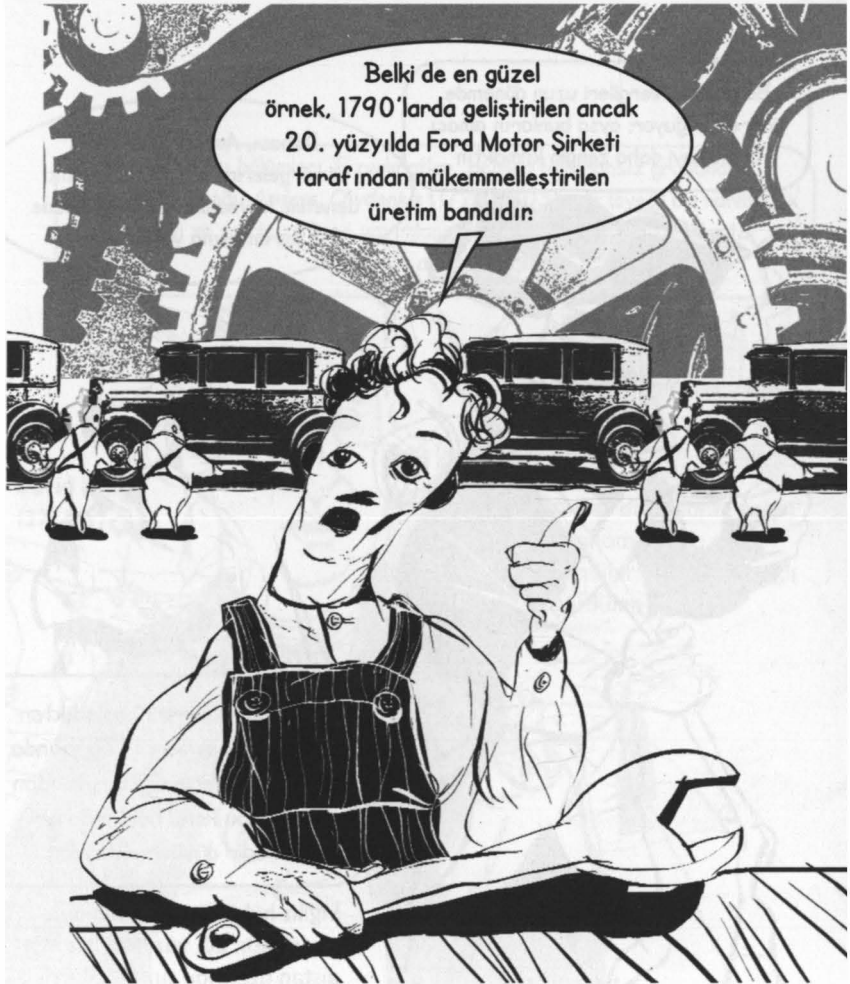
Eğitimsiz, yeteneksiz on kişi ellerini kullanarak topluğne imal edebilir. Her kişi günde bir topluğne üretebilir ve kesinlikle yirmiden fazlasını üretemez.

Ancak uzmanlaşmış küçük bir imalathane görmüştüm. Burada on kişi çalışıyordu ve çok yoksul oldukları ve dolayısıyla aletleri de çok kötü olduğu halde, sıkı çalıştıkları zaman günde kırk sekiz binden fazla topluğne imal edebiliyorlardı.

Smith, uzmanlaşmanın ve üretim verimliliğinin kesinlikle ilerlemenin nişanesi olduğunu düşünmekteydi. İnsanlık küçük, kendine yeten birimlerden, her çalışanın tek bir beceriye sahip olduğu daha büyük toplumlara geçmişti.

Bir ülkenin tamamı makul bir şekilde, Ortadoğu'nun petrol imparatorluklarında olduğu üzere, ihtiyaç duyduğu her şeyi ticaret yoluyla temin etmek suretiyle, tek bir sanayi alanında merkezileşebilirdi. Smith hedefi ortasından vurduğunu kanıtladı, tasvir ettiği uzmanlaşma tarzı da yaygın şekilde kabul gördü.

Serbest Ticaret

Serbest ticarete inanan Smith, İngiltere'nin gelişmeye başlayan imparatorluğun birçok sömürgesinde uygulanan gümrük vergisine ve kısıtlamalara karşı çıkıyordu. Sözgelimi Amerika sömürgesindekilerin sadece kendileri için imalat yapmalarına neredeyse hiç izin verilmiyor, imparatorluğun diğer yerlerinden ihtiyaç duydukları malların (örneğin çay) hepsinin Londra üzerinden alınması şartı getiriliyordu ve burada da ilave gümrük vergisi uygulanıyordu.

Bu gümrük vergileri uzun dönemde ticareti boğuyor; oysa bunların amacı ana ülkeyi daha zengin kılmaktır.

Dahası, Avrupa ülkelerinin sömürgelerine uyguladıkları sıkı denetim, kaynakların büyük ölçüde kurumasına yol açıyor.

Amerikan devrimi başladıktan bir yıl sonra, yani 1776 yılında *Ulusların Zenginliği* basılmadan önce, bu konu hakkında bir süredir düşünmektaydım.

İngiliz hükümeti bundan ders çıkarmadı; 20. yüzyılda bile Hindistan üzerinde tuz tekeli hâlâ dayatılmaktaydı.

İskoç Aydınlanması

Smith hayatının büyük bir kısmını Edinburgh'ta geçirdi ve İskoç Aydınlanması'nın parlayan ışıklarından biri oldu. Filozof David Hume'u dostu olarak gördü. İngiltere'yle birleştikten sonra Edinburgh'a gelen refah ile doludizgin yol alan İskoçlar, ülkelerini içinde bulunduğu dogmatik uykudan uyandırmaya koyulmuşlardı.

Ulusların Zenginliği bütünüyle özgün bir eser olmasa bile, Smith genellikle modern ekonominin babası olarak değerlendirilir.

Kitabın bazı bölümleri "Fizyokratlar" denilen bir Fransız grubundan alınmaydı. çoğu *Anders Chydenius* (1729-1303) adlı İsveçli bir rahibin yazdığı ve on bir yıl önce yayımlanan *Ulusal Kazanç* başlıklı kitapta önceden anlatılmıştı.

David Hume
(1711-1776)

Ancak daha sonra gelen ekonomistlerin çoğu, kendilerini Smith'e bağlı gördüler.

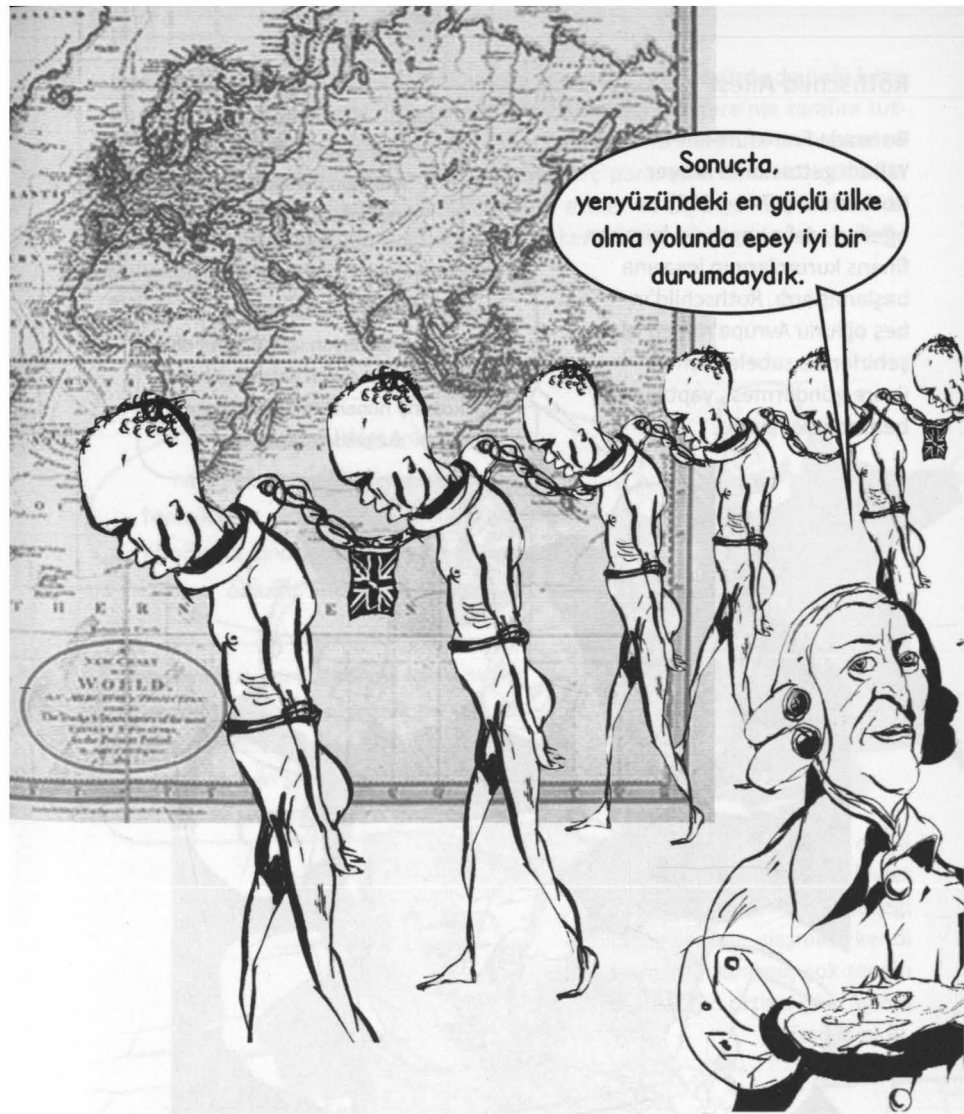

Ulusların Zenginliği ni yazmaya başladığımda daha çok bir ahlak filozofu olarak tanınıyordum ve eserim de ahlak felsefemin pek uzağında değerlendirilemezdi.

Bazı bakımlardan bu kitabın başlığının "Ulusların Refahı" olması daha uygun düşerdi.

Smith'in 1790'da öldüğü dönemde İngilizler uluslararası ticarete hâkim olmuştu ve İngiltere'de Sanayi Devrimi tetiklenmişti (gerçi tarihçiler bunun tam tarihi konusunda mutabık değiller).

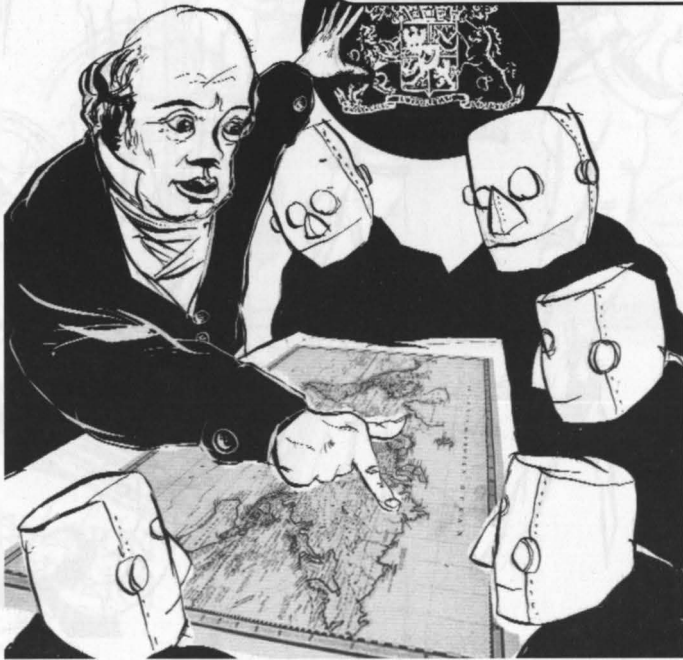
Ne var ki, bu gelişmeye nakit para sağlayan Batı Hint Adaları ve Kuzey Amerika'daki İngiliz sömürgeleri, şeker ve pamuk plantasyonlarını işletmek için ağırlıklı köle emeğine dayanmaktaydı. Şimdilerde, İngiliz sömürgelerindeki ve bağımsızlığını yeni kazanmış ABD'deki plantasyonlarda köle olarak çalıştırılmak üzere 20 milyon civarında insanın Afrika'daki yurtlarından alındığına inanılmaktadır. Bunların yarısından fazlası yollarda can vermiştir.

Rothschild Ailesi

Bu arada Frankfurt-am-Main'deki Yahudi gettosunda **Mayer Rothschild** (1744-1812) ve oğulları, daha sonra ün kazanan finans kurumlarının inşasına başlamışlardı. Rothschild'ın beş oğlunu Avrupa'nın en işlek şehirlerine şubeler açmak üzere göndermesi, yaptıkları işi benzersiz kılıyordu.

Onları çeşitli hükümetlerle mümkün olduğunca fazla bağlantı kurmaları için de teşvik ettim.

Bütün şubeleri özel bir bilgi ağıyla sıkı bir koordinasyon içinde tutarak Avrupa'daki her siyasi gelişmeyi kendi mali kazanç hanemize çevirebilecek durumdaydık.

Rothschild ailesi uluslararası yatırım bankası fikrini geliştirdi; kendi fonlarını barış ve refahın olduğu herhangi bir yere transfer edebiliyor ve böylece koşullar ne olursa olsun yatırımları sayesinde yüksek faizin keyfini çıkarabiliyorlardı. Önemli olan nokta, borç para vererek özel girişimlerine ve hükümet girişimlerine kaynak sağlarken aynı şekilde mutlu olmalarıydı. Bu iki etken, onları bütünüyle yeni türden bir mali makine haline getirdi.

Napolyon Savaşları (1799-1815) boyunca aile, onları günümüzde de ünlü kılan büyük servetler elde etti. Sonunda Rothschild ailesi İngiltere'nin tarafını tutmayı tercih etti, bu tercih de savaşın sonucunun belirlenmesinde muhtemelen önemli bir etken oldu. İngiliz hükümetine borç para vererek onun müttefiklerine yaptığı yüklü sübvansiyonları finanse ettiler ve İspanya seferi sırasında Wellington Dükü'ne para sağlamak üzere kendi özel kaçakçılık şebekelerini kullandılar.

Napolyon Waterloo'da nihayet yenildiğinde, Londra'daki temsilcimiz olan oğlum Nathan'ın kendi özel ağıımız aracılığıyla bunu ilk duyan kişi olduğu sıklıkla söylenir.

Napolyon'un geri döneceği korkusuyla Londra'da herkes ellerinde ne var ne yok çılgınca satarken, oğlum sahneye çıkmış ve her şeyi en düşük fiyattan satın almıştı.

Rothschild ailesinin birkaç on yıl içinde, o güne dek sadece devlet hazinelerinin biriktirebileceği ölçekte servete ulaşması, kendi başarılarını yaratmış çok zengin iş insanlarının ortaya çıkacağını işareti oldu.

Sanayileşme

19. yüzyıl başlarında Sanayi Devrimi İngiltere’de gerçekten ısınmaya başlamıştı, ilerlemesiyle ağırlıklı olarak **James Watt**’ın (1763-1819) buhar makinesinde yaptığı gelişmelere dayanmaktaydı.

Dünya mekanik dokuma tezgâhı çağına girmişti, bunlar da İngiltere’nin büyüyen tekstil endüstrisinin kalbinde ortaya çıkmaktaydı.

Traktörler ve diğer makineler gıda üretimini on katına çıkardı.

Kuzey Amerika’da, Avustralya’da ve Afrika’da toprağın altındaki değerli madenler sanayi madenciliğiyle çıkarıldı.

Trenler ve telgraf hatları küresel sanayi makinesini birbirine bağlamaktaydı.

1851 yılında halk, yeni dünyanın harikalarını seyretmek üzere Büyük Sergi’ye akın etmişti.

Sanayileşme, Batı'yı merkantilist ekonomiden çıkarıp kapitalist ekonomiye taşıdı. Sanayileşmeden önce bir ülkenin zenginliğini belirleyen en önemli faktör onun ticaret hacmi ya da ihracatının ithalatından fazla olmasıydı. Sanayileşmeden sonra ise bir ülkenin üretebildiği **değer** daha önemli hale geldi.

Sanayi artık hammaddeleri, sömürgelerin tedarik etme kapasitesinin çok ötesinde bir hızla sömürebilecekti. Ucuz ve bol miktarda hammaddeye erişebilmek için sömürgelerde de makine üretimi yapılmalıydı.

Sanayileşmenin verdiği destekle Avrupa'nın ticari ileri karakolları da tam teşekküllü imparatorluklara dönüşmeye başladı.

19. yüzyılın son yıllarında dünyanın büyük bölümü Avrupa'nın kontrolü altındaydı. Bunların bir kısmı zaten kendiliğinden Avrupalılara teslim olmuştu. İngiltere tek başına dünyanın beşte birini kontrol ediyordu.

Afyon Savaşları

Avrupa imparatorlukları ekonomik menfaatlerini çoğaltmak üzere güç kullanmaya hiç de isteksiz değildi. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi bile kendi özel ordu-suna sahipti.

1830'larda ve 40'larda
Doğu Hindistan Şirketi, dünyanın
o güne dek gördüğü en büyük
uyuşturucu karteliydi.

Gerçekten de Hindistan'dan
tonlarca afyonu gemilere
yüklüyor ve ipek, çay, porselen
gibi değerli ihrac mallarının
ödemesini bunlarla yapmak üzere
Çin'e götürüyorduk.

1830'ların
sonunda
Çin, afyonla
yapılan ticareti
durdurmak
üzere adım
attı ve bu adım
1839-1842 ile
1856-1860
yıllarındaki
afyon
savaşlarına yol
açtı.

Yüksek teknoloji
silahlarımızla Çinlileri
tamamen yenilgiye
uğrattık.

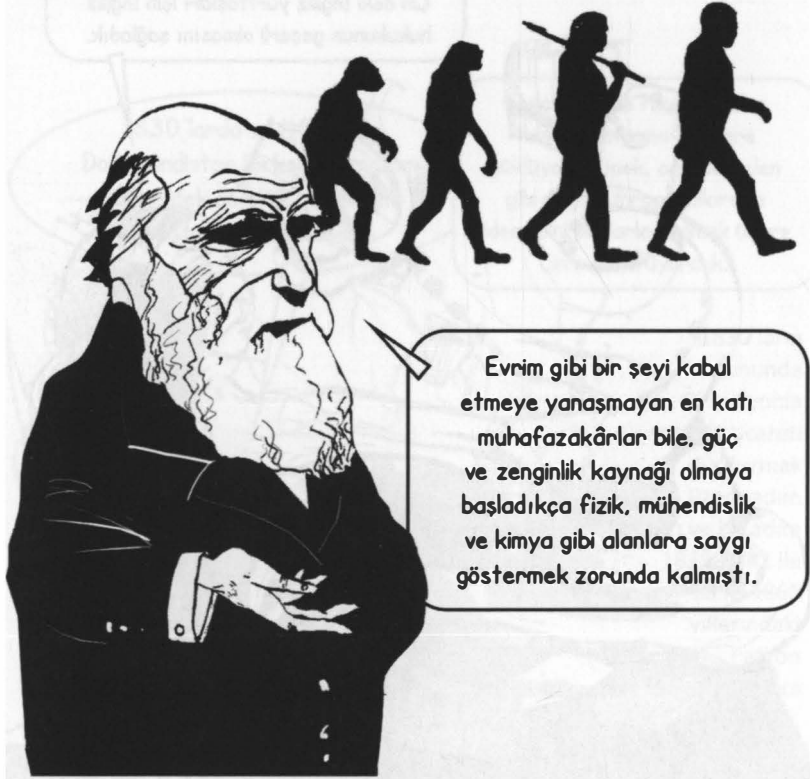
İlk afyon savaşının sonunda
uyuşturucu ticareti yeniden başlamakla
kalmadı, aynı zamanda Hong Kong'un
kontrolünü de bize verdi. Böylelikle
Çin'deki İngiliz yurttaşları için İngiliz
hukukunun geçerli olmasını sağladık.

İkinci afyon savaşının sonunda (ki buna Fransa da katılmıştı) İngiltere, Çinlileri hem afyon ticaretini hem de Çinlilerin sözleşmeli işçi olarak (aslında bunlar adı konmayan köleler olacaktı) Amerika kıtasına gemilerle götürülmesini tamamen yasallaştırmak zorunda bıraktı.

Sosyal Bilimlerin Yükselişİ

Sanayideki patlama ile birlikte bilim de toplumun bütün alanlarında arayış içinde olduğu saygıya nihayet sahip olmaya başladı.

Doğa bilimlerine yönelik artan saygının yanı sıra insan toplumunu ve toplumsal etkileşimi de bilimsel araçlarla çözümleme doğrultusunda ilk çabalar gündeme geldi. Sosyoloji, psikoloji ve ekonomi artık giderek daha fazla bilimsel disiplin görünümü almaya başladı.

Smith'in *Ulusların Zenginliği* kitabı bu yeni ekonomi biliminin belkemiğini oluşturdu; ancak onun tanımları, kavramları ve iddiaları daha titizlikle matematiksel olarak formüle edildi ve istatistiksel olarak çözümlenen ampirik verilerle desteklendi.

David Ricardo

“Klasik” ekonomi olarak adlandırılmaya başlanan bu bilimin en etkili ilk formülasyonları **David Ricardo** (1772-1823) tarafından 1817 yılında yayınlanan *Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri* kitabında yer aldı.

Ricardo maliyetler, kârlar, fiyatlar, istihdam ve ücretler gibi başlıca ekonomik değişkenleri yönlendiren kılavuz ilke olarak Smith’in Emek Değer Teorisi’ni benimsemişti.

Ürünün gerçek piyasa fiyatı, onu üretmek için gerekli emeğin maliyeti civarında dalgalanmaya eğilimli olacaktır. Bunun nedeni de emeğin arz ve talebindeki -elverişli iş miktarı ile bu işe girmek için bekleyen işçi sayısı arasındaki karşılıklı- değişimlerdir.

Emeğin Maliyeti

Emeğin maliyeti bütün önemli ekonomik etkenleri belirlediğinden, Ricardo'ya göre herhangi bir şeyin ne kadar alındığının ya da satıldığının önemli bir ekonomik sonucu yoktur. Bunun devamında, ticaret hacmi de ekonomik durumu etkilemez; bu görüş de Smith'in hükümetin serbest ticarete müdahalesinin en sonunda hiçbir faydalı ekonomik etkisi olmayacağı şeklindeki inancını desteklemektedir.

Ricardo'ya göre toprak sahipleri tarafından ödenmesi istenen ranttaki farklılıklar, farklı bölgelerin verimliliğindeki farklılığa bağlıdır; yani bunlar tarım için daha verimli arazilerden ya da kömür gibi sanayi için hayati öneme sahip kaynaklar bakımından zengin bölgelerden söz etmemize göre değişir. Böylece, bir bölge ne ölçüde verimli olursa o ölçüde yüksek rant getirecek ve toprak sahipleri de o ölçüde zengin olacaktır. Öte yandan, bir bölge ne kadar verimli olursa, o ölçüde sermaye üretecek ve böylece kapitalistler de o ölçüde zengin olacaktır.

İşçilerin Deli Gömleği

Ricardo'nun ikinci ilkesi ise emeğin asla daha pahalı olmayacağı şeklindedir. Emek Değer Teorisi ışığında, verimlilik ve kârdaki her artış ilkesel olarak emeğin daha ucuzlaması sayesinde meydana gelir.

Bunun anlamı şudur: İşçiler, toplum daha fazla geliştikçe ve böylece daha fazla para üretildiği için daha fazla para kazanmayı umabilirler. Daha fazla para üretildiğinde ise arz-talep dengesi bozulur ve bu da enflasyona yol açar; yani sanki paranın kendisi ucuzlamış gibi bir durum ortaya çıkar. Böylece ücretlerin artış oranı, enflasyon oranıyla aynı olmaya yatkın olacaktır; bu da ekonomik terimlerle asla reel değil, nominal bir orandır.

John Stuart Mill

Ricardo işçiler açısından ortaya çıkan bu korkunç sonucu, baş edilmesi gereken bir sorun olarak sunmaktaydı. Ancak sanayileşmenin ve ilerlemenin daha güçlü ve zengin bir toplum yaratmanın tek yolu olduğundan Ricardo'nun hiç kuşkusu yoktu, işçilerin umabileceği en iyi şey, tam istihdamın olduğu bir ortamdı ve bu da nüfus artışına benzer bir oranda üretimin de artırılmasıyla gerçekleştirilirdi. Ne var ki bu çözüm klasik liberal ideolojinin en önde gelen düşünürü olan **John Stuart Mill** (1806-1873) tarafından yeterli görülmemiştir.

Ben küçükken Ricardo sıklıkla evimizi ziyaret ederdi. Çünkü faydacılık ekolünden düşünürlerle sıkı bir temas halindeydi ve bu ekolün önde gelen üyeleri de **Jeremy Bentham** (1748-1832) ile babam **James Mill** (1773-1836) idi.

Ekonomideki amacım her zaman faydacılık ile Ricardocu ekonomiyi birleştirmek olmuştur.

Jeremy
Bentham

Faydacılık, en çok
insan için en büyük mutluluk
ilkesine dayanır. Ben buna
fayda ilkesi diyorum.

Bu ilkeye göre ahlaki ve siyasi bakımdan yapılması doğru olan şey, en
yüksek orandan en fazla sayıda insan için memnuniyeti artırma ya da
acıyı azaltma ilkesidir.

Faydacılık, etik ve politik sorunları çözmek için ampirik, bilimsel bir "kalkülüs (değişkenler hesabı) olarak tasarlandı. Bu, liberal düşünce için yeni bir zemin yaratma anlamına geliyordu çünkü eski Locke'çu "doğal haklar" ve "toplum sözleşmesi" artık çok soyut, bilim dışı ve modası geçmiş haldeydi. Faydacılık, yavaş yavaş modern liberal siyasetin ve kapitalist ekonominin hâkim dünya görüşü oldu.

Özgürlüğün Nimetleri

Faydacılık mantığında özgürlük büyük bir nimet olarak kabul edilir; dolayısıyla genelde yasalar da "kötülük" ya da acı sebebi olarak görülür.

Bu yüzden yasa yapımı olabildiğince asgari düzeyde tutulmalı ve bir yasaya sahip olduğumuz zaman onun sağlayacağı memnuniyetin kaçınılmaz olarak getireceği acıdan daha ağır çektiğinden emin olmalıyız.

İşte bu da devletin, ekonomi dahil özel girişimlere müdahalesini asgari düzeye çekmeyi amaçlayan Bentham'ın liberal görüşlerinin gerisindeki esasları oluşturmaktaydı. Bentham ve ekolü, "radikal" hareketin parçası olarak görülmekteydi. Sahip oldukları merkezi "radikal" düşüncelerden biri, kadınlar ve yoksullar dahil herkesin oy kullanmasıydı; bu düşüncesi nedeniyle hakarete uğrayan Bentham parlamentodan kovulmuştu. Ayrıca eşcinselliğin yasallaşmasına ve aynı cinsiyetten evliliklere izin verilmesine de inanmaktaydı ancak tepki göreceği korkusuyla bu görüşleri hiçbir zaman yayımlamadı.

Doğa ve Toplum Kuralları

Mill, devlet ve piyasayı bireylere hizmet etmek ve en sonunda herkesin mutluluğunu artırmak için tasarlanmış araçlar olarak görüyordu. Bu ise sadece zenginliğin azami hale getirilmesini değil, aynı zamanda insanlara kendi görüşlerini oluşturma ve bu görüşleriyle yaşama özgürlüğünün verilmesini de içermekteydi.

İki tür kuralı birbirinden ayırmıştım: *doğa* kuralları ve *toplum* kuralları. İkincisi insan kararının ürünüdür ve her bireyin temel özgürlüğü görüşüyle birlikte düzenlenmelidir.

Ricardocu ekonomide doğa kuralları üretime hükmetmektedir. Ne kadar üretebileceğimiz konusunda doğal, fiziksel sınırlamalar vardır; ne yaparsak yapalım çiftçilik için sınırlı miktarda arazi, denizde sınırlı sayıda balık vb. vardır. Ancak bunların dağılımına toplumsal kurallar hükmeder, bu kurallar üretilen malların ve servetin keyfini kimin çıkaracağına karar verir. İşte devletin düzenleyici bir etken olarak devreye girmesi gereken yer de burasıdır.

Servetin Dağılımı

Devletin temel ekonomik aracı vergilendirmedir. Kimin, ne için ve ne kadar vergi ödeyeceğine karar vermek, toplumun tamamındaki servet dağılımını belirleyici bir etken olacaktır. Mill, tüm yurttaşlar için vergilendirmenin eğitim, sağlık, yasal yardım ve temel yaşam koşullarının sağlanmasında kamusal bir fon olması gerektiğine inanıyordu. Bu anlayış, günümüze dek liberal ekonomi ve politikanın nişanesi oldu.

Arz-Talep

Metayı üretmiş olmak yeterli değildir; onu tüketicilere ulaştırmanız, müşterilerin onu bilmelerini sağlamanız, diğer elverişli markalarla rekabet etmeniz vb. gerekir. Dolayısıyla malların fiyatlarını belirleyen sadece emek değildir; fiyat, onları satarken ortaya çıkan maliyetleri de içerir.

Mill, Emek Değer Teorisi'nin ötesindeki yolu açmış ve bunun yerine geçecek olan arz-talep teorisine doğru ilerlemişti. Bu teori günümüz ekonomi teorisinde hâlâ hüküm sürmektedir. Teorinin ayrıntılı ilk çözümlemesi de 1881 yılında **Alfred Marshall** (1842-1924) tarafından *Principles of Economics* (Ekonominin İlkeleri) kitabında yapıldı.

Herhangi bir malın fiyatı bir denge noktası etrafında oluşmaya yatkındır. Bu nokta, hem tüketicinin satın almasına hem üreticinin malları imal etmesinin zahmetine değecek bir miktar olacaktır:

Mill'e göre satıcılar ve alıcılar arasındaki denge noktası çeşitli etkenler tarafından belirleniyordu. Bu etkenler arasında emek olsa da bununla sınırlı değildir. Bunun anlamı, bir malın kârını emeğin maliyetinin üstünde kılan şey ile bu maldan elde edilen kârın tamamının aynı olmadığıdır.

Hammaddelerin ya da gemiyle nakliyatın maliyetini düşürme gibi diğer etkenleri geliştirebilirsek, elde edilen kâr payı işçilere aktarılabilir ve kapitalistler de hâlâ kâr etmeyi sürdürür.

Kısacası, işçilerin kendi hayat tarzlarını geliştirme gücü yeterli hale gelebilir çünkü bunu sağlayacak kadar fazla para kazanmış olurlar.

Mill, bu artışın ilk önce eğitim, sağlık, hijyen ve kamusal taşımacılık alanında ortaya çıkmasını düşünmekteydi. Daha iyi eğitilmiş ve temiz işçilerin paralarını boşa harcamayacaklarına güvenilebilirdi. Mill ayrıca meslek sahibi olmak isteyen kadınlara kamusal yardımı da destekliyordu.

İnsani Kapitalizm mi?

Mill'in teorisi, Sanayi Devrimi'nin sonuçlarına tepki gösteren ilk liberal teoriydi.

İnsanların kendilerini her alanda (temel sağlık hizmetleri, eğitim, çalışma koşulları vb. dahil) geliştirmelerine imkân tanıyan kamu harcamaları ile daha fazla iyilik yapmaya hizmet eden özel girişim düşüncesini birleştiren bir devlet tasviri yaptım.

İşte bu düşünceler geniş "liberalizm" kilisesinin bir yanını oluşturmaktaydı; her iki yan da genel olarak devletin özel girişimler dışında kalması konusunda mutabıktı ancak devletin bunu ekonomik olarak nasıl gerçekleştireceği konusunda mutabık değillerdi.

Öte yandan aşırı sağcı düşünürler, devletin ekonomik işlerin dışında olmasına vurgu yapıyorlardı; çünkü bu tür bir dokunmama yaklaşımının gelişime daha iyi hizmet edeceğine inanıyorlardı.

Sanayileşme nüfusun büyük bir çoğunluğu için yaşam koşullarını daha kötü hale getirdiyse de, Mill kapitalizmin insani bir biçimini temsil ettiği ve toplumun genel iyiliğine katkı sağladığı gerekçesiyle özel çıkarları destekledi ve faydacılık geleneğini sürdürdü.

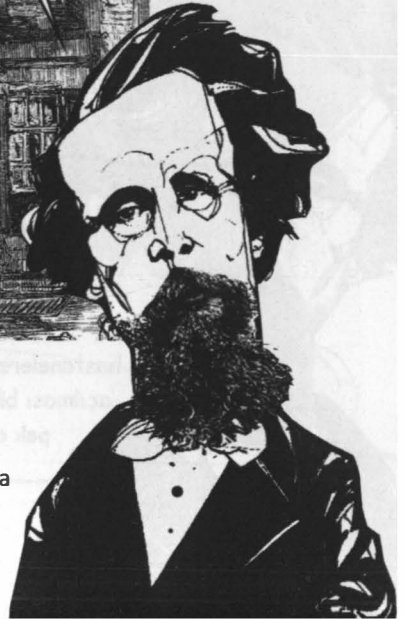
Çalışma saatleri ya da asgari ücretler üzerinde herhangi bir yasal kısıtlama olmaksızın, çalışma günü on altı saat sürüyordu ve ödenen ücret sadece yaşamak için en acil ihtiyaçlara yetiyordu. Sendikalar kurulmaya başlamıştı ancak emek vasıfsız olduğu sürece ve her işçinin yerine kısa sürede bir başkası yerleştirilebildiği için yapabildikleri çok azdı.

Sanayi döneminden önce nüfusun büyük bir bölümü kırsal kesimde yaşamakta ve tarımla uğraşmaktaydı.

Sanayileşmeden sonra gıda üretimi çok kolaylaştı, hızla genişleyen ve aşırı derecede kalabalıklaşan şehirlerde el emeği için yeni bir talep oluştu.

Bu şehirler arasında en fazla büyüyen ve kalabalıklaşan Londra oldu. 19. yüzyıl boyunca işçilerin çoğu, bütün şehri sarmalayan varoş bölgelerdeki küçük odalara sıkışmış bir halde yaşamaktaydı.

Varoşlardaki Hayat

Varoşlardaki evlerin çoğu Thames Nehri'nin gelgit zamanında yükselen su seviyesinin altında inşa edilmişti, bunun anlamı bu evlerin günde iki kez sifonu çekilen doğal bir tuvalet haline gelmesiydi. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde Londra 1841 yılında kolera salgınına maruz kaldı. Ancak parlamentoyu bile kapamanın eşiğinde getiren 1858 yılındaki "Büyük Koku" tehdidi sayesinde ciddi bir kanalizasyon sistemi inşasına başlanabildi. Bu arada, kömür kullanan fabrikaların ürettiği o ünlü duman da bütün şehri kaplamış, hava kirliliği artmıştı.

İşçi sınıfının çocukları arasındaki ölüm oranı yüzde 80'e çıkmıştı.

Ortalama yaşam süresi öyle bir noktadaydı ki yaşayabilenlerimizin çoğu yetim kalıyordu.

Hayırseverlerin para yardımıyla bulunduğu yetimhanelerin ve hasta çocuklar için kurulan hastanelerin 1852 yılında açılması bile bu sorunları pek az çözebilmişti.

İşçi sınıfının perişan durumu Charles Dickens, Victor Hugo ve başka yazarların kitaplarında tasvir edildi.

Büyük Kıtık

Koşullar sanayileşmekte olan dünyanın her yerinde aynıydı. 1845-1850 yıllarında İrlanda'daki "Büyük Kıtık", İngiliz hükümetinin ekonomiyi yönlendirmekten elini çekmedeki ısrarı nedeniyle şiddetlenmişti, sonucu korkunç koşullara rağmen İrlanda'nın büyük açlık döneminde gıda ihraç etmesi oldu. Nüfus yüzde 20-25 kadar azalmış, neredeyse her 4 kişiden 1'i ya ölmüş ya da göç etmişti.

Ama şöyle bir gerçek vardı:
Bizler yiyecek satın alamayacak kadar yoksulduk, oysa İrlanda'dan İngiltere'ye gemilerle mısır taşınyordu çünkü orada daha pahalı satılmaktaydı.

İrlandalılara yardım etmek için önlemler aldık; yoksullar yasası çıkardık, tahıl ve benzeri şeyleri ithal ettik.

Reform Hareketleri

Mill, bu koşullara karşı liberal tepkisinin, 1867 yılındaki Reform Yasası'ndan önce esas olarak toprak sahiplerinin ve zenginlerin temsil edildiği parlamento-
daki sadece bir azınlığı ikna ettiğini görmüştü. Hükümet de nüfusun çoğun-
luğunun talepleri karşısında sağır kalınca, reform ve protesto hareketleri par-
lamento dışına sıçradı. Bunlardan ilkine, geğimini tekstil sanayisinden sağlayan
ve kendini yetiştirmiş biri olan **Robert Owen** (1771-1858) önderlik etti.

Owen verdiği sözü ciddiye aldı, hatta işçilerin koşullarını daha da iyileştirdi, özellikle çocuklar için okul inşa etmişti; bunun anlamı, onların işgücü olmaktan çıkarılması demekti.

Süreç içinde, New Lanark'ı bütün sanayinin nasıl olabileceği konusunda bir model olarak algılamaya başladım: Ana fabrikalar yöresinde yaşayan işçi toplulukları, bütün ihtiyaçlarını çalışma koşullarının bir parçası olarak karşılayacaklardı.

Owen bazen sosyalizmin kurucusu olarak değerlendirildi, ancak onun önerdiği şey gerçekte bir nevi vicdani kapitalizmdi ve hiçbir zaman iktidarın işçi sınıfına verilmesini desteklemedi. Bir süreliğine gelişmekte olan sendikalara dönük ilgiyi de teşvik etti ancak işçi kolonileri ölümünden kısa süre sonra yok oldu.

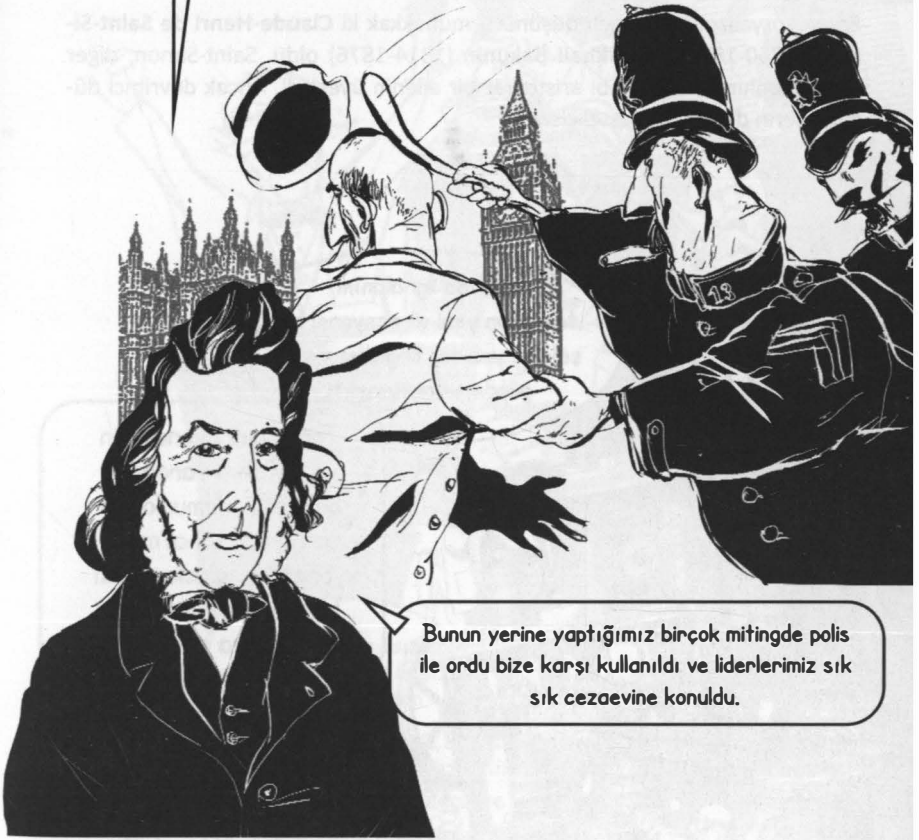
Çartistler

Bununla birlikte Owen'ın düşüncelerinin hakikaten sonuç getiren bir etkisi oldu: İngiltere'de Suffragettes'e (oy hakkı savunucuları) kadarki en büyük reform hareketi olan ve Çartistler adıyla bilinen gevşek koalisyona kaynaklık etti. Çartistler, yeni sanayi işçi sınıfı, esnaflar ve bazı orta sınıf mesleklerden meydana gelmişti. Bunların birçok ortak (bazen de çelişen) çıkarı vardı; radikal bir parlamento üyesi olan **William Lovett**'ın (1800-1877) kaleme aldığı "Halkın Sözleşmesi"ni desteklemek üzere bir araya gelmişlerdi.

Bize adını veren sözleşmeyi 1838 yılında kaleme aldım. Bu sözleşme, 21 yaşından büyük her erkek için genel oy hakkı (parlamentoya seçmek ve seçilmek için oy kullanma hakkı), parlamento üyeleri için maaş ve gizli oy için çağrıda bulunmaktaydı.

1839 ile 1848 yılları arasında parlamentoya,
biri 3 milyondan fazla insan tarafından imzalanan çok
sayıda dilekçe sunmamıza rağmen, parlamento sesimizi
duymayı reddetti.

Bunun yerine yaptığımız birçok mitingde polis
ile ordu bize karşı kullanıldı ve liderlerimiz sık
sık cezaevine konuldu.

1848 yılında üçüncü dilekçeleri de parlamento tarafından göz ardı edilince, hareket kısa sürede gerilemeye başladı. Ancak savunduğu dava, özellikle 1859 yılında Liberal Parti'nin resmen kurulmasının ardından giderek artan sayıda parlamento üyesi tarafından canlı tutuldu, iktidarı bütünüyle kaybetmek istemeyen Muhafazakârlar, Çartistlerin taleplerinin hemen hepsini 1867'deki Reform Yasa'sıyla kabul ettiler.

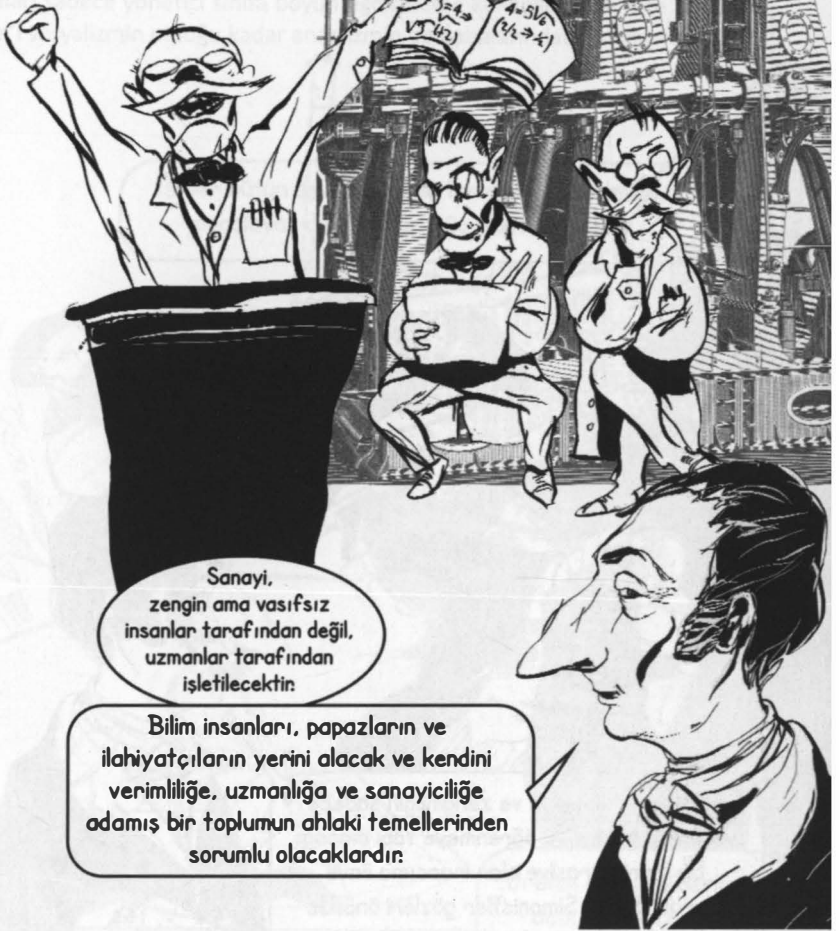
Sosyalizmin Doğuşu

Öte yandan Reform Yasası'nın çıktığı dönemde, Avrupa'da kapitalizme karşı daha büyük bir meydan okuma geliştirmekteydi: sosyalizm. Sosyalizm esas olarak siyasi iktidarda ve malların dağılımında daha fazla eşitlik için yapılan bir çağrıdır, işçi sınıfının çoğunu kendi saflarında toplamayı başarmıştır.

Erken sosyalizmin en etkili düşünürü muhakkak ki **Claude-Henri de Saint-Simon** (1760-1825) ve **Mikhail Bakunin** (1814-1876) oldu. Saint-Simon, diğer birçok toplumsal lider gibi aristokrat bir ailenin üyesiydi. Ancak devrimci düşüncelerin de sıkı bir destekçisiydi.

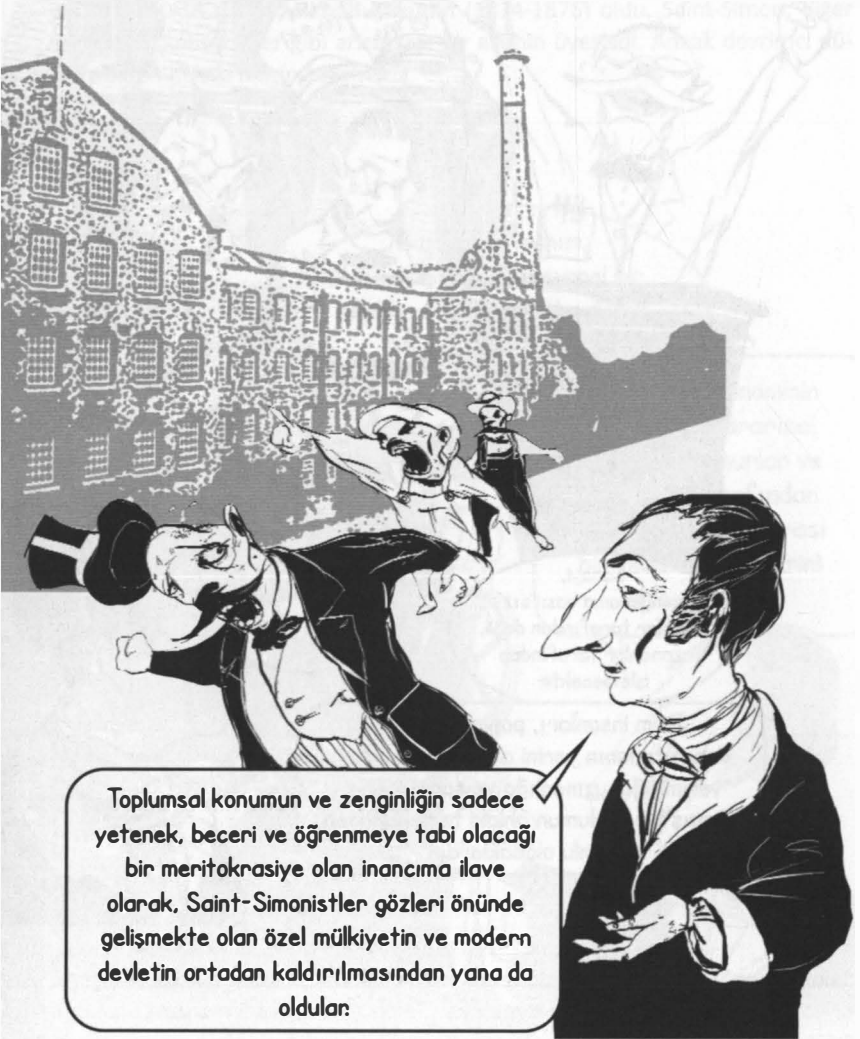
Bir nevi meritokrasiyi (fazilet sistemi) desteklemiş olsa da, Saint-Simon pek sosyalist sayılmazdı.

Saint-Simon'u ünlü kılan şey, döneminin en akıllı isimlerinden bir kısmını kendi etrafında toparlayabilme yeteneğiydi. Takipçileri, Saint-Simonizm ekolünü Fransa'nın önde gelen sosyalist hareketine dönüştürdüler.

Üretim Araçlarının Kontrolü

Saint-Simonizm, sosyalizmin önemli bir özelliğine ışık tutmaktadır, bu da üretim araçlarının toplumsal kontrolüdür. Sosyalizm, tek bir tarafın kişisel çıkarını değil de genel çıkarı dikkate alarak daha rasyonel bir paylaşım tarzını savunur. Bu, özel mülkiyet sayesinde en rasyonel piyasanın oluşacağını söyleyen liberal kapitalist görüşün tamamen zıddıdır.

Bakunin ve Anarşizm

Öteyandan, Bakunin sosyalizmin daha devrimci kaygıları ile onun devletlere ve her şeyin kontrolüne karşı olan güvensizliğini temsil eder. Bakunin, devletlerin ve hükümetin işçi sınıfının sömürülmesinde aracı olduğuna inanmaktaydı. Bu durumda işçiler de siyasi iktidar peşinde olmamalıydı. Tersine, devletin ortadan kaldırılmasını amaçlamalıydılar çünkü devletin devam eden mevcudiyeti onları sadece yönetici sınıfa boyun eğdirmekte kullanılabildi; işte bu, Bakunin'i sosyalizmin olduğu kadar anarşizmin de babalarından biri yapmaktadır.

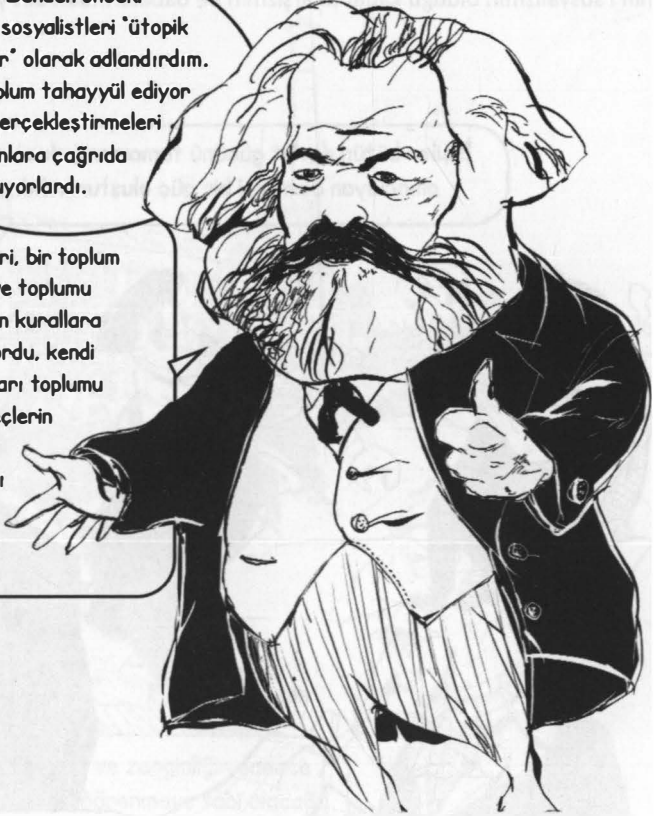

Ütopya Karşıtı Marx

Ancak bu düşünürlerin ve diğer ilk sosyalistlerin hepsi, **Karl Marx** (1818-1883) tarafından aşıldı. Marx'ın ismi en ileri düzeydeki sosyalizm ile neredeyse eşanlamlı hale geldi.

Benden önceki bütün sosyalistleri 'ütopik sosyalistler' olarak adlandırdım. Adil bir toplum tahayyül ediyor ve bunu gerçekleştirmeleri için insanlara çağrıda bulunuyorlardı.

Düşünceleri, bir toplum teorisine ve toplumu yönlendiren kurallara dayanmıyordu, kendi arzuladıkları toplumu hangi süreçlerin ortaya çıkaracağı hakkında bir fikirleri yoktu.

Dahası, diyordu Marx, kapitalizmin nasıl işlediği, nasıl ortaya çıktığı ve onun yol açacağı şeyin ne olması gerektiği hakkında da hiçbir fikirleri yoktu. Hâlâ Hobbes ve Locke gibi zamanı geçmiş toplum sözleşmesi düşünürlerinin çerçevesinde düşünüyor, insanların uygun gördükleri bir toplumu tasarlayabileceklerini hayal ediyorlardı.

Marx ve Hegel

Öte yandan Marx, olgunlaşmış düşüncesinde, toplum, ekonomi ve bunları şekillendiren tarihsel güçlerle ilgili eksiksiz bir teori sundu. Ekonomik teoriyi derinden kavramıştı ve kapitalizmin kendi yapılarının onun kaçınılmaz çöküşüne nasıl yol açabileceğini değerlendirebiliyordu. Kendi görüşünü "bilimsel sosyalizm" olarak sundu. Bu, bilimsel bir değerlendirmenin sonucu olan sosyalizmdi.

Bu amaçla kullandığı teorik çerçeve ağırlıklı olarak **Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in** (1770-1831) felsefesine dayanmaktaydı.

Çelişkilerin Çözümü

"Tarih" kavramını geçmiş olaylar anlamında değil, tam olgunluk haline ulaşana dek her şeyin geçirmesi gereken zorunlu bir evrimci sürece işaret etmek için kullanıyorum.

Bir şeyi ilkel ve başka bir şeyi modern olarak belirttiğimizde de söz konusu olan benzer bir fikirdir.

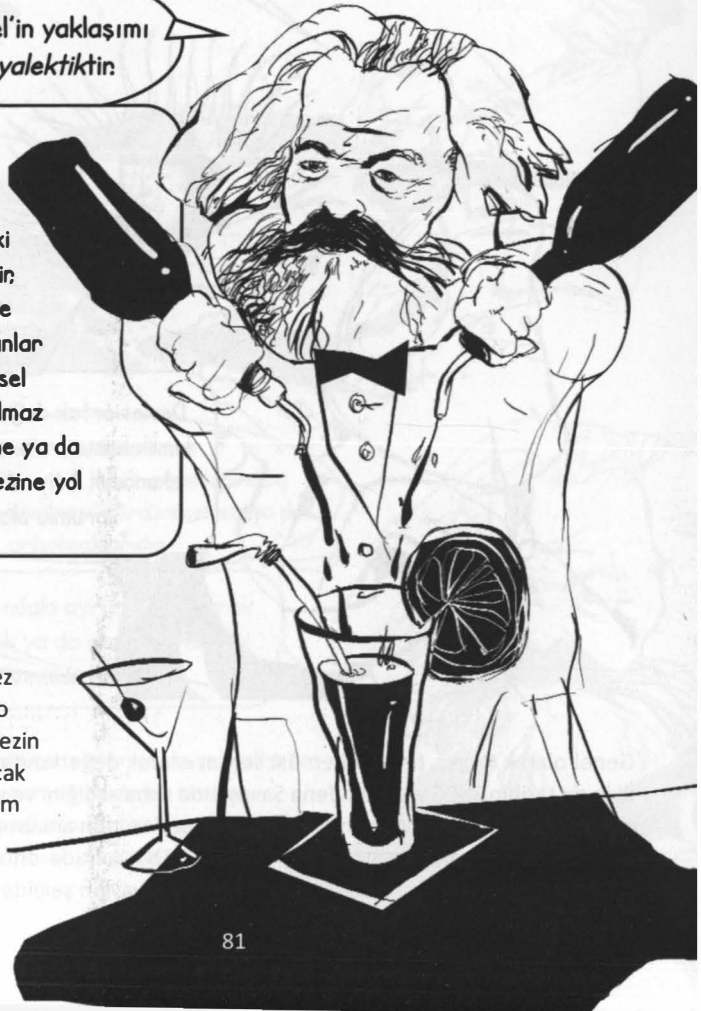
Hegeli tarih kendi kurallarına göre ilerler. Özellikle tarih, ideolojiler arasındaki çelişkiler çözüldüğü ölçüde ileri doğru hareket eder. Hegel'e göre bu evrimci yol önceden belirlenmiştir ve insanların tercihlerine bağlı değildir.

Sözgelimi, genel fayda ile kişisel özgürlüğün karşı karşıya geldiği düşünceleri ele alın. Bunlar zıt düşüncelerdir, her biri tarihte, örneğin Hobbes'un *Leviathan*'i ile Locke'un doğal özgürlük hakkı arasındaki karşıtlıkta temsil edilir. Sonuç olarak, bu iki düşünce arasındaki tarihsel mücadele bir çözüme yol açacaktır.

Hegel'in yaklaşımı
diyalektiktir.

Bunun
anlamı şudur:
Sistemindeki
temel unsurlar iki
karşıt düşüncedir;
bunlara da *tez* ve
antitez denir. Bunlar
arasındaki tarihsel
mücadele kaçınılmaz
olarak bir çözüme ya da
her ikisinin *sentezine* yol
açacaktır.

Bu sentez daha
sonra yeni bir tez
haline gelecek, o
da yeni bir antitezin
karşısında duracak
ve tarihsel gelişim
süreci devam
edecektir.

Tarihin Sonu mu?

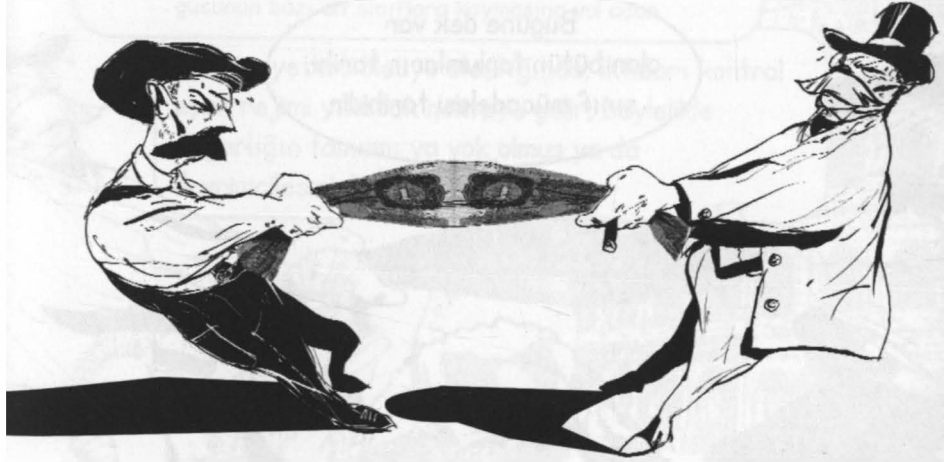
En sonunda, bütün çelişkilerin en üst sentezde çözüleceği "tarihin sonu" gelecektir. Bu en üst sentezin hiçbir antitezi olmayacak ve böylece tarihsel süreç de bir sona ulaşacaktır.

Genel olarak Hegel, teorisini en üst sentez olarak değerlendirmekteydi. Özellikle de tarihin 1806 yılındaki Jena Savaşı'nda sona erdiğini ve yaşadığı dönemdeki Prusya devletinin aklın nihai gerçekleşmesi ve tam anlamıyla gerçekleşmiş devlet olduğunu düşünüyordu. Birçok kimse bu konuda onunla hemfikir olmasa da, Hegel'in düşüncesinin genel çerçevesi yaygın şekilde benimsenmişti.

Tarihsel Materyalizm

Marx ise Hegel'in teorisini "tersine çevirdiğini" iddia etmekteydi. Hegel'in **tarihsel idealizmi** yerine, Marx **tarihsel materyalizmi** yaratmıştı. Hegel gibi o da tarihin içsel bir diyalektikle ileriye doğru itildiğini ve itici güçlerin de çelişkiler olduğunu düşünmekteydi. Ancak Marx'a göre bu diyalektik aklın ya da **ideolojinin** ürünü değil, ihtiyaçların **maddi** bakımdan karşılanmasının ürünüydü.

İnsanları ilk önce ve en fazla ilgilendiren şey, kendi yaşamlarındaki maddi standartları nasıl sürdürecekleri ya da artıracaklarıdır.

İnsanlar arasındaki ayrım esas olarak kişisel özgürlük ya da genel fayda gibi soyut konular değildir.

Bu yüzden asıl mücadeleler ve sosyal çelişkiler ideolojik taraflar arasında değil, sınıflar arasında, yani malların üretiminin araçlarıyla ortak ilişkileri olan sosyal gruplar arasında meydana gelir.

Sınıf Mücadeleleri Tarihi

Marx'a göre kültür ve uygarlığın farklı görünüşleri belirli bir sınıf yapısının ürünüdür ve bunlar o yapıyı desteklemek, meşrulaştırmak ve korumak üzere tasarlanmışlardır. Bu yüzden toplum da tek bir belirli sınıfın yöresinde inşa edilmiştir; bu sınıf da döneminin başlıca üretim araçlarına sahip olan sınıftır. İşte *Komünist Manifesto*'nun (1848) ardında yatan şey budur:

Bir örnek vermek gerekirse, antik Yunan ve Roma köle ekonomisi üzerine var olmuşlardı. Köleler başlıca üretim araçları ve köle sahipleri de yönetici sınıftı. Marx'a göre onların kültürleri –politika, etik, sanat, felsefe– işte bu olguyu yansıtmaktaydı.

Sözgelimi yurttaşlığı, insanlığın doğal bir özelliği olarak değerlendirmekteydiler. Kendi yurttaşları olmayan insanlar da böylece esas olarak farklı bir doğaya sahip olarak değerlendirilirdi. Kendi politikalarını ve kültürlerini paylaşmayanlar ise tam bir insan olarak bile görülmezdi ve bu yüzden onları köle yapmakta yanlış hiçbir şey yoktu.

Üretim araçları geliştikçe, süreç içinde iktidarda da bir değişim meydana gelir. Bu değişim, giderek artan miktarda gücünün bazı alt sınıflara kaymasına yol açar.

Bu güç yeterli ölçüye ulaştığında, iktidarı kontrol eden rejimi yıkacak noktaya gelir; böylelikle uygarlığın tamamı ya yok olmuş ya da devrimleşmiştir.

İşte bu da Amerika, Afrika ve Uzakdoğu'daki yeni ticaret sınırlarının bir sonucu olarak burjuvazinin, fabrika sahiplerinin ve tüccarların nasıl güç kazandığını gösteriyor. Sonuç olarak feodal dünyayı alaşağı edip kendi hayallerindeki modern kapitalist dünyayı yarattılar.

Benzer şekilde, Marx'a göre liberal demokratik politikalar da politikayı çaresizce sermayeye bağlamaya yarayan araçlardan başka bir şey değildir. Çünkü bireyler ekonomik bakımdan birbirleriyle eşit koşullarda rekabet ettiklerinde, en çok parası olanın kazanması garantiydi.

Kapital

Marx'ın düşüncesini en olgun haliyle sunuşu, hacimli başyapıtı *Kapital* (1867-1894) ile ortaya çıktı. Marx bu eseri üzerinde çalışmaya 1850'lerin ortalarında başlamıştı; yakın dostu ve meslektaşı **Friedrich Engels** (1820-1895) onun ölümünden sonra bu çalışmayı tamamladı. Bu kitabında Marx ekonomik çözümleme uğruna felsefeyi de terk etmekteydi.

Kapital, kapitalizmin işleyişinin ayrıntılı bir çözümlemesini sunar: Kapitalizmin önce küresel olarak yaygınlaşmak zorunda olduğunu ve ardından da zorunlu olarak kendi yok oluşunu getirdiğini gösterir.

Dönemin bütün ekonomik çalışmalarında olduğu gibi bu da Emek Değer Teorisi'ne dayanmaktaydı.

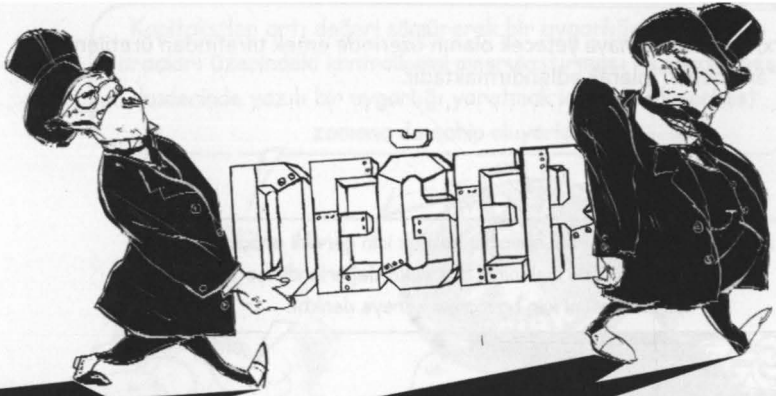

Değer = İnsan Emegi

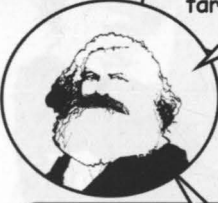
Ancak Marx, Emek Teorisi'ni en uç noktasına kadar götürür. Liberal ekonomistlere göre, Emek Teorisi bir malın fiyatındaki dalgalanmaları açıklamak için yol gösterici bir ilkedir. Marx ise Emek Teorisi'ni bütün değer in insan emeğini temsil etmesi ve böylece bir ürünün değer inin tam olarak onu üretmek için gerekli insan emeğ inin miktarı olması anlamında ele alır.

Bu demektir ki, yönetici sınıfın kör edebilmesi için tek yol, işte bu değerin bir kısmını kendileri için almaktır.

Başka birinin emeği
tarafından üretilen değerın sahiplenilmesine
"sömürü" diyorum.

Dolayısıyla, üretim araçlarına işçilerin sahip olmadığı
bir yerdeki bütün kârın sömürüye dayandığını
söyleyebiliriz.

Bu durumda ne işçiler ne kapitalistler
gerçekte imal ettikleri ürünlerle ilgilenir;
bunların değeri tamamen kazandıkları
parayla yer değiştirmiştir. Sonuç
olarak, işçiler yaptıkları işten giderek
uzaklaşıyor. Bu olguya da "yabancılaşma"
adını verdim.

İşçilerin gerçekte emekleriyle takas ederek aldıkları ücret, sadece hayatta kalmalarına, böylece sömürölmelerinin sürmesine ve gelecekte sömürölmek üzere çocuklarını yetiştirmelerine imkân tanıyacak bir miktara denktir. Daha vasıflı ve yeri doldurulamaz işçiler ise muhtemelen daha yüksek bir yaşam standardını kazanabilecektir; ancak bunun sebebi de sadece vasıfsız işçilere kıyasla işverenlerine daha fazla kazandıracak olmalarıdır. Üretilen değerin büyük bir çoğunluğu, üretim araçlarının sahibi olan yönetici sınıf tarafından her zaman kâr olarak alınır.

Artı Değer

Marx, hayatta kalmaya yetecek olanın üzerinde emek tarafından üretilen malları "artı değer" olarak adlandırmaktadır.

Artı değer süreye, yani hayatta kalmak için gerekli araçları üretmek için değil de dinlenme, boş vakit değerlendirme ve kültür üretimi için harcanan süreye denktin.

Kapitalist çağda artı değer sermayeye dönmüş haldedir, işte bu da sistemin bütün esasıdır. İşçi sınıfı, emeğini serbest piyasada satan proletarya haline gelir.

Böylece Marx'a göre kapitalistler, proletaryayı kelimenin gerçek anlamıyla soy-makta, özgürlüklerinden, temel insani özelliklerinden yoksun bırakmakta ve sadece temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamak uğruna sınırsızca çalışmaya zorlamaktaydılar.

Kapitalistler: artı değeri sömürerek bir uygarlığı, yani üretim araçları üzerindeki kontrollerini meşrulaştırması ve sürdürmesi kaderinde yazılı bir uygarlığı yaratmak için gerekli serbest zamana da sahip oluyorlar:

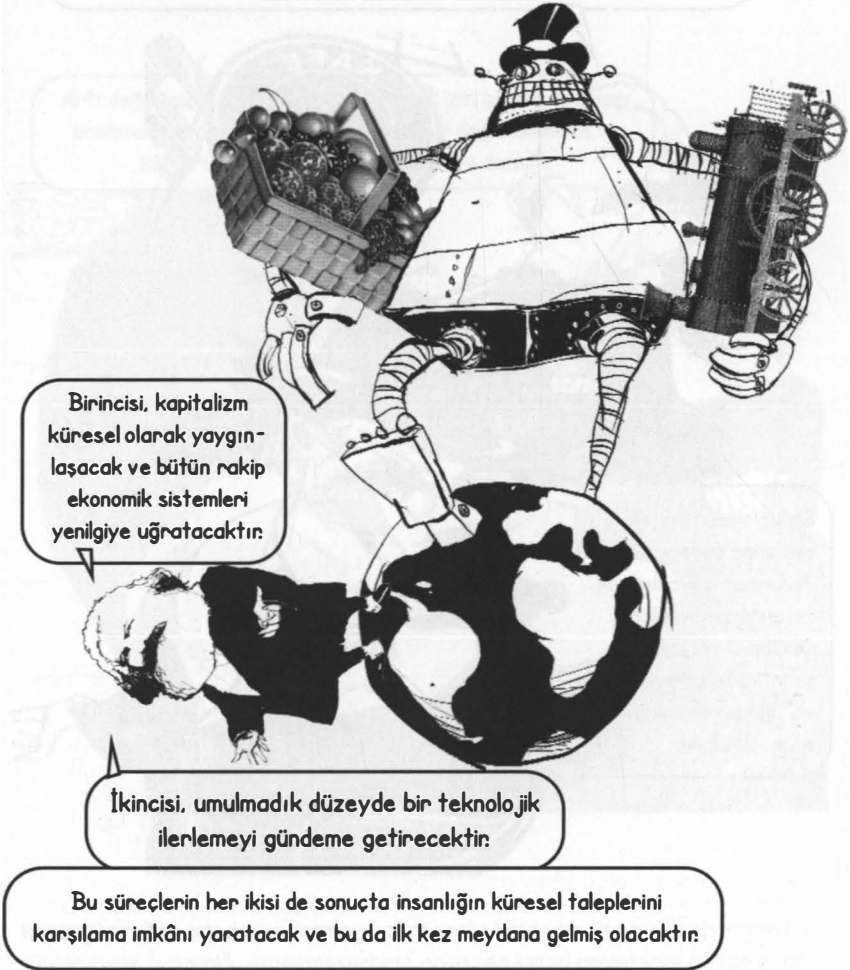
Sonuç olarak insanlar arasında sadece karınlarını doyurmak için çalışmak zorunda olmayanlar düşünmek; politikayla, sanatla, felsefeyle, etikle vb. uğraşmak imkânına sahip olabiliyor:

Marx'a göre bu da kapitalizmin gerçek yüzüdür. Aslında bu, burjuvazinin bir sınıfın iktidarı kazanmak için yapması gerekeni yapmış olmasının bir sonucudur, yani üretim araçlarını bütünüyle dönüştürmek ve kendisini iktidarda tutacak koşulları yaratmak üzere toplumu yeniden şekillendirmek; işte proletarya da ne yapması gerektiğini kendine baskı uygulayanlardan öğrenmelidir.

Marx'ın Kehaneti

Yaygın görüşün tersine Marx, komünist ülkelerin oluşumu hakkında kendisiyle oldukça özdeşleştirilen bir öngörde bulunmadı. Bunun yerine, kapitalizmin birçok cephede tamamen başarılı olacağını öngördü.

Herkes istediği her şeye sahip olabilecek, dolayısıyla artık sınıf bölünmeleri için gerçek ihtiyaç ortadan kalkacaktır. Kapitalizmin kaderi, bütün çelişkilerin yok olacağı gerçek anlamda "tarihin sonu"nun gelişi için gerekli koşulları yaratmaktır.

Öte yandan, tarihin sonunun gelmesi için önce kapitalizmin çökmesi ve gerçek komünizme yer açması lazımdır. Bu da Marx'a göre, kapitalizmin iç işleyişinden dolayı zorunlu olarak meydana gelecektir.

Kapitalizm sürekli artan bir kazanca koşullanmıştır. Durağan bir ekonomiyle yetinebilen feodalizmden farklı olarak kapitalizm sürekli olarak büyümek zorundadır.

Geçen yılın kârları bu yılın yatırımıdır ve sermaye yatırımı yapmak, ancak bundan daha fazla sermaye kazanmayı umduğunuzda anlamlı olur.

Kârı artırmanın üç yolu vardır: piyasayı büyütme, sömürü düzeyini artırma ve üretimi daha ucuza getirmek için teknolojiyi geliştirme. Sonuç olarak kapitalizm küresel düzlemde genişlemek, teknolojik bakımdan ilerlemek ve işçileri de azami düzeyde sömürmek zorundadır.

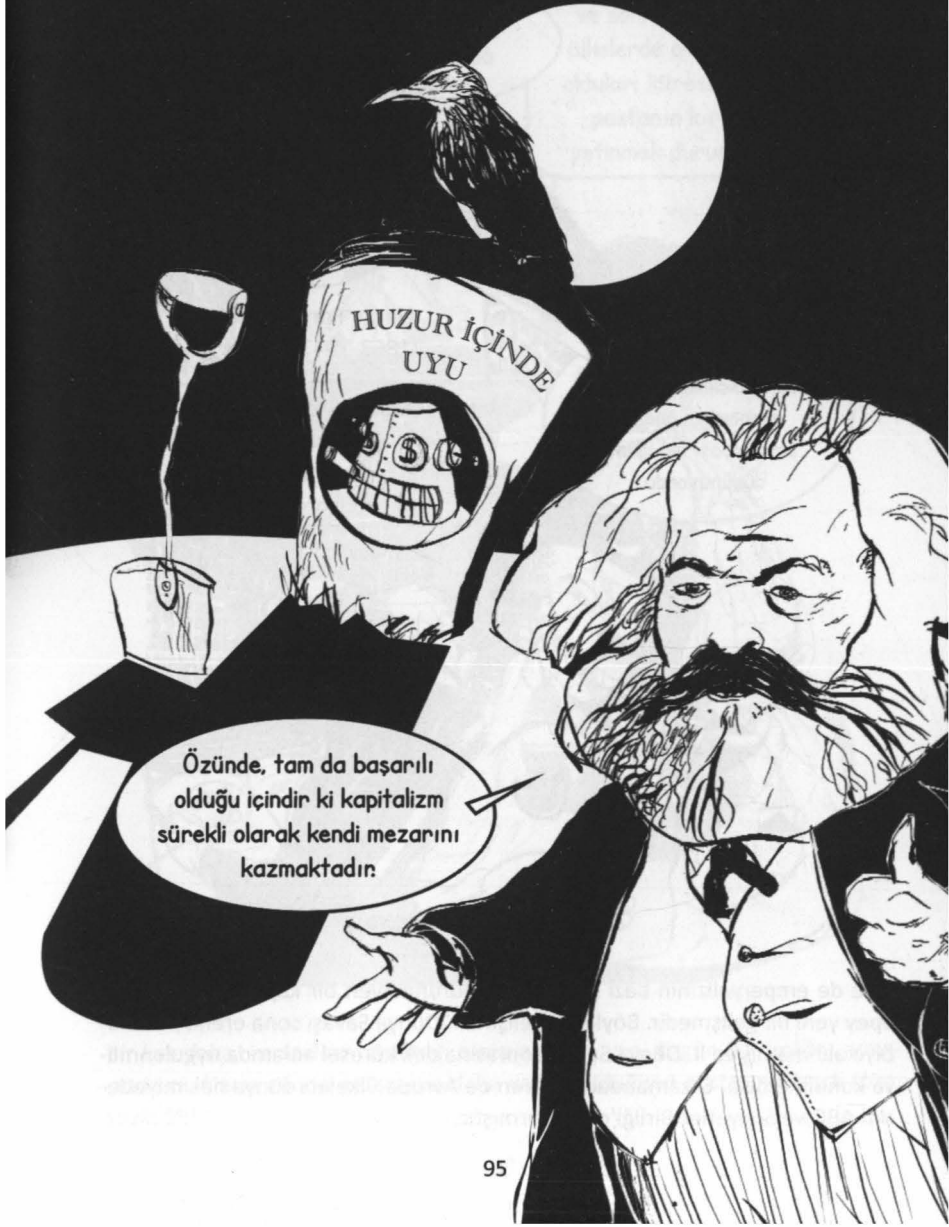
Ancak bütün bu kâr
kaynakları sonuçta
kuruyacaktır:

Dünya ancak bu kadar
büyüktür; ücretler ancak bu
kadar düşebilir ve üretim de ancak
bu kadar verimli ve ucuz yapılabilir:

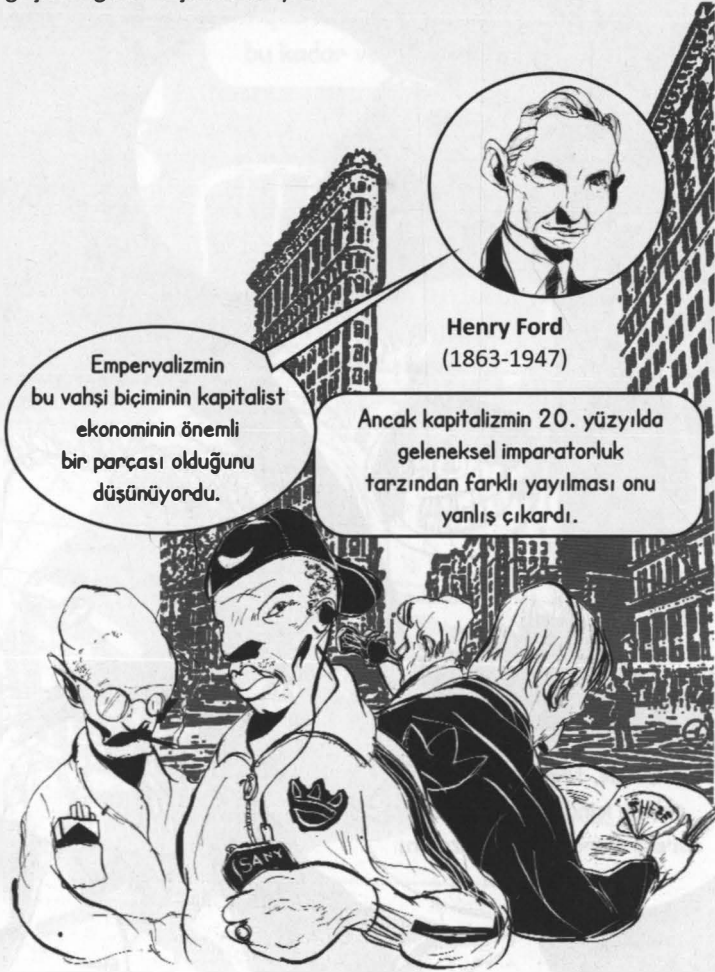
Böylece kâr etmek zaman geçtikçe giderek daha zor hale gelecek ve ekonomi giderek daha fazla durağanlığa yönelecektir. Bu koşullar altında orta sınıfın kaderi de yok olmak ve proletaryanın bir parçası haline gelmektir. Sermaye giderek artan şekilde aşırı ölçüde zengin bir avuç kapitalistin elinde yoğunlaşırken geri kalanlar da giderek daha fazla yoksullaşacaktır.

Bu süreç devam ederken, büyük çoğunluğun artık kendisine destek bulamaya-
cağı nihai bir krizden kaçış mümkün olmayacaktır. Bu meydana gelince, pro-
letaryanın sınıf bilinci artacak ve bunu da kaçınılmaz şekilde küresel proleter
devrimi izleyecektir.

Emperyalizmsiz Kapitalizm

Marx, kapitalizmin yayılması ve daha fazla piyasa ve ucuz emek arayışına girmesindeki esas dürtünün, 19. yüzyıl Avrupa emperyalizminin ardında yatan itici güç olduğunu düşünmekteydi.

Yine de emperyalizmin bazı biçimlerine bürünmeyen bir kapitalizm gerçekte epey yeni bir gelişmedir. Böyle bir gelişme I. Dünya Savaşı sona erene dek ciddiye alınmamış ve II. Dünya Savaşı sonrasına dek küresel anlamda uygulanmaya konulmamıştı. O zamandan itibaren de Avrupa ülkeleri dünya hâkimiyetlerini ABD ve Sovyetler Birliği'ne kaptırmıştır.

Emperyalizm 19. yüzyılın sonlarında büyük şirketlerin ortaya çıkmasıyla kapitalizmin bir parçası olmuştur.

Bir kez daha, kapitalizm avantajlı olmayanların, yani özgün kâr imkânı arayışında olanların elinde gelişmeye daha yatkın olduğunu göstermekteydi (bkz. sayfa 15).

ABD ve Almanya'nın Yükselişi

Amerika Birleşik Devletleri, emperyalist toprak paylaşımında yer tutacak güce ulaştığında, geride çok az toprak kalmıştı. Porto Riko ve Hawaii'deki birkaç ada üssüne sahip olan ABD'nin, İspanya'nın elinden Filipinler'deki son sömürgesini almanın ve Japonya'yı kendisiyle ticarete zorlamanın dışında yapabileceği çok az şey vardı.

İşte bütün bunlar, 19. yüzyıl sonlarında, en büyük imparatorluk olmanın artık en büyük ekonomiye sahip olmanın garantisi olmadığını bir işaretiydi.

Bütün bu şirketler ulusal ölçekte iş yapabilmele-
rini, Henry Ford'un dâhice bulduğu seri üretim
bantlarının yaygın kullanımına borçludur.

Seri Üretim Bandı

Üretim kapasitesi ilk sanayicilerin düşlerine bile giremeyecek bir düzeye ulaşmıştı. Dahası, bu durum her ürünün maliyetini önceki üretim biçimlerinden daha düşük hale getirdi, böylece aniden orta sınıfın gücü de araba, telefon, ev elektrikli ve satılan her şeyi almaya yetti.

“Ticaret imparatorlukları”

ABD, Almanya ve daha sonra Japonya’da yerli tüketicinin gücüne dayanan yeni büyük “ticaret imparatorlukları” kuruldu. Dünya tedricen, sanayi bakımından esas olarak son derece gelişmiş ülkeler arasındaki ticarete dayalı bir ekonomiye yönelmekteydi.

I. Dünya Savaşı’na dek ve sonrasındaki dönem kontrolsüz düzeyde bir sanayileşmeye ve gelişmeye tanıklık etti. Marx’ın kapitalizmin krizi hakkındaki düşüncesi gerçeklikten uzak görünmekteydi, Rusya’daki Bolşevik Devrimi ile başka yerlerdeki devrimler de bu durumu değiştiremiyordu.

Savaşın bir faydası olduysa o da ekonomideki gelişmeyi daha ileri götürmesidir çünkü her ülke ekonomisi kendi askeri kuvvetlerini desteklemek üzere tam gaz çalışmaktaydı.

Savaş sırasında kadınlar ilk kez kitleler halinde emek piyasasına katıldılar ve özellikle havacılık ile telekomünikasyon alanlarındaki teknolojik yeniliklere hız kattılar.

Lord Kitchener
(1850-1916)

Bu büyüme özellikle ABD’de hissedildi; ABD’nin savaşa katılımı nispeten kısa sürmüş ve anavatanın uzağında meydana gelmişti. Amerikan ordusunun büyüklüğü 1917’nin başlarında 200 bin askerden yaklaşık 4 milyon askere yükseldi, savaş sona erdiğinde ABD artık dünyanın en güçlü ülkesiydi.

Kükreyen Yirmiler

Savaşın sonunda Avrupa imparatorluklarının ekonomileri tükenmişti. Ancak Amerikan ekonomisi gelişkin sanayi kapasitesi ve dünya bankeri olarak edindiği yeni konumu sayesinde büyümeyi beklenmedik bir tempoda sürdürdü. Amerikan ekonomik büyümesi öylesine yüksekti ki, bu döneme "kükreyen (bin dokuz yüz) yirmiler" adı verildi.

1929 yılında, nüfusun yüzde 0,1'inin ülke zenginliğinin yüzde 34'ünü elinde bulundurduğu, nüfusun alt kesimini oluşturan yüzde 42'nin kazandığı kadar paraya sahip olduğu hesaplanmıştı. 1920'ler boyunca şirket kârları yüzde 62 oranında artmış ve tepedekilerin kazancı neredeyse iki katına çıkmıştı, işçiler için ortalama artış ise sadece yüzde 9 kadardı.

İşte bu zengin adam cennetinin sonsuza dek süreceği inancıyla borsadaki spekülasyonlar zirve yapmış, günümüzdeki gibi pek fazla denetim altında olmayan bankalar tarafından yukarılara tırmandırılmıştı.

Büyük İflaslar ve Büyük Buhran

Ancak çok az insanın elinde bu kadar fazla para olması, sanayi arzının talepten çok fazla olması anlamına geliyordu, kârlar azalmaktaydı.

200'e yakın büyük şirket ülke servetinin neredeyse yarısını elinde tutuyordu; büyük iflaslar, kapitalist ekonomi bakımından hayati önem taşıyan bankacılık sisteminin çabucak çöküşüne yol açtı.

Piyasanın çöküşü, zaten çarpık haldeki Amerikan ekonomisine büyük darbe vurdu ve bu durum ticareti kısıtlayan, düşünülmeden yapılmış korumacı kanunlarla ikiye katlandı, Büyük Buhran'a girilmiş oldu. İşsizlik arttıkça bunun sonuçları herhangi bir somut koruma ya da sosyal güvenlik planı olmadığından daha da kötüleşti. Avrupa ekonomileri ABD'ye yaslandığından, Buhran Atlas Okyanusu'nu aşip ardından bütün dünyaya yayıldı.

Ancak bununla birlikte kapitalizm son derece sarsılmış vaziyettedir, dünyanın her yanında ekonomistler ve politikacılar. Büyük Buhran'ı sona erdirmek için ellerinden gelen her şeyi yapmaya çalıştırlarsa da bir faydası olmadı.

Yeni Düzen

Büyük Buhran, ABD’de muhafazakârların ekonomiye on yıl boyunca el sürmediği yönetime son verdi ve daha müdahaleci olan **Franklin D. Roosevelt**’in (1882-1945) yükselmesini gündeme getirdi. Roosevelt, ekonomiyi yeniden hayata döndürmek için kamu harcamalarını kullanan bir dizi tedbir devreye soktu. Bu programlara topluca “Yeni Düzen” (“Yeniden Yapılaşma”) denilmekteydi.

Yeni düzen üç temel cephede işlerlik kazanmaktaydı: finans piyasasının düzenlenmesi, emek piyasasının düzenlenmesi ve kamu çalışmalarında artış.

Sendikalar güçlendirdi, asgari ücret ile emeklilik uygulamaları zorunlu kılındı.

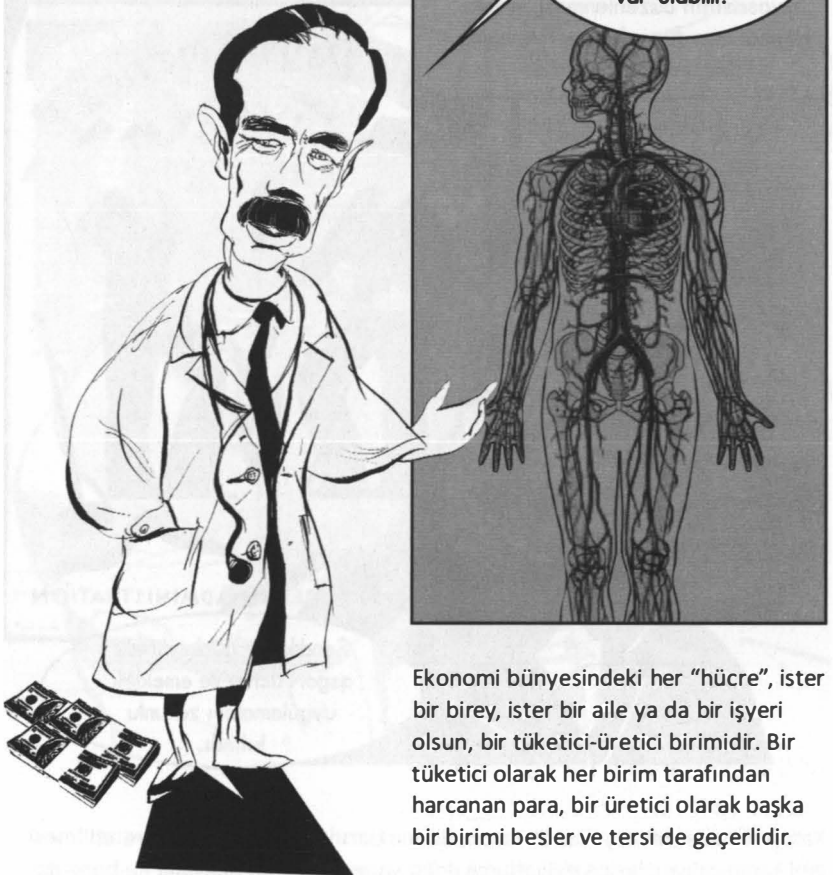
Karayolları ve demiryolları inşası, milli parkların ve plajların restore edilmesi gibi kamu çalışmalarına milyarlarca dolar yatırım yapıldı. Bankalar ile borsadaki hisse satışlarına sıkı denetimler getirildi.

Keynes ve Liberal Ekonomi

Yeni Düzen'in ardında yatan ekonomik teori **John Maynard Keynes** (1883-1946) tarafından yaratılmıştı; kendisi "modern liberal ekonominin babası" olarak tanınıyordu. Düşünceleri, günümüze dek gelen liberal demokratik ekonomi politikalarının tonunu ayarlamıştır.

Düşüncem şöyleydi: Canlı bir bedendeki kan dolaşımı ile ekonomide paranın oynadığı rol birbirine benzer.

Paranın piyasadaki dolaşımı sürmelidir; bu gerçekleştikçe dengeli ve büyüyen bir ekonomi var olabilir.

Ekonomi bünyesindeki her "hücre", ister bir birey, ister bir aile ya da bir işyeri olsun, bir tüketici-üretici birimdir. Bir tüketici olarak her birim tarafından harcanan para, bir üretici olarak başka bir birimi besler ve tersi de geçerlidir.

Sağlıklı Bir Dolaşım

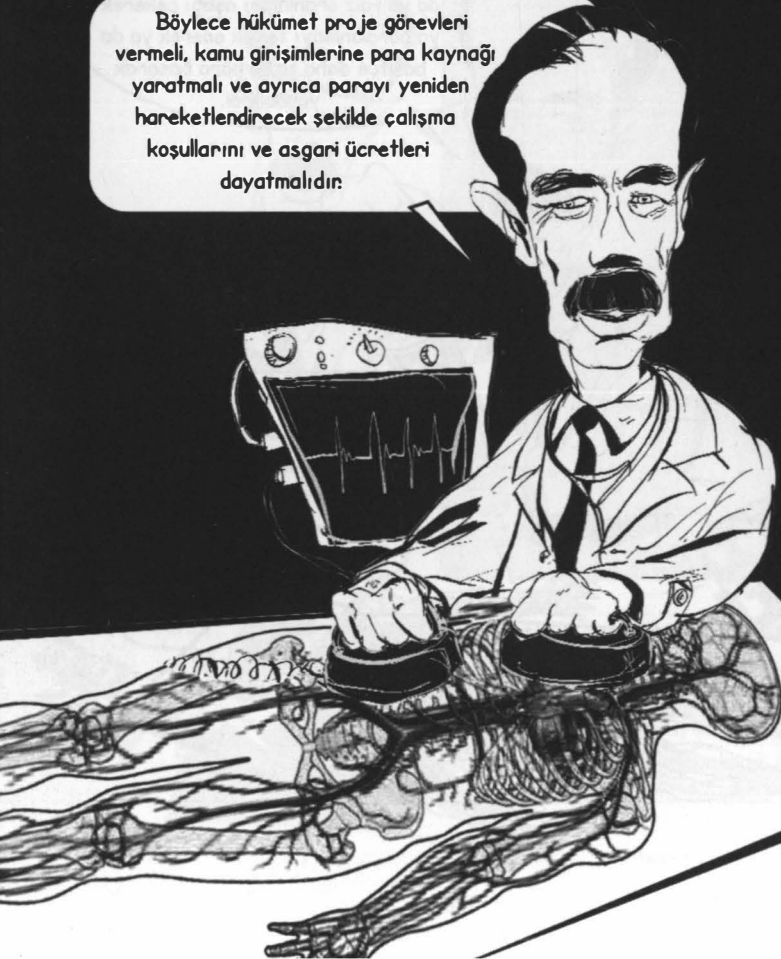
Keynes, ekonomik birimlerin parayı dolaşıma sokmak yerine biriktirmeye başladığında resesyonların (ekonomide durgunluğun, gerilemenin) meydana geldiğini ileri sürmektaydı. Örneğin az sayıda insanda çok fazla para biriktiğinde ya da yatırımcılar gelecekle ilgili endişe edip yatırım yapmak yerine bu parayı elde tutmaya başladıklarında ortaya böyle bir durum çıkardı.

Ekonomik buhranlar bazı sebeplerle (örneğin borsanın çökmesi gibi) halkın ekonomiye olan inancını tamamen yitirdiği zaman ortaya çıkar ve piyasayı besleyen hiçbir para miktarı onun yeniden harcanması için yeterli olmaz. Anatomi analogi yapıldığında bu durum kalp krizinin benzeridir.

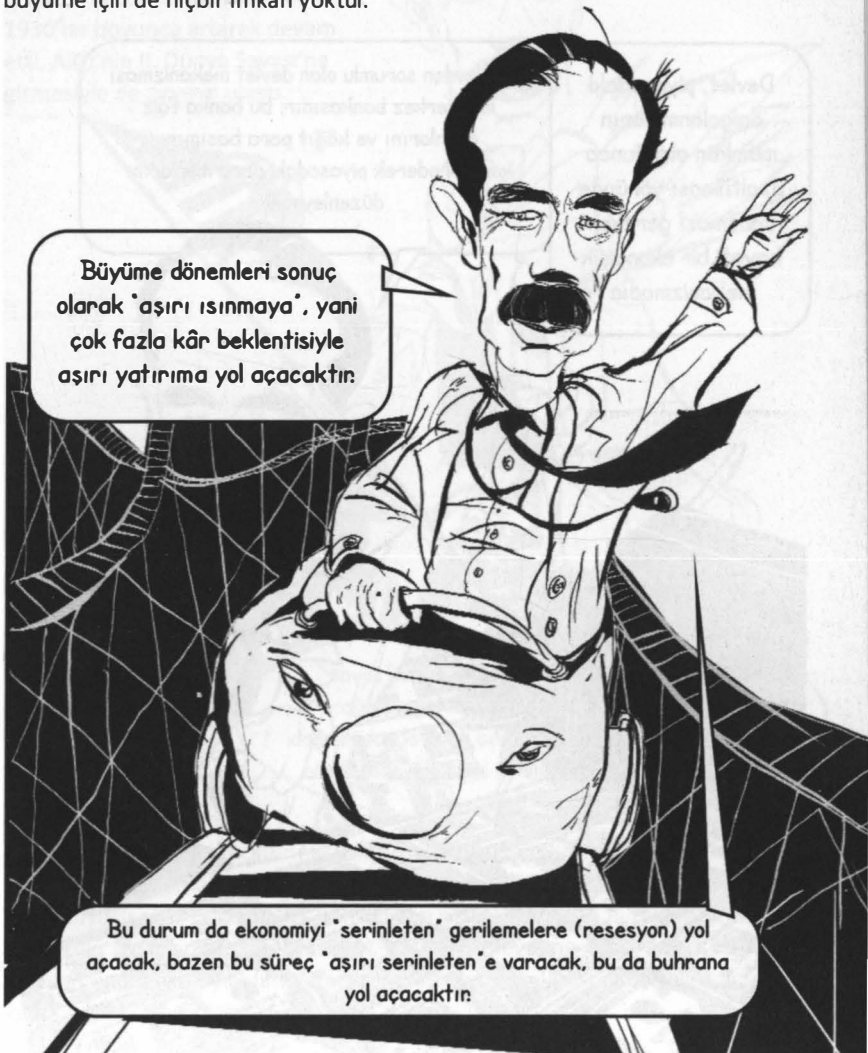
Ekonomik
buhrandan çıkmanın tek yolu devletin adım
atması ve halkın yapmayı reddettiği şeyi
yapmasıdır; yani para harcamak ve tıpkı yapay
bir nabız gibi davranmak.

Böylece hükümet proje görevleri
vermeli, kamu girişimlerine para kaynağı
yaratmalı ve ayrıca parayı yeniden
hareketlendirecek şekilde çalışma
koşullarını ve asgari ücretleri
dayatmalıdır.

Kapitalizmin Döngüleri

Keynes, sanayileşmiş ülkelerde tüketicilere dayanan ilk olgunlaşmış teoriyi sunmaktadır. Teoriye göre tüketim ekonominin serpilmesi için sürekli yüksek düzeyde kalmalıdır. Böylece bu teori tüketim kültürünün belkemiği olmuştur. Keynes, denetimsiz olduğu sürece kapitalist piyasaların önlenemez şekilde büyüme ve gerileme döngüleri yaşayacağını ileri sürer. Marx'ın düşündüğü şekilde sistemde hiçbir önemli kırılma noktası söz konusu değildir, ancak sürekli büyüme için de hiçbir imkân yoktur.

Büyüme dönemleri sonuç olarak 'aşırı ısınmaya', yani çok fazla kâr beklentisiyle aşırı yatırıma yol açacaktır.

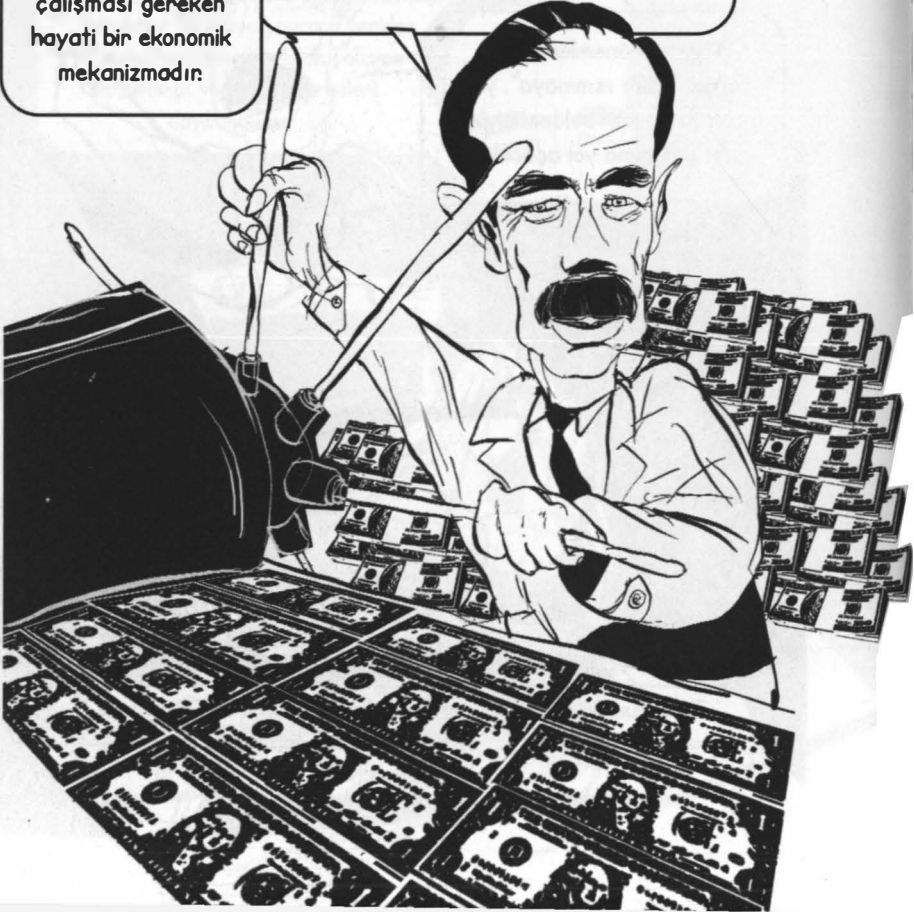
Bu durum da ekonomiyi 'serinleten' gerilemelere (resesyon) yol açacak, bazen bu süreç 'aşırı serinleten'e varacak, bu da buhrana yol açacaktır.

Enflasyonu Yenilgiye Uğratmak

Enflasyon ısınan piyasanın nişanesidir, bu durumda devlet para miktarını azaltarak piyasaya tepki göstermelidir. Böyle bir şey faiz oranlarını yükselterek yapılabilir, bu bankalara daha fazla para getirir, borç peşindeki yatırımcıların şevkini kırarak tasarrufları teşvik eder.

Devlet, piyasadaki dalgalanmaların mümkün olduğunca azaltılması yönünde çalışması gereken hayati bir ekonomik mekanizmadır:

Bu işlevden sorumlu olan devlet mekanizması ise merkez bankasıdır; bu banka faiz oranlarını ve kâğıt para basımını kontrol ederek piyasadaki para miktarını düzenleyebilir:

Buhran'a Karşı Mücadele

Roosevelt, Keynes'in açıklamalarının düpedüz çok basit olduğunu düşündüğünü söyleyerek ilk başlarda bu fikirleri reddetmişti. Ancak sonuçta yapılan kamu harcamaları durumu kurtarmakla kalmadı, 1930'lar boyunca artarak devam etti, ABD'nin II. Dünya Savaşı'na girmesiyle de zirveye ulaştı.

Buhran'ı sona erdirmede savaş sonrasında bile başarısız olunmasına rağmen, gerilemelerle ancak benim çizdiğim doğrultularda başa çıkıldı. Cumhuriyetçi yönetimler bile bunları izledi ve gerilemelerin hiçbiri buhrana dönüştü.

Ancak Keynes'in düşüncelerinin ve Roosevelt'in politikalarının gerçekte işe yarayıp yaramadığı hâlâ bir kanaat sorunudur. Yeni Düzen insanlara mutlaka bir parça faydalı oldu fakat Büyük Buhran'dan gerçek kurtuluş, II. Dünya Savaşı'nın doğrudan bir sonucu olarak ancak 1940'larda meydana geldi. Soğuk Savaş ve silahlanma yarışına yapılan harcamalar da sonraki yıllarda buhranı önlemeye katkıda bulunmuş olabilir.

Devlet Kapitalizmi

Bu arada Uzakdoğu'da ve Avrupa'nın birçok bölümünde Büyük Buhran'la mücadele için farklı türden bir kapitalizm sistemi uygulanmaktaydı: devlet güdümlü kapitalizm.

Devlet kapitalizmi, özel mülkiyet ve kâr amacıyla birlikte, devletin finanse ettiği projeler ile devlet düzenlemesini birleştirme düşüncesidir.

Devlet kapitalizmi diktatörlüklerle el ele ilerler; hükümet üretim, istihdam, ücretler vb. gibi birçok unsuru düzenlemektedir ancak fabrikalar hâlâ özel mülkiyetin elindedir ve azami kârâ yönelik olarak işletilmektedir.

Bu durum komünist bloğun ekonomisine benzer gibi görünse de genellikle komünizme bütünüyle karşıt bir ideolojiye yaslanmaktadır. Gerçekte devlet kapitalizminde, totaliter bir hükümet özel girişimle el ele çalışmaktadır.

Aslında devlet kapitalizmi, ekonomilerin gelişmesi ve buhrandan kurtulma bakımından liberal kapitalizmden daha etkili bir tarz olduğunu kanıtlayabilmektedir.

“Ekonomik Mucizeler”

İmparatorluğun son dönemlerinde ekonomisi bütünüyle çökmüş olan Çin’de, milliyetçi lider **Çan Kay-şek** (1887-1975) tarafından gündeme getirilen kapitalist devlet girişimleri (onun hem Çinli komünistlere hem de 1931’den itibaren Japon işgaline karşı mücadele etmek zorunda kalması da dikkate alındığında) nispeten bir düzene girilmesine katkıda bulunmuştu.

Günümüzde bile Çin’in komünist ideolojisi, giderek artan ölçüde devlet kapitalisti ekonomik yapıyı maskeleymektedir; bu ekonomik yapı sayesinde çok hızlı bir ekonomik büyüme sağlanmıştır. Dahası, Çan Kay-şek 1949 yılında bu politikalarını Tayvan’a taşımış, burada bir “ekonomik mucize” yaratmışlardır. Benzer yöntemler Singapur, Güney Kore ve hatta II. Dünya Savaşı öncesindeki Almanya’da benzer sonuçlara yol açmıştır.

Marshall Planı

II. Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupa'nın büyük kısmı, Çin, Kore ve Japonya harap olmuştu; onları yeniden inşa etme imkânına sahip tek ekonomi ABD'ye aitti, bunun için tek şartı bu ülkelerin komünist bloğun yeni oluşturmakta olduğu "Demir Perde" arkasına geçmemeleriydi. ABD'li **General George Marshall** (1880-1959) 1947 yılında Avrupa'nın yeniden dirilmesi için Marshall Planı'nı kaleme aldı.

Her şeyin ötesinde,
o kış çok ağır geçmekteydi ve Batı
Avrupa'nın, özellikle Almanya'nın
durumu giderek bir insanlık krizine
dönüşmekteydi.

Dahası, komünist ülkeler
bu durumla daha iyi başa
çıkarmaktaydı, en azından bunu
herkese temel gıda maddeleri
ve barınacak yer sağlanması
düzeyinde gerçekleştiriyorlardı ve
batıya doğru ilerlemekte olan bir
komünizm tehlikesi söz konusuydu.

Marshall Planı, Keynesçi dolaşım düşüncesine sadık bir şekilde Avrupa'ya yardım olarak 13 milyar dolar sağladı, bunun şartı da alıcıların serbest piyasa koşullarında işbirliği yapmasıydı. Marshall Planı'nın iki yönlü amacı bulunuyordu: Avrupa'yı tekrar kendi ayakları üzerine kaldırmak ve Sovyet Rusya'nın yayılmasına direnmek.

13 milyar doların yaklaşık yüzde 90'ını, bundan yararlanan ülkelere eşit şekilde verilecek bağışlar oluştuyordu.

Süreç içinde Batı Avrupa toparlandı ve karşılıklı akış halinde daha fazla Amerika parasına sahip oldu.

Öte yandan Avrupa açısından bunun anlamı dünya hâkimiyetinin yitirilmesi demek oluyordu. Savaşı yaşamış olan imparatorluklar sonraki yirmi yıl içinde çöküp gitti. Avrupa 45 yıl boyunca Washington'un mu yoksa Moskova'nın mı peşinden gitmek konusunda bocaladı. Ancak son dönemlerde bir dünya gücü olarak yeniden ayağa kalkmaya başladı.

Keynesçiliğe Karşı Monetarizm

ABD yönetimi Keynesçi ekonomiye büyük ölçüde bağlı kaldı. Ronald Reagan gibi sıkı Cumhuriyetçiler bile kamusal harcamaları yüksek tuttu, bunların çoğu da yabancı yardımlara ve "Yıldız Savaşları" programı gibi askeri projelere gitti. O dönemde ABD de gerilemelerden nasibine düşeni almış olmasına rağmen, bunlardan hiçbiri çöküntüye dönüşmedi.

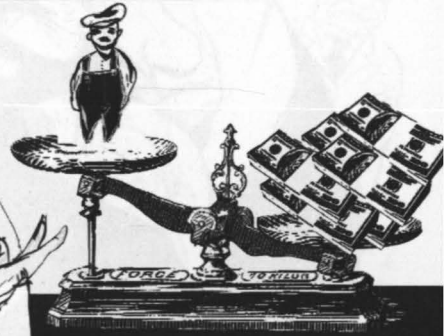
Öte yandan Keynesçilik hiçbir zaman genel olarak kabul edilen bir şey olmadı. Amerikalı **Milton Friedman** (1912-2006) gibi ekonomistler, aşırı çöküntü (buhran) gibi durumlar hariç hükümetin ekonomiye müdahalesinin önemini sorgulamaya başladı.

Monetarist (parasalcı) sav şu gözleme dayanır: Bütün fiyatlar uygun şekilde düzenlendiği takdirde daha fazla paraya sahip olmak hiçbir şeyi değiştirmeyecektir; iki katı kazanmanıza rağmen her şeyin maliyeti de iki kat arttığından yine aynı durumdasınız demektir. Böylece merkez bankası piyasadaki para miktarını artırırsa, iş insanları uzun dönemde kendi fiyatlarını, ekonominin toplamında hiçbir etki yaratmayacak şekilde ayarlayacaklardır.

Doğal olarak, iş insanları kazanmak için en az çabayı harcadıklarında bile yine aynı miktarda paraya sahip olmayı arzuladıklarından, bu durumda sisteme paha fazla para konulduğunda, fiyatları da aynı oranda artıracaklardır.

Bu demektir ki piyasada daha fazla para bulunmasından ötürü, sözgelimi işsizlikte kısa dönemli bir düşüş olmuşsa, bunun nedeni kesinlikle piyasanın kendini henüz buna uyumlu kılmamış olmasıdır.

Zaman içinde iş çevreleri merkez bankasının nasıl tepki vereceğini öğrenecek ve kendilerini buna göre ayarlayacaktır. Monetarizmin bir çeşidi de 1980'lerin sonlarından itibaren Batılı merkez bankalarında hüküm süren yaklaşım olmuştur.

Bu teorinin bir sonucu, işsizliğin yüzde 6 oranının altına düşmesini beklemenin gerçekçi olmayacağı şeklindeydi. Merkez bankası işsizliği bu düzeyde tutmalı ve para miktarını da ekonomik büyümeyle üç aşağı beş yukarı aynı oranda artırmalıydı. Friedman'a göre işte bu nokta Büyük Buhran'a gösterilen tepkinin yanlış olduğu yerdir. Amerikan Merkez Bankası müdahale etmemiş ve onun ataleti bankacılıktaki krize yol açmıştır.

Etkili şekilde müdahaledeki bu başarısızlık dolaşımdaki para miktarını azalttı, ancak fiyat kontrolleri fiyatları yapay ölçüde yüksek tuttuğundan gündelik hayatta insanlar açısından durum daha da kötüleşti.

Sonuç olarak, Wall Street'in çöküşünün ardından gelen krizden çıkabilmek adına yatırım yapmak isteyenler için yeterli para yoktu ve bu yüzden gerileme yerine buhrana girmiş olduk.

Friedman'dan esinlenen politikalar sıkıntıya düşmüş ekonomilerde (örneğin tehlikeli olduğu herkesçe bilinen General Pinochet yönetimindeki Şili'de) bazı başarılar elde etti.

Tüketim Artışı Nasıl Güvence Altına Alınabilir?

Kamu harcamalarına sınır getiren şey, hâlâ günümüz kapitalist düşünüşü hakkındaki başlıca tartışmalardan biridir ve sağ ile sol kanattaki politik düşünce arasındaki kaba çizgiyi şekillendirir. Öte yandan, Friedman bile sonraki yıllarda artık eskisi gibi tam bir monetarist olmadığını kabul etmişti.

Gelişmiş ülkelerde tüketim arttığı ölçüde ekonomileri de değişti. İmalat sanayisinin büyük kısmı emeğin daha ucuz olduğu yerlere taşındı, hizmet sektörü büyüdü. Bu tür ekonomiler, genellikle sanayi sonrası ekonomiler olarak tanımlandı.

II. Dünya Savaşı sona erdiğinden beri tüketim artışı, özellikle ABD'de beklenmedik düzeylere tırmandı.

Tüketimdeki artış, imalatın başka yerlere taşınmasıyla birlikte küreselleşmeyle sonuçlandı.

Bunun gerçek anlamı ise Amerikalı tüketicinin yeryüzündeki en önemli ekonomik motorlardan biri haline gelmesi demektir.

Kapitalizmin Kültürel Etkileri

Bu durum ekonomik kaygılara da yol açıyordu ve kapitalizm ekonomik etkileri kadar kültürel etkileri nedeniyle de eleştiri hedefi olmuştu. Adam Smith kapitalizm başlamadan önce bile, tekrarlayan işleri yapmakta uzmanlaşan işçilerin aptallaşmasını önlemek amacıyla eğitim ihtiyacından söz etmişti. O zamandan beri, Sanayi Devrimi'nin çevresel sonuçlarından başlayıp insanları sürekli harcamaya teşvik eden tüketim kültürüne ulaşan her şey eleştiri konusu oldu. Hiç de şaşırtıcı olmayacak şekilde, kapitalizmin sosyal etkilerinin önde gelen eleştirmenlerinden biri Marx'tır.

Toplumsal yapının ekonomik temeline dair görüşü, Marx'ın kapitalizmin çeşitli toplumsal kurumlarının burjuva değerlerini ve iktidar yapılarını muhafaza ediş tarzına yönelik bir eleştiri geliştirmesine imkân tanıdı.

Max Weber ve Protestan Ruhu

Bazı temel öncüllerini reddetmesine rağmen Marx'tan etkilenen **Max Weber** (1864-1920), 20. yüzyıl başlarında kapitalizm hakkında kendi toplumsal eleştirisini geliştirdi.

Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (1905) adlı kitabında Weber, örneğin İtalya'nın ilk önemli tüccar sınıfına sahip olmasına, İspanya'nın ilk imparatorluğu kurmasına *rağmen* kapitalizmin İtalya ya da İspanya gibi ülkelerde gelişme-yişinin bir nedeni olduğunu ileri sürmekteydi. Bunun nedeni ekonomik maddi koşullar değil, Katolik olmalarıydı.

Katolik ve Protestan Ahlakı

Katoliklikte zenginlik "tolere edilen" bir günahtır.

Öte yandan zengin olmak asla açıkça gurur duyulacak bir şey olarak görülüyordu. hayatınızı böyle bir şeye adadığınızda hor görüldünüz.

Kilisenin kendisi muazzam ölçüde zengindi, bu yüzden İsa'nın İncil hikâyelerinde zenginler hakkında söylediklerine çok fazla vurgu yapan dinsel protestolar baskı altına alınmaktaydı.

Kalvinistlerin ve Püritenlerin Protestan ahlakına dair görüşleri bunun tamamen zıddıydı. Paradan tasarruf etmek ve bunu rasyonel bir şekilde yatırımda kullanmak adeta dinsel bir görev olarak görülmekteydi. Böyle bir şey hayatın her alanında, kısıtlı ve rasyonel davranışı uygulama bakımından bütünüyle dinsel bir projeydi.

Katolik ülkelerde bol dökümlü kızıl kadifelere bürününce bir şey olmazdı, ancak zenginliğinizle övünmeniz yanlıştı. Zenginliğinizi sadece yaptığınız işler sayesinde, hiçbir siyasi güce sahip olmaksızın kazanmışsanız yerinizi bilmek zorundaydınız.

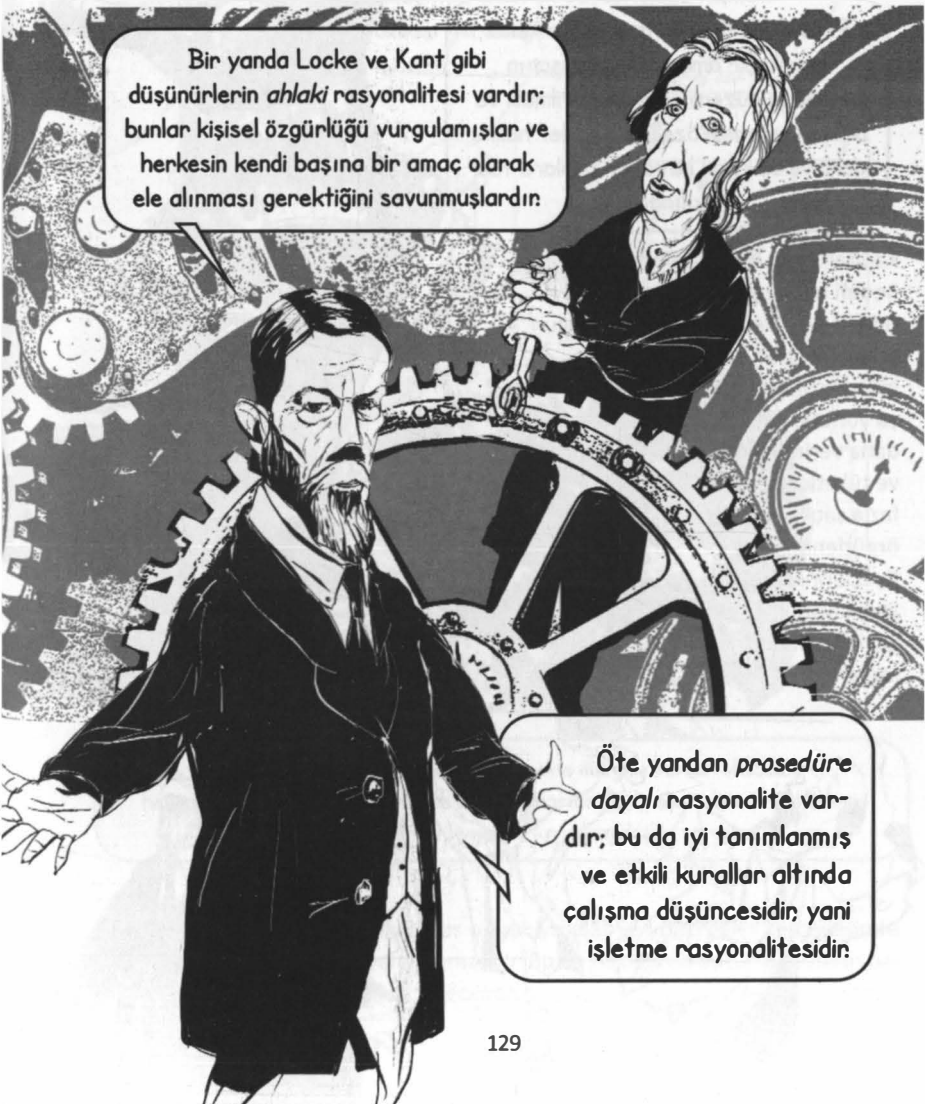
Protestan ülkelerde, zenginliğin gösterişli işaretlerini (yani giysileri) sergilemek yanlış bir şey olarak değerlendirilirdi; ancak iş hayatına katılmak ve ekonomik başarı kesinlikle gurur duyulması gereken şeylerdi.

Weber'e göre kapitalizm, bütünüyle toplumsal varoluşu rasyonelleştiren Protestan projesinin parçasıydı. Bu proje toplumsal etkileşimin yüzünü değiştirdi ve bunu düzenli, rasyonel ve bürokratik bir hale getirdi, işletmeciler hem kamusal işleri hem de ekonomiyi benzer şekilde yönetirdi.

Rasyonalitenin Yükselişi

Weber'e göre Aydınlanma ve Bilimsel Devrim'den kaynaklanan birbiriyle ilişkili ama farklı iki çeşit rasyonalite vardır.

Bir yanda Locke ve Kant gibi düşünürlerin *ahlaki* rasyonalitesi vardır; bunlar kişisel özgürlüğü vurgulamışlar ve herkesin kendi başına bir amaç olarak ele alınması gerektiğini savunmuşlardır.

Öte yandan *prosedüre* dayalı rasyonalite vardır; bu da iyi tanımlanmış ve etkili kurallar altında çalışma düşüncesidir, yani işletme rasyonalitesidir.

İdeal liberal anlayış, uygulanan prosedüre dayalı rasyonaliteyi ahlaki rasyonalitenin hizmetine koşturmak şeklindeydi.

Ne var ki, gerçekte
tam tersi meydana geldi.

Prosedüre dayalı rasyonalite kendi
başına bir amaç oldu; piyasanın
verimli ve düzenli şekilde işletilmesi ve
bütün toplumsal özellikler hedef haline
geldi ve bireysel hayatlar bunlara tabi
kılındı.

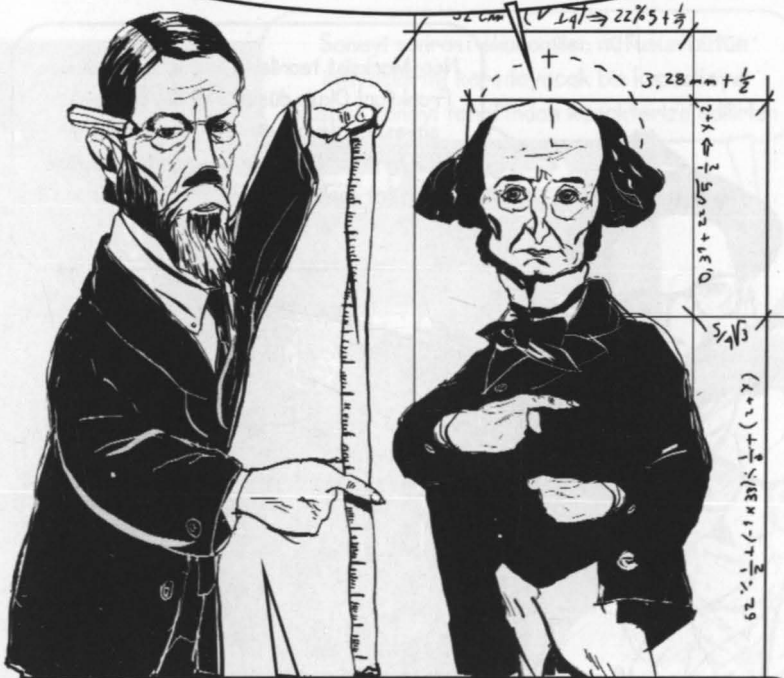
Kapitalizmde kâr ticari örgütlerin
hedefi haline gelir ve bunların işve-
renleri ve tüketicileri de bu sonucun
araçları olarak değerlendirilir. İş-
letme uzmanları ve kampan-
ya yöneticileri, işçilerinin
daha verimli olduğu
ve tüketicilere daha
fazla satış yapıldığı
örgütlenmelerin ih-
tiyaçlarını sürekli
karşılayarak
geçimlerini
sağlarlar.

İnsanlar İçin Çalışan Örgütlenmeler Kurmak

Weber'e göre şu husus her zaman hatırlanmalıydı: Örgütlenmeler insan hayatını geliştirmek içindir; bu da, örgütlenmeler veriler ve sayılarla değil her şeyden önce insanlarla ilgilenir anlamına gelir.

Herhangi bir toplumsal kurumun
meşrulaştırılmasının, onun en büyük iyiliğe hizmeti
ölçüsünde olması gerektiğini zaten söylemiştim.

Böylesi iyi ve güzeldir; ancak bu da elde düzgün veriler olmadan
hesaplanmamalıdır. Her durumda ampirik olarak ölçülmelidir; her örgütlenme
insanlar için belirli ihtiyaçları karşılamak için vardır.

Böylece örgütlenme, insanları esas olarak yasalar ve yönergeler çerçevesinde nasıl tatmin ettiğine göre yargılanmalıdır. Bu da hakikaten bütün bireylerin özgürlüğünü ve özerkliğini teşvik edecektir.

Neo-Marksizm ve Frankfurt Okulu

Marx'ın ardından kapitalizm hakkında yapılan daha ağır toplumsal eleştirilerde sorunun sadece liberal ideolojinin hayata geçiriliş tarzında değil, bizatihi kendinde yattığı ileri sürülmekteydi. Büyük Buhran sırasında öngörülen komünist devrim yerine faşizmin yükselmesi, bazı Marksist teorisyenleri, faşizmi kapitalizmin kaçınılmaz çöküşünden hemen önceki en son çare olarak çözümlemeye yöneltti. Bu görüşler neo-Marksist sosyal düşüncenin 1930'lardaki kökenlerini oluştuyordu.

Neo-Marksist teorilerin önemi, büyük ölçüde Frankfurt Okulu düşünürlerinin çalınmaları sayesinde devam etmiştir; bu düşünürler 1930 yılında benim de başında bulunduğum Frankfurt Toplumsal Araştırma Okulu'nda bir araya gelmişlerdi.

Max Horkheimer
(1895-1973)

Almanya'da, çoğunluğu Yahudi olan bu düşünürler çevresinin ayakları altında ki toprak kaymaya başladığında New York'a gittiler ve çalışmalarına Columbia Üniversitesi'nde devam ettiler. Düşüncelerinin gerçekten geliştiği yer de burası oldu.

Frankfurt Okulu'na göre, gecikmiş sanayi sonrası ekonomilerin merkezi kültürün endüstrileşmesidir; insanlığın maddi ihtiyaçlarının karşılanması artık bir sorun olmaktan çıktığı bir çağda, kültür de temel gelir kaynağı haline gelmektedir.

Sanayi sonrası ekonomiler, nüfusun bütün ihtiyaçlarını karşılayacak bir kapasiteye ulaşmış sanayi tarafından karakterize edilirler.

Bu noktada komünist dönemin gelmesi beklenmekteydi; ancak beklenmedik olan gerçekleşti: Teknoloji, yani bizi yokluklardan özgürleştirme savaşındaki silahımız, bizi bağımlı hale getiren yeni bir güç haline geldi.

Yeni Olana Hayranlık

Frankfurt Okulu, artık fiziksel koşullar ve maddi yokluklar nedeniyle insanların sırf hayatta kalmak için çalışmaya zorlanmadığı yerlerde, bütün toplumu kendi mekanizmasının kurallarına tabi kılan bir üretim sistemi tespit etmekteydi ve bu sistem de teknolojik ilerleme tarafından sürekli teşvik ediliyordu.

Yeni olana hayranlık yarışında mallar da bütününü tek kullanımlık hale gelmişti. Tüm bunlar olurken, sanayi sonrası ekonomilerde insanlığın üretim kapasitesinin ve çalışma süresinin yalnızca bir bölümünü kullanarak toplumun bütün gerçek ihtiyaçları karşılanabilmekteydi.

İnsanlar artık eskiden olduğundan daha çok "boş zaman"a sahipler ama tüketim kültürü yaygınlaştıkça tüketim fırsatları da artıyor; hatta insanlar iş sıkıntısından uzaklaşmak için bile tüketime yöneliyor.

Sonuç olarak, bir başkanın kâr etmesini sağlamadan bir saniye bile geçirmek mümkün değil gibiydi.

Tüketici Kültürünün Maskesini Düşürme

Ne var ki bu "serbest zaman" dönüşümü, Marx'ın çok zaman harcadığı çalışma günü mücadelesinin sanayi sonrası ekonomilerde daha önemsiz bir sorun olmasının sebebini de oluşturmaktadır.

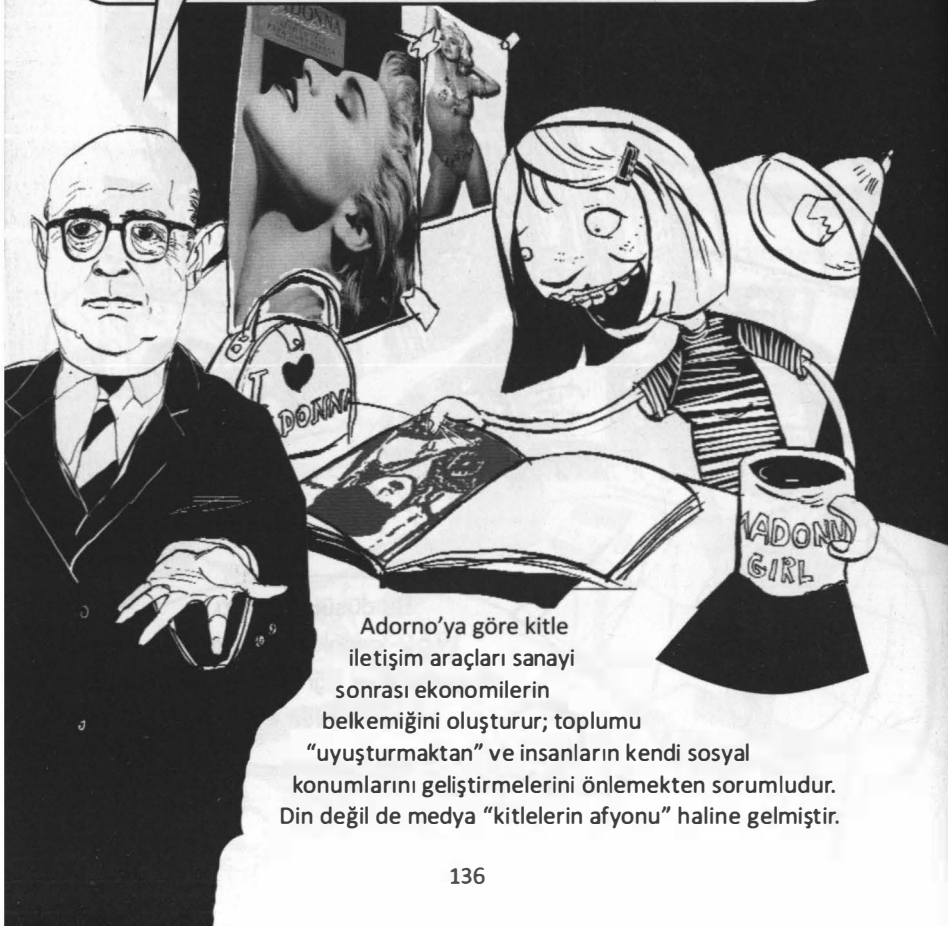
Horkheimer'ın neo-Marksist düşünceye en önemli katkısı, maddi koşulların tek başına devrimi gündeme getiremeyeceğini kabul etmesidir. Bu da Marx'ın tarihteki belirgin bir yol inancından kopuştur. Horkheimer'a göre sanayi sonrası ekonominin ötesindeki tek yol, insanların tüketici kültüründe saklı totaliter unsurların farkına varmasıdır, bu da ancak eğitim yoluyla başarılabilir.

Horkheimer'ın en ünlü öğrencisi ve iş arkadaşı **Theodor Adorno** (1903-1969), küresel tüketici kültürünün yaratılmasına yoğunlaştı.

Pop müzik, Hollywood sineması ve özel televizyonlar gibi kitle iletişim araçları bakımından en önemli şey kendi ürünlerinin kitlesel tüketimidir.

Bu amaçla ünlü kişilere hayranlığı teşvik eder ve bu tür haberlerle ıvır zıvır şevlere odaklanır; bu durum, sürekli değişen kisveler altında benzer şekilde hoşnutluk yaratan anlık ürünleri sağlamayı sürdürür.

Adorno'ya göre kitle iletişim araçları sanayi sonrası ekonomilerin belkemiğini oluşturur; toplumu "uyuşturmaktan" ve insanların kendi sosyal konumlarını geliştirmelerini önlemekten sorumludur. Din değil de medya "kitlelerin afyonu" haline gelmiştir.

Kitle kültürünün bir yan etkisi "ciddi" sanatın, yani toplumsal gerçekliği eleştirebilen ve dönüştüren sanatın süreç içinde yok oluşudur.

Böylece, kitle iletişim araçları tüketici kültürü teşvik etmesinin yanı sıra, herhangi bir muhtemel seçeneğin de baskı altına alınmasına katkıda bulunuyor.

Kitle iletişim araçları, gerçekten de insanların bilincini kitlesel ölçekte inşa etmenin bir aracıdır. Bunu da benzer bilgileri aynı anda milyonlarca kişiye yayınlamasıyla mümkün hale getirir. Dolayısıyla kitlelerin düşünme ve davranma tarzı, medyayı kontrol edenler tarafından çok ciddi boyutlarda dikte edilebilir; insanlara fiilen nasıl düşünceleri gerektiği anlatılmakta ve bu teknolojik makinenin çalışmasını sürdürmeleri için programlanmaktadır.

Frankfurt Okulu mensubu Herbert Marcuse
(1898-1979)

Kitle iletişim araçları, gerçekten de insanların bilincini kitlesel ölçekte inşa etmenin bir aracıdır. Bunu da benzer bilgileri aynı anda milyonlarca kişiye yayınlamasıyla mümkün hale getirir. Dolayısıyla kitlelerin düşünme ve davranma tarzı, medyayı kontrol edenler tarafından çok ciddi boyutlarda dikte edilebilir; insanlara fiilen nasıl düşünceleri gerektiği anlatılmakta ve bu teknolojik makinenin çalışmasını sürdürmeleri için programlanmaktadır.

Frankfurt Okulu mensubu Herbert Marcuse
(1898-1979)

Kitle iletişim araçları, gerçekten de insanların bilincini kitlesel ölçekte inşa etmenin bir aracıdır. Bunu da benzer bilgileri aynı anda milyonlarca kişiye yayınlamasıyla mümkün hale getirir. Dolayısıyla kitlelerin düşünme ve davranma tarzı, medyayı kontrol edenler tarafından çok ciddi boyutlarda dikte edilebilir; insanlara fiilen nasıl düşünceleri gerektiği anlatılmakta ve bu teknolojik makinenin çalışmasını sürdürmeleri için programlanmaktadır.

Frankfurt Okulu mensubu Herbert Marcuse
(1898-1979)

Herbert
Marcuse

Kapitalist toplumun ardında
yatan teknolojik ve bilimsel düşünme
tarzı tam da sorunun temelini
oluşturuyor.

Toplumsal olaylar hakkında
düşünme tarzımız, en önemli
sorunlardan asla söz edilmediği
anlamına geliyor.

Çağdaş kapitalizm sistemi bürokratik yönetim, uzmanlaşmış bilimsel çözümleme ve istatistiksel olarak doğrulanmış verileri içerir. Böyle bir sistem herhangi bir sorunu inceleyebilir; bilimsel ve yapısal bakımdan tanımlanabildiği sürece herhangi bir talebi de yeniden düzenleyebilir.

Sistemin Ötesini Görmek

Öyle görünüyor ki,
sorunu işletmecilik
aracılığıyla çözebiliriz.

Demek ki bu düşünme
tarzında tahayyül bile
edilemeyen tek şey, rasyonel
işletmecilikte yatan bir
sorundur.

Kitlere değişiklik yapma
ve zaman boyunca yaşam
standartlarını geliştirme imkânı
veren de işte bu farkındalıktır.

Marcuse'a göre yıllar boyunca ortalama insanların hayatlarını kıyasladığımızda, günümüz maddi koşullarında yaşayan insanların hayatlarının kesinlikle öncekilerden daha iyi olduğunu görürüz. Eğitim, barınma, beslenme ve tedavi bakımlarından daha fazla şansa sahiptirler. Geçmiş dönemlerdeki ortalama bir insanın şimdiki durumuna kıyasla üstün olduğu tek şey, toplumsal koşulların mükemmel olmanın çok uzağında bulunduğu farkında olmasıdır.

Sitüasyonistler

Bu düşüncelerin çoğu Sitüasyonist (Durumcu) Enternasyonalı tarafından gündeme getirildi; bunlar 1957 ile 1972 arasında etkin olan bir grup radikal solcu düşünür ve sanatçıydı. Sitüasyonistlerin çok yönlü ve uzun süre çaba göstermiş yazarlarından biri de **Raoul Vaneigem** (d. 1934) idi.

Metanın burjuva büyümesine kapılan sadece kapitalizm değildi; Sovyetler Birliği de temel ihtiyaçlarımızın karşılandığı durumda bile üretim artışına yaptığı vurguyla, esasında bir burjuva devletiydi.

Hatta bu durum kendine *Politbüro* diyen yönetici sınıfı sorunundan önce meydana gelmişti.

Kendilerinden önce Horkheimer'ın da söylediği gibi, Sitüasyonistlere göre metanın yaygınlaşması ve gide-rek artan şekilde ekonomik faaliyetlerde kullanılan serbest zamanın artışı herkesin proleter olmasıyla sonuçlanmıştır.

Debord ve Gösteri

Grubun kapitalizm hakkındaki teorik eleştirisi en mükemmel haliyle **Guy Debord** (1931-1994) tarafından yapıldı. Debord sanayi sonrası ekonomilerde metanın rolünü çözümlemede **gösteri** (seyirlik, temaşa) düşüncesini kullanmaktaydı; bu kavram, büyük ölçüde Marx'ın yabancılaşma kavramının teatral vurgularla güncellenmiş çeşidiydi.

Bir kez mallar herkese yetecek kadar bol miktarda olunca, bu durumda yararlılık da değerin başlıca kaynağı olma özelliğini yitirir ve meta fetişizmi yaygın hale gelir.

Metanın yükselişi, gösterinin yükselişine de yol açar ve sonra da emtiaya kullanım değerinin yerini alan spektaküler bir değer kazandırmak için ona yaslanır.

Şeyler giderek metalaştıkça
gösteri de bütün kültüre
nüfuz etmeye başlar:

Artık o modadan
şöhretlere ve kitle iletişim
araçlarına uzanan her
şeyin ardında yatan
sarsılmaz temeldin:

Sonunda, tıpkı emtianın
değere sahip olma tarzında
olduğu gibi sona erer
ve metalaştırmanın bir
mekanizması haline gelir:

Bu düşünceler en özlü anlatımını *Gösteri Toplumu* (1967) kitabında buldu. Debord'a göre, hedef kitlesi öfkeli gençliğe satılmak üzere üretilen ürünlerin teşhiriyle isyan bile bir meta haline gelir. Dolayısıyla parti politikaları tartışmalarının ve alternatif yaşam tarzı denilen teori tartışmalarının çoğu, aslında aynı temel sistemi önermekten başka bir şey yapmamaktadır; bütün bunlar yeni ve göz alıcı bir ambalaj içinde sunulan metadan başka bir şey değildir.

Her Tercih Sahte Bir Tercihtir

Modern toplum,
halihazırda her kıtanın
toplumsal yüzeyini gösteri
aracıyla işgal etmiştir.

Yönetici sınıfının
programını tarif eder
ve onun oluşumu için
önderlik eden.

Tıpkı imrenilecek sahte
malları sunması gibi, yerel
devrimcilere de sahte devrim
tarzları önerin.

Her tercih sahte bir tercih haline geldikçe ve insanlık giderek gerçeklik karşısında yabancılaştıkça, bunun sonucunda dünya bayağılaşır. Şeyler ne kadar bayağılaşırsa, temaşa da kendi önemini ve hayatiyetini o ölçüde onaylamış olur, şeyler de artık o ölçüde bayağıdan başka bir şey değildir.

Sitüasyonistler, buna karşı koymak için bir dizi yenilik ve halk eylemi sahneledi. Ne var ki somut politik eylemleri karikatür yayınlamanın, Vandalizm'in ve grafitinin ötesine geçmedi.

Kahrolsun açlıktan
ölmeyeceğimizin garantisinin
sıkıntıdan öleceğimizin
garantisiyle birlikte satın alındığı
dünya!

Sitüasyonist Enternasyonal 1972'de dağıldığında sadece iki üyesi kalmıştı. Diğerleri ya istifa etmiş ya da ihraç edilmişlerdi, sebebi de çoğu kez Debord ile anlaşmazlığa düşmeleriydi. 1970'de kişisel ve toplu başarısızlıklardan söz ederek ayrılan Vaneigem bile iğneleyici bir tepkinin hedefi olmuştu. 1988 yılında Debord, *Commentaires sur la société du spectacle* (Gösteri Toplumu Üzerine Yorumlar) kitabını yayınladı; burada gösteri öylesine güçlü bir hale geldi ki ona karşı direniş artık mümkün değildir, diyordu. 1994 yılında intihar etti.

Sağcıların Kapitalizm Eleştirisi

Kapitalizmin hayatın yoksullaşmasına yol açtığı iddiası, sadece ve tek başına sol eleştirilerle sınırlı değildir. Muhafazakâr eleştiriler arasında da benzer düşüncenin uzun bir geçmişi vardır; bunun nedenleri arasında kapitalizmin bizleri manevi hayattan uzaklaştırması ve geleneksel değerlerden bir kopuşa yol açması yer alır. İşte bu da Luddist (makine karşıtı) sosyal hareketinin gerekçesi olmuştur. Hareket, 1811-1812 yıllarında Sanayi Devrimi'nin başlangıcında İngiltere'deki tekstil imalathanelerine saldırılar yapılmasına yol açmıştır.

Daha yakın dönemlerde bu düşünce çizgisi **Martin Heidegger**'in (1889-1976) felsefesinde açık ifadesini buldu.

Teknolojinin
ruhu modern varoluşun
tam kalbinde yatar:

Teknolojik düşünce dünyadaki bütün
her şeyi hammadde, yani değerini
yalnızca ondan ne yapılabildiğinden
alan bir şey olarak ele
alın:

Başka bir deyişle,
teknolojik düşünce
mutlak şekilde
nihilisttir:

Kapitalizm,
bu teknoloji ruhunun ekonomik
anlamdaki ifadesidir.

Teknolojik düşüncenin kâr etme
sorununa uygulanmasının sonucu
olarak ortaya çıkan:

Kapitalist düşünce, tıpkı nihilist düşünce
gibi teknolojik bir düşüncedir çünkü
kapitalizmde hiçbir şeyin piyasadaki
değişim değeri ötesinde hakiki bir değeri
yoktur. Farklı meslekler ve yaşam tarzları
kapitalist piyasaya ve yaşam tarzına
girdiğinde, bunlar arasındaki bütün temel
ayrılımlar yok olur.

Modernite ve kapitalizm üzerine muhafazakâr eleştiri belli bir ölçüde modernite öncesi toplumsal koşullara özlem duymaktadır. Tarım toplumlarında bir kimsenin çevresi, kültürü, mesleği ve sosyal statüsü hep birbiriyle bütünleşmiştir. Her bir kimse için dünya ile orada bulunduğu yer duygu ve değerle doldurulmuştu, böylelikle toplumsal hayat yerleşmiş ve tarihsel olan bir bütünlük oluşturmuştu.

Modernitede tam tersi söz konusudur. Nerede olursanız olun yerleşiminizle, tarih ve değer sisteminizle ilgili olmayan akışkan bir küresel kültürün parçasısınızdır.

Hayat hangi değeri taşırsa taşırsın, hayatın bütün alanlarında hüküm süren kütle kültürü tarafından bütünüyle alt edilmiş demektir.

Leo Strauss (1899-1973) tartışmayı politik alana taşıdı.

Modern liberal ve kapitalist düşünceyi kınadım çünkü bu düşünce kesin gerçek-değer ayrımına dayanıyor (yani *olan* ile *olması gereken* arasındaki ayrım) ve değerleri politika ile ekonomiden uzaklaştırıyor.

Politikanın Antik Yunan kavramı anlayışına geri dönüş çağrısında bulundum; bu anlayışta politika bir hayat değeri olarak bütün yurttaşlar için "iyi hayat"tan sorumludur.

Muhafazakâr eleştiriye göre, toplumun bilimsel ve teknolojik işletmecilik anlayışıyla yönetilmesi sorunun kökünün ta kendisidir. İhtiyaç duyulan şey insanlığın amacı ile adalet, asalet ve iyi hayat gibi kavramların felsefi bakımdan derinlemesine kavranmasıdır. Liberal devletin övündüğü birçok özgürlüğün yanı sıra, şehirli burjuva tipi olarak yaşamama özgürlüğü de yer almalıdır.

Hobbes ile Locke'tan kaynaklanan modern toplum ve kapitalist düşünce, insanlığın en temel unsurları, yani arzu, bencillik ve açgözlük üzerinde kurulmuştur. Modernite, antik dönemde hüküm süren hayatın değeri tartışmasını da içermelidir.

Politika yeniden insan doğası ve değeri kavrayışına, herkese entelektüel gelişimi ve kendini gerçekleştirme için imkân tanımalıdır.

Kısacası, muhafazakâr düşünürlerin çağrıda bulunduğu şey maddi değil, ideolojik bir devrimdir. Malların dağılım tarzını değiştirmeyi değil, işletmecilik, teknoloji ve ilerlemeyi modern toplumun başlıca değerleri olmaktan çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu da esas olarak eğitim, aydınlar, dinsel kuruluşlar ve hükümet gibi toplumda önemli mevkilerde bulunan seçkin gruplar üzerinde entelektüel bir etki yaratmak suretiyle başarılacaktır.

John Rawls (1921-2002) *Bir Adalet Teorisi* (1971) adlı kitabıyla İngilizce konuşan ülkelerde siyaset felsefesi alanındaki ve kapitalizmin sosyal adalet sorunu hakkındaki akademik ilgiyi yeniden canlandırdı. Bu kitapta toplumsal sözleşme düşüncesini kullanan Rawls, uzun dönemli malların adil dağılımı sorununu çözmeye çabalar.

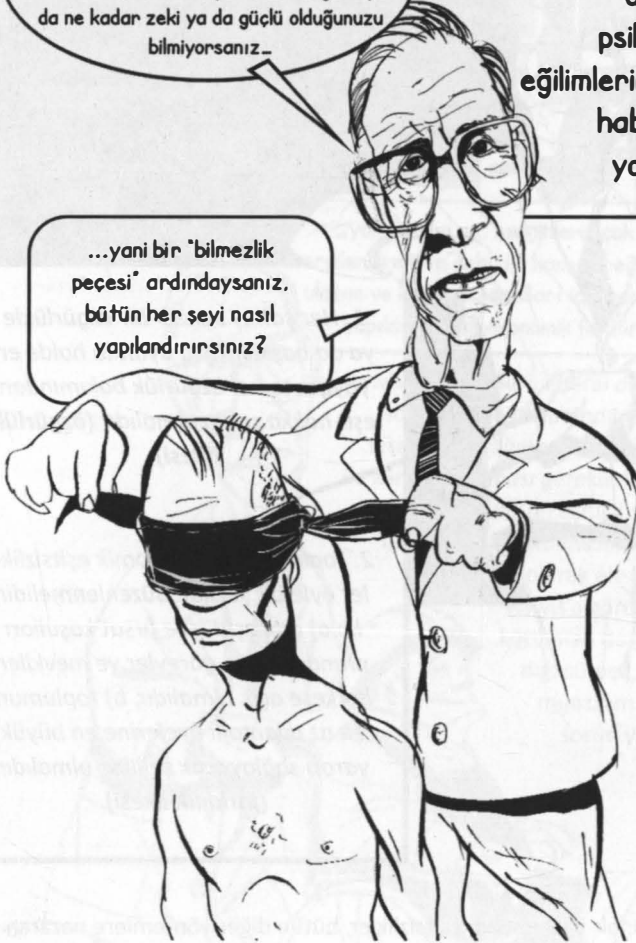
Başlangıç konumu şu fikri kullanır: Kendi çıkarınızdan habersizseniz yapabileceğiniz tek şey adil davranmanızdır çünkü ancak adil davranmak suretiyle kendinize dönük riskleri asgari hale getirebilirsiniz; *bilmezlik, tarafsızlığa model teşkil eder.*

Rawls'un gerçekte sorduğu şeydu:

Şayet toplumdaki yerinizi, sınıfsal konumunuzu, dininizi, cinsiyetinizi, ırkınızı ya da sosyal statünüzü, ne kadar paranız olduğunu ya da ne kadar zeki ya da güçlü olduğunuzu bilmiyorsanız...

...ve tuhafılıklarınızdan ya da özel psikolojik eğilimlerinizden haberiniz yoksa...

...yani bir "bilmezlik peçesi" arındaysanız, bütün her şeyi nasıl yapılandırırırsınız?

Rawls'un cevabı şöyleydi: Kendi çıkarımız, bizi kölelikle bitecek sonuçlara yol açacak durumlardan uzaklaştıracığından, başlangıç konumundan itibaren kişisel riskleri asgari hale getirecek bir toplumu tercih ederdik.

Özgürlük ve Farklılık

Rawls, başlangıç konumundan itibaren bütün rasyonel insanların aşağıdaki temel ilkeleri tercih edeceğine inanmaktadır:

1. Her şahıs, benzer bir özgürlükle ya da başkalarıyla uyumlu halde en yaygın temel özgürlük bakımından eşit hakka sahip olmalıdır (özgürlük ilkesi).

2. Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler öyle bir şekilde düzenlenmelidir ki: a) adil eşitlik ve fırsat koşulları altında bütün görevler ve mevkiler herkese açık olmalıdır, b) toplumun en az avantajlı üyelerine en büyük yararı sağlayacak şekilde olmalıdır (farklılık ilkesi).

Farklılık ilkesi, bir toplumdaki eşitsizlikler, bütün diğer yöntemlere nazaran en kötü durumda olanlara yardım edecekse geçerli (meşru) sayılır.

Özgürlük ilkesi, Rawls'un liberalizme ve genel olarak kapitalist çerçeveye sadakatini temsil eder. Farklılık ilkesi ise onun klasik liberalizm revizyonunu ve bunu yenilenmiş bir sosyal adaletle bütünleştirme çabasını temsil eder.

Farklılık ilkesinin pratik yansımaları, modern refah devletinin tipik özelliği olan ekonomi politikası ...

...yoksulların az, zenginlerin çok ödediği vergilendirme ve daha iyi kamusal eğitim, sağlık, ulaşım ve istihdam koşulları için harcamaların yapıldığı diğer ekonomik faktörlerdir.

Rawls'un görüşleri, liberal düşünce kadar sol düşünce bakımından da bir şeyler taşımasına rağmen, bunların sosyalizm ile karıştırılmaması gerekir. Buradaki esas farklılık Rawls'un eşitliği ve toplumsal boşlukların azaltılmasını kendi başına bir amaç olarak ele almamasıdır.

Rawls'a göre, durumu en kötü olan da yararlanabildiği sürece, toplumdaki muazzam eşitsizlik bir sorun yaratmamaktadır.

Nozick ve Sağcı Liberteriyenizm

Rawls'un teorisine yönelik eleştirilerde, başlangıç konumunun Rawls'un sunduğu gibi olmayabileceğine işaret ediliyor; bu konum, onun söylediği şekilde tarafsız olmayabilir ve modern, bireyci sosyal yapılara yönelik bir düzenbazlık olabilir. Rawls'a yönelik belki de en ünlü eleştiri, Harvard'daki meslektaş **Robert Nozick** (1938-2002) tarafından yapıldı. Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya* (1974) adlı kitabında sağcı liberteriyenizm lehine bir tartışma başlatmıştı.

Başka bir deyişle insanların birçok hakka, yani yaşam, özel mülkiyet vb. haklara sahip olduğuna ve devletin bu hakları güvence altına almak dışında insanların hayatlarının dışında kalması gerektiğine inanıyorum.

Bana göre herhangi bir yeniden dağılım sistemi insanların özgürlüğüne tecavüzdür.

Nozick, bunu göstermek amacıyla şu düşünme deneyini kullanıyor:

Her şeyden önce, malların dağılımıyla ilgili en çok beğenilen sisteminizi ele alalım (örneğin malların yeteneğe göre dağılımı ya da malların ihtiyaca göre dağılımı).

Şimdi sistemin yerli yerinde olduğunu farz ederek profesyonel basketbol oyuncusu Wilt Chamberlain'in durumunu değerlendirelim.

Sözleşmemin bir parçası olarak, salon kapısında oyunu izlemeye gelen her hayranım kutuya 25 sent bıraktığı sürece oynayacağım. Bu para doğrudan bana geliyor:

Bir sezon boyunca 1 milyon kişi Wilt'in oyununu izlemek için 25 sent ödemeye hazırlanıyor; sonuçta sezonun bitiminde Wilt artık 250 bin dolardan daha fazla paranın sahibidir:

Burada sorulan soru şudur: "Bu durum adil midir?"

Cebri Emek Olarak Vergilendirme

Nozick'e göre, Wilt'in parasını çoğaltması tamamen doğrudur çünkü insanlar anlaşılmaya serbestçe dahil olmuşlardır. Dahası Nozick, Wilt kendi kutusunu dışarıya yerleştirmeden önce malların dağılımıyla ilgili hangi örüntünün seçildiğinin hiç önemi olmadığına inanıyor.

Nozick, insanların özgürlüğüne tecavüz edilmesinden ötürü, malların dağılımının belirli bir örüntüye uygun olmasının yanlış olduğunu talep eden herhangi bir sistem hakkında bir düşünce oluşturmak için bu durumun yeterli olacağına da inanıyor. Dolayısıyla "sosyalist bir toplumun, kendi aralarında mutabık erişkinlerin kapitalist eylemlerini yasaklamak zorunda olması" da işte bu yüzden dir.

Yeniden dağılımın vergilendirme sayesinde yapılması durumunda dahi, böyle bir şey yine de özgürlüğün ihlalidir.

Buna karşın haftada 40 saat çalışıyor ve yüzde 25 oranında vergiye tabiyseniz, bunun anlamı ücretinizin yüzde 25'inin size ait olmadığı ve gerçekte haftanın on saatinde tamamen başka biri için çalışıyorsunuz demektir.

Bu anlamda vergilendirme, cebri (zoraki) bir emektir.

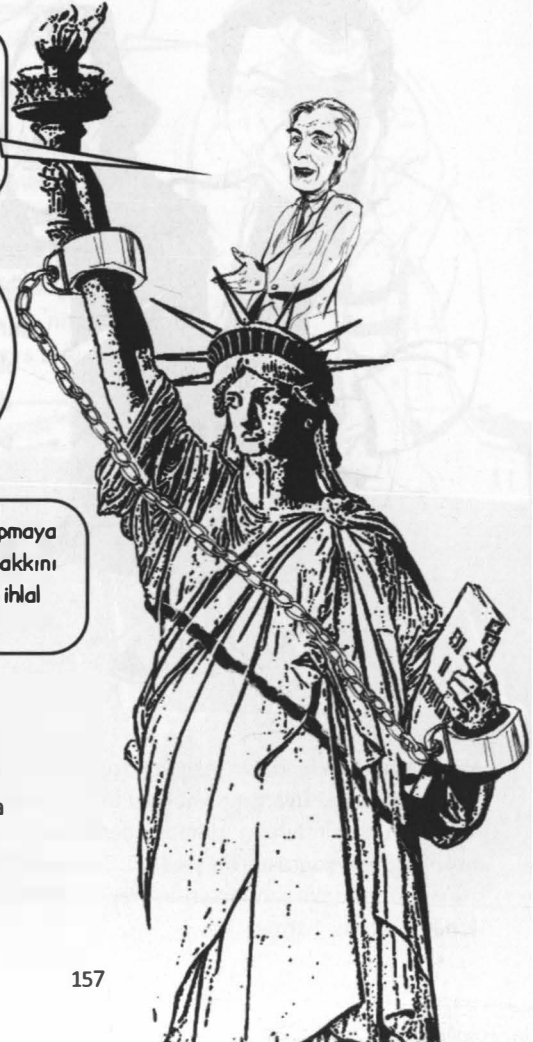
Ancak Nozick'e yöneltilen bazı eleştirilerde de işaret edildiği üzere, vergi ödeyenlerin yitirdiği özgürlük, genellikle yoksulların özgürlüğünde bir artışla sonuçlanır çünkü bunlar bedava eğitim gibi imkânlardan yararlanabilirler. Nozick'in kabul ettiği özgürlüklerle haklar ise eğitim gibi konularda yardım görmek gibi olumlu haklar değil de yaşama hakkı –yani insanların özellikle zarar görmesini sınırlayan olumsuz haklar– gibi şeylerdir. Nozick minimal bir devlet önermektedir.

Devlete düşen asıl görev, bizleri birbirimizden ve dış tehditlerden korumaktır.

Devlet sadece hakların bekçiliğini yaptığı, insanları güç kullanımına, sahtekârlığa, hırsızlığa karşı koruduğu ve sözleşmeleri dayattığı sürece meşrudur.

Bundan daha fazlasını yapmaya kalkıştığında, insanların hakkını kabul edilmez bir şekilde ihlal etmiş demektir.

Böyle bir kurguyla, Nozick'in ütopyasının bir nevi 19. yüzyıl vahşi kapitalizmine doğru hızla geliyeceği anlaşılmaktadır.

Fukuyama ve Tarihin Sonu

Kapitalizmi Hegel'in prizmasından gören tek düşünür Marx değildi. **Francis Fukuyama** (d. 1952) da tarihin –insanlığın gelişiminin bir süreci olarak değerlendirilmesi anlamında– sona ereceği fikrini kullanıyor. Ancak bu sürecin komünizm tarafından durdurulacağı fikri yerine, Fukuyama tarihin kapitalizm ve liberal demokrasiyle sona ereceğine inanıyor. Bu görüşünü *Tarihin Sonu ve Son İnsan* (1992) adlı ünlü kitabında dile getirdi.

Ancak Marx'tan farklı bir şekilde Fukuyama, Hegel'in tarihin 1806 yılında sona erdiği şeklindeki uyarısına katılmaktadır; çünkü o tarihten itibaren Fransız ve Amerikan devrimlerinin ideolojik çerçevesi zaten yerine oturmuştur. Elbette insanlar daha sonraları da yeni düşüncelerle karşılaşmışlardır ancak Fukuyama'ya göre bunlardan hiçbiri liberal demokrasi üzerinde herhangi bir gerçek ilerlemeyi temsil etmez.

1990'ların sonlarında yazan Fukuyama, ampirik örneklerinin çoğunu derlerken 19. yüzyılda çok az ülkeye demokratik denilebileceğini, oysa 21. yüzyılın eşiğinde hükümetlerin büyük bir çoğunluğunun demokrasi konusunda belli iddiaları olduğunu söylemekteydi.

Eski Doğu
Almanya'da olduğu gibi devletler
kesin otoriter bir yönetim
sürdürseler bile, demokratik
ideallere yapmacık da olsa saygı
gösterdiler.

Marksist özgürlük söyleminin
Batı demokrasisinin
sunduğu özgürlük seviyesine
ulaşmayacağını açığa
çıkmasıyla birlikte, ideolojik
savaş da Berlin Duvarı'nın
yıkılmasıyla kazanılmış oldu.

Doğrusal Tarih

1980'lerin sonuyla 1990'ların başında demokrasi ve kapitalizmin belirgin pekâlâ olayların getirdiği bir rastlantı olabilirdi. Bunların tarihin sonu oldu ilan etmek için Fukuyama'nın tarihin bunlara neden yol açtığını açıklayıcı mekanizma sunmaya da ihtiyacı var.

Fukuyama bu noktaya iki açıdan yaklaşıyor: Birincisi, insanlık tarihinin d sal olduğunu göstermek üzere tasarlanan doğa bilimlerinden alınmış bir mandır.

Bu argüman şöyle
özetlenebilir...

1. Doğa bilimleri, insanların kesinlikle ilerleme sağladığının söylenebildiği bir alandır; Newton dâhi bir fizikçiydi ancak şunu söylemek de tam anlamıyla doğrudur ki, günümüzün üniversite mezunları, dünya hakkında Newton'un sahip olduğundan çok daha fazla bilgiye sahiptir.

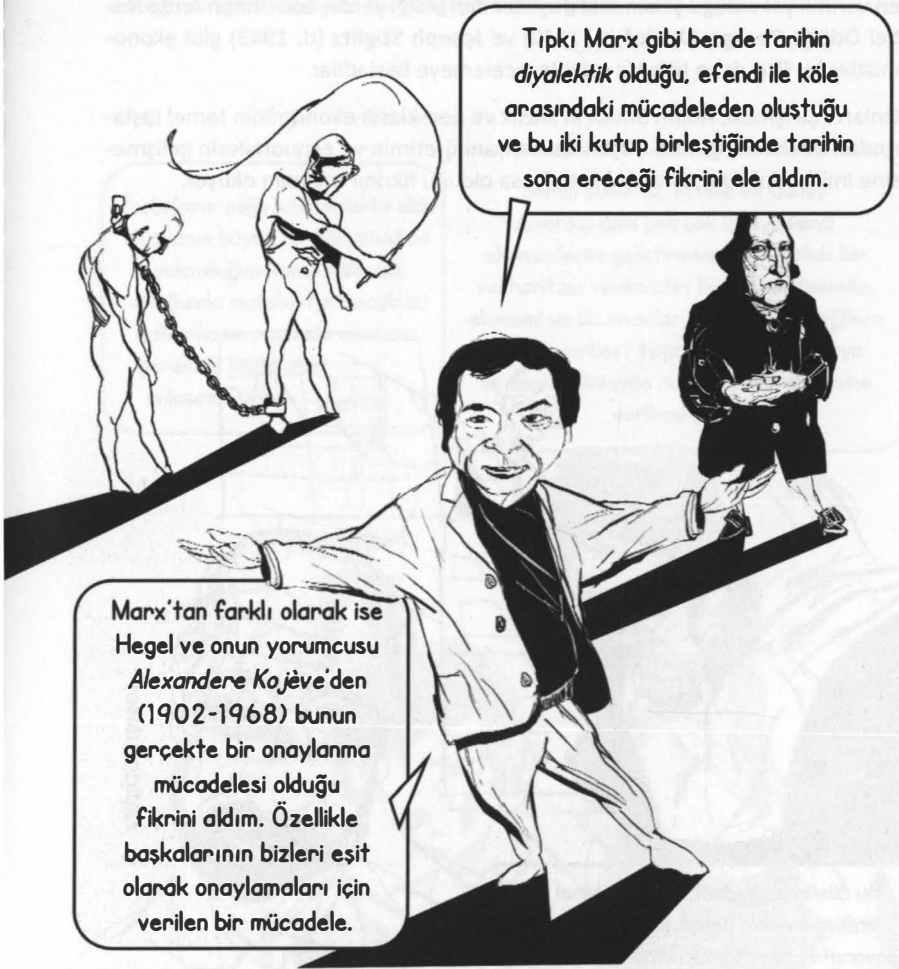
2. Doğa bilimleri, toplumları askeri ve ekonomik avantajlar sağlayarak şekillendirir: Askeri ve ekonomik başarı, ülkelerin komşularının teknolojileri ve genellikle üretim teknikleri ile yarışmak zorunda oldukları anlamına gelir.

3. Gerçekte bu sanayileşmedir; teknolojiyi işyerine taşımanın ötesinde şeyleri içerdikçe iş bölümünü ve malların taşınmasını, yani verimli kapitalizmin özünü rasyonel kılmayı da içerir.

Öte yandan, bu argüman da Fukuyama'nın kapitalizmin tarihin sonu olduğunu iddia etmesi için yeterli değildir. Bu yüzden ikinci bir argümana daha ihtiyacı vardır ve bu da iki düşünce daha gerektirir:

İşte bu bize kapitalizmi gerektirir. Ne var ki evrimci sürecin nihai aşaması olarak demokrasiyle sarmalanmış bir kapitalizmin kuruluşu için yine başka bir argüman lazımdır. Bütün olup bitenlerden sonra ekonomik anlamda piyasa yönelimli bir diktatörlük de insanları yatıştırırmaya daha az ihtiyaç duyacağından, pekâlâ demokrasiden daha fazla etkin olabilir.

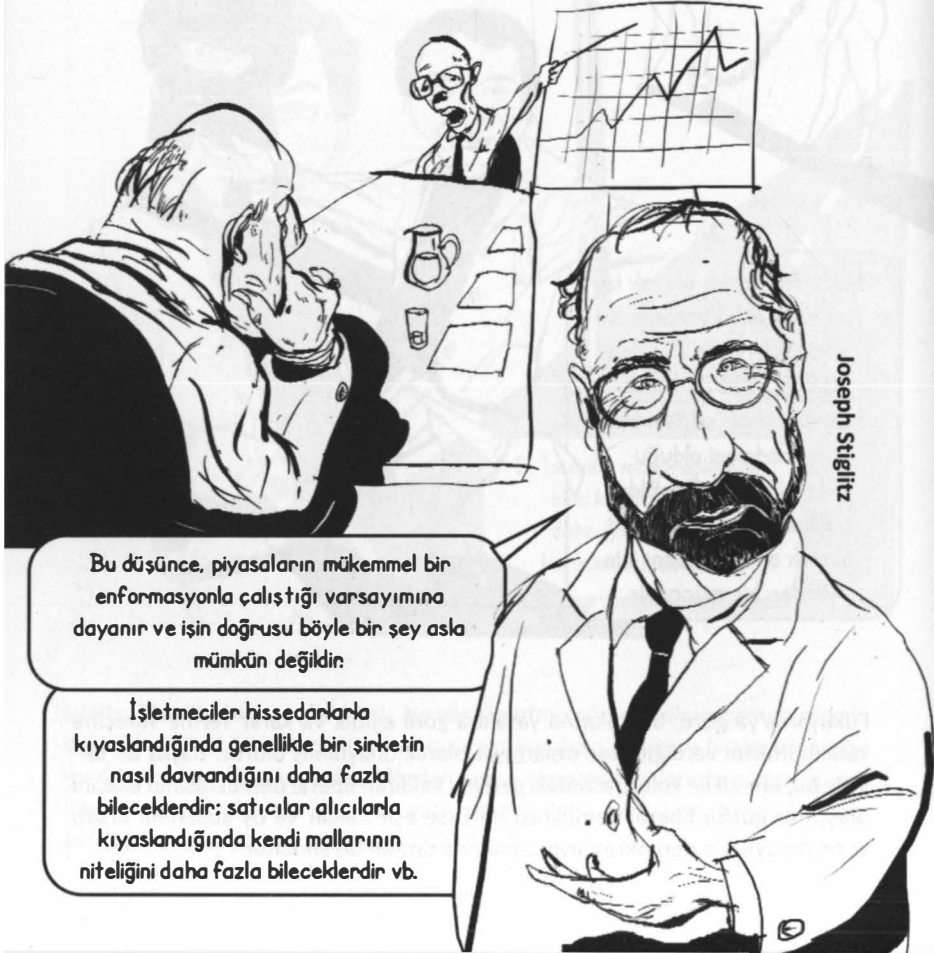

Fukuyama'ya göre, başkalarına yasalara göre eşitlik ve karar verme sürecine katılım imkânı verdiğimizde onları eşit olarak onaylamış oluruz. Başka bir deyişle bu, efendi ile köle arasındaki gerilimi kaldıran liberal demokrasinin esasını oluşturur çünkü liberal demokrasi herkese eşit haklar ve oy kullanma fırsatı verir. Dolayısıyla demokrasi aynı zamanda tarihin de sonudur.

Serbest Piyasaya Meydan Okuma

Fukuyama'nın argümanının, gücünü kapitalizmin malların üretimi bakımından en verimli yol olduğu şeklindeki düşünceden aldığı yerde, son dönemlerde Nobel Ödüllü **George Akerlof** (d. 1940) ve **Joseph Stiglitz** (d. 1943) gibi ekonomistler bu fikri daha titiz bir şekilde incelemeye başladılar.

Onların çalışması, Adam Smith'in klasik ve neo-klasik ekonominin temel taşlarından biri haline gelmiş düşüncesine, yani üretimin ve ekonomilerin gelişmesine imkân tanıyan şeyin serbest piyasa olduğu fikrine meydan okuyor.

Kalkınan Dünya: Serbest Ticaret mi...

Bu basit düşünce, Stiglitz'in ellerinde kalkınmakta olan dünyanın nasıl besleneceğine ilişkin kapsamlı bir program haline gelir.

İnsanların çoğu kalkınmakta olan dünyanın büyük bir bölümündeki yoksulluğun kabul edilemez olduğunda mutabıktır. Ancak bu kalkınmanın nasıl ele alınması gerektiği konusunda anlaşamıyorlar.

Sorun şudur ki, Afrika ve Güney Amerika'daki pek çok ülkeye kendi ekonomilerini geliştirmeleri için hatalı bir yol haritası verilmiştir; bu yol haritasında, ekonomi ya da insanlar henüz hazır değilken öncelik serbest ticarete, özelleştirmeye ve asgari düzeyde hükümet müdahalesine verilmektedir.

...Yoksa Devlet Kapitalizmi mi?

Güney Kore günümüzde demokratik, zengin ve kalkınmış bir ülkedir. Ancak bu noktaya serbest ticaret sayesinde değil, daha çok bir nevi devlet kapitalizmi sayesinde gelmiştir.

Bu da korumacı gümrük tarifeleri sistemi, eğitim ve altyapıda hükümet kaynaklarının adil şekilde yeniden yatırımlarda kullanılması ve çelik sanayisine doğrudan hükümet müdahalesi uygulamalarını içermekteydi.

Afrika'nın büyük bir kısmında 1980'lerde ekonomiler debelenip duruyordu, bu yüzden yardım etmesi için Dünya Bankası'na başvurduk.

Banka, biz yatırım yaparken bir dizi koşul öne sürdü. Bunlar arasında gerçekçi olmayan ödeme planları ve piyasalarımızı Batı mallarına açmamız yer alıyordu; oysa bizim onlara satacak hiçbir şeyimiz yoktu.

En önemli nokta şuydu: Kore'de uygulanan şekliyle doğrudan hükümet yatırımı burada yasaklanmıştı.

Bu örneklere rağmen, insanların hâlâ kalkınmaya katkıda bulunacak en iyi yolun serbest ticaret olduğunda ısrar etmesini şaşırıyorum. Bana göre bunlar piyasaların işlerlik tarzını yanlış anlıyorlar; oysa piyasalar doğaları gereği eşitsizdirler.

Stiglitz'i de eleştirenler var. Kalkınma hakkında görüşleri karşısında en belirgin seçenek, Güney Kore'deki müdahaleci politikaların işe yaradığını kabul etmek; ancak bunları, kalkınmakta olan ülkelerin sınırlarını Batı mallarına açmaları için ısrarcı olan ve bu arada gümrük tarifeleri ve tarım gibi sektörlere hükümet desteğini sürdürmekte olan Batı hükümetlerine gerekli bir tepki olarak değerlendirmek.

İşte bu kapsamlı neoliberal görüşe göre, sorun serbest ticaretin kalkınma için kötü olmasında değil, serbest ticarete asla fırsat verilmemesinde yatmaktadır. Bu görüşe benzer şekilde, neoliberaler asimetrik enformasyonun istikrarsızlık yarattığı düşüncesini kabul etmeye de yatkındır; ancak bu durumla baş etmenin doğru yolunun daha fazla hükümet müdahalesi değil de daha az müdahale olduğuna ve hükümetlerin bu enformasyon farklılıklarının dışında kalma çabalarına yoğunlaşmaları gerektiğine inanırlar.

İslamiyet ve Kapitalizm

Kapitalizm bütün bu teorileştirmenin dokunamadığı şekilde yayılmayı sürdürüyor ve en çok büyüdüğü alanlardan biri İslami (İslam hukukuna uygun) bankacılıktır. Tıpkı İncil gibi Kuran da faizi onaylamaz.

Para faizi olsun, zahire faizi olsun yahut ödünç verilen her şeyin faizi olsun, faizle kardeşine ödünç vermeyeceksin.

Eski Ahit, Tesniye [On Emir], 23:19

İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz. Ama Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirsiniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat artıranlardır.

Kuran, Rum Suresi, 39

Ancak günümüzde Müslümanlar bu emri Hıristiyanlardan daha fazla ciddiye alıyor ve bu durum geleneksel kapitalist araçların birçok yaratıcı adaptasyonu ile sonuçlanıyor.

İslami Bankacılık

Ticareti finanse etmenin standart yolu *murabaha* (bir malı üzerine kâr koyarak satma) olarak bilinir.

Banka bunun iyi bir yatırım olduğuna karar verirse, bu durumda malları satın alacak ve şirkete de bir hizmet bedeli ödeyecektir; bu bedel malların bankanın elindeyken bozulabileceği ihtimali üzerinden meşrulaştırılmaktadır.

Murabaha, mallar teslim edildikten sonra taksitlendirme yoluyla da geri öde-
nebilir; ekonomik bakımdan bu uygulama bankalar açısından faiz alınmasıyla
hemen hemen benzer şekilde işlerlik görmektedir. Araba gibi şeyler de borç-
landırma-kiralama esasına göre satın alınabilir; kiralama döneminin sonunda
banka kendi parasını alınca mallar da yeni sahiplerine aktarılır.

19. yüzyılda imparatorluk olmayan ülkelerce sanayi verimliliğinin daha fazla ortaya çıkışında olduğu gibi, İslami kapitalizmin yükselişi de kapitalizmin esnekliğinin ve bunun uzantısı olarak istikrarsızlığının tipik özelliğidir. Yine de eğer her şey bütünüyle istikrarlı olsaydı, bu durumda malların imalatındaki yerleşik tarzı açacak yeni gelişmeler söz konusu olamazdı. Adam Smith'e göre kapitalizmin ve serbest piyasaların istikrarsızlığı hem "görünmez el" tarafından kolaylaştırılmakta hem de onun tarafından denetlenmektedir.

"Görünmez el" sadece mallar daha pahalı olduğunda, insanlar arzı artırmak ya da bu mallara ucuz alternatifler bulup bu yüksek fiyatlardan yararlanabildiklerinde işe yarar

En sonunda piyasada artan talep nihayet fiyat enflasyonunu sınırladıkça düzene girebilir

Balonun Patlaması

Öte yandan bu istikrarsızlık dengeyi de bozabilir. Şimdilerde genellikle spekülasyon balonunun ilk örneği olarak gösterilen şeyin, 1630'lar kadar eskilerde öncüleri de olmuştu.

Lale çılgınlığı yaşamaktaydık.

Balon şişirildikçe şişirildi; kataloglarda belirli türlerin değeri vasıflı bir işçinin yıllık gelirinin yirmi katından fazlaydı.

Aslında laleler için alivire alım satım piyasası geliştirmiştik, tamamı yabancı yatırımlardan oluşmaktaydı ve kısa vadeli satışları kanunen yasaklayan düzenlemeler vardı. Ancak Şubat 1637'den itibaren fiyatlar keskin şekilde düşüşe geçti ve lale çılgınlığı da sona erdi.

Ekonomistler lale balonunun gerçek önemini tartışırken, bu konuda belirgin olan şey kapitalizm tarihinin bu türden keskin piyasa "düzeltmeleri"yle çöplüğe dönmüş olmasıdır. Bunlar kapitalist sistemlerin bir özelliğidir ve bunlardan kaçınmak için hiçbir güvenli yol bilinmemektedir. Değişen tek şey, bunların daha geniş ekonomilerde yarattıkları etkiyle insanların hayatına getirdiği karışadır. Ne var ki bunlar en kötü hallerinde küresel ekonomiyi çökertip milyonlarca insanı yoksulluk ve sıkıntıya sürükleyebilir.

İleri Okuma

- Smith, A., *The Wealth of Nations*, 1776. Smith'in klasik eseri, sonraki ekonomik çalışmalar için bir başlangıç noktası; şaşırtıcı ölçüde kolay okunur. (*Ulusların Zenginliği*, Alan Yayıncılık, İstanbul 2004, çev. Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı)
- Hobbes, T., *Leviathan, or the Matter, Forme, and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil* (genel olarak *Leviathan* diye anılır), 1651. Politik düşüncenin erken dönem modern yapıtı. (*Leviathan Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, 9. Basım, çev. Selahattin Özpalabıyıklar)
- Locke, J., *Second Treatise on Government*, 1689. Locke'un sivil toplum için çizdiği bir çerçeve; nispeten az sayfada birçok alanı içeriyor (*Birinci Treatise* Locke akademisyenleri dışında pek az kimse tarafından okunmuştur). (*Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, Eksi Kitaplar, 2018, 4. Basım, çev. Fahri Bakırcı)
- Mill, J.S., *On Liberty*, 1859, ve *Utilitarianism*, 1863. Mill'in iki klasik eseri: *On Liberty* devlet karşısında bireyin haklarını, bu hakların yararlılığı ilkesi esasına göre değerlendiren, bu ilke daha ayrıntılı olarak *Utilitarianism* kitabında tartışılmaktadır. (*Özgürlük Üzerine*, Oda Yayınları, İstanbul 2008, çev. Tuncay Türk)
- Ricardo, D., *Principles of Political Economy and Taxation*, 1817. Ekonomi biliminin gelişiminde çok önemli bir eser ve "klasik" 19. yüzyıl ekonomisinin ilk ciddi formülasyonu. (*Ekonomi Politikasının Vergilendirmenin İlkeleri*, Belge Yayınları, İstanbul 1997, çev. Tayfun Ertan)
- Keynes, J.M., *General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan Press, 1936. Birçok kişi tarafından Keynes'in en tamamlanmış kitabı olarak değerlendirilir, bu kitapta Keynes kapitalist piyasadaki dalgalanmalar ve bunları kontrol etme yoluyla ilgili ekonomik teorisinin en gelişkin değerlendirmesini sergiliyor. (*İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2008, çev. Uğur Selçuk Akalın)

Tarih

- Runciman, S., *A History of the Crusades*, Peregrine Books, 1951-4. Yeniden basım, Penguin; üç ciltlik Haçlılar tarihi. (*Haçlı Seferleri Tarihi*, 3 Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 2008, 4. Basım, çev. Fikret Işıltan)
- Berlin, I., *Many Thousands Gone, The First Two Centuries of Slavery in North America*, Harvard University Press, 1998.
- Brook, T. ve Wakabayashi, B.T., *Opium Regimes: China, Britain, and Japan, 1839-1952*, University of California Press, 2000.
- Thorold, P., *The London Rich: The Creation of a Great City from 1666 to the Present*, Viking, 1999. Gelir akışı ardından Londra tarihine bir bakış.
- Hobsbawm, E.J., *The Age of Revolution: Europe, 1789-1848*, yeni basım, Abacus 1988. *The Age of Capital, 1848-1875*, yeni basım, Abacus, 1988. *The Age of Empire, 1875-1914*, yeni basım, Abacus, 1989. Fırtınalı 19. yüzyılın üç ciltlik incelemesi. (*Devrim Çağı 1789-1848*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, 4. Basım, çev. Bahadır Sina Şener / *Sermaye Çağı 1848-1875*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, çev. Bahadır Sina Şener / *İmparatorluk Çağı 1875-1914*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2010, 4. Basım, çev. Vedat Aslan)
- Friedman, M. ve Schwartz, A.J., *Monetary History of the United States, 1867-1960*, Princeton University Press, 1963. Friedman'ın Büyük Bunalım'ın nedenlerine ilişkin ünlü değerlendirmesini içeriyor.

Woodham-Smith, C, *The Great Hunger, Ireland 1845-1849*, HarperCollins, 1962, yeniden basım, Penguin. İrlanda kıtlığı tarihi.

Weber ve Marx

- Weber, M. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism, and Other Writings* Penguin, 2002. Weber kapitalizm, rasyonalite, verimlilik kavramları ve Protestan ahlakı arasındaki bağlantı hakkında görüşlerini özetliyor. (*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Ayraç Yayınevi, Ankara 2010, 6. Basım, çev. Zeynep Gürata)
- Marx, K. *Capital, Vol. 1: A Critique of Political Economy*, Pelican Books, 1976. Bu kitap Marx'ın kapitalizmin gelişimi, işlerliği ve aynı zamanda kaçınılmaz çöküşü hakkındaki en gelişkin değerlendirmesidir. (*Kapital-Ekonomi Politikasının Eleştirisi*, 1. Cilt, Yordam Kitap, İstanbul 2011, çev. Nail Satılğan, Mehmet Selik)
- Robert C. Tucker (ed.), *The Marx-Engels Reader*, W.W. Norton, 1978. Marx'ın yaratıcı düşüncesinin bütün dönemlerinden yazıların derlemesi; Marx'ın düşüncesinin felsefeden ekonomik teoriye doğru gelişimi sergileniyor.
- Hegel, G.F.W., *Elements of the Philosophy of Right*, 1821, ve *Lectures on the Philosophy of History*, 1837. (*Tarih Felsefesi*, İdea Yayınevi, İstanbul 2011, 2. Basım, çev. Aziz Yardımlı)

Neo-Marksizm

- Marcuse, H., *The One Dimensional Man*, ikinci basım, Routledge, 1991. Marcuse'un çağdaş toplum ve bunu kontrol eden rasyonel-bilimsel-bürokratik sistemin "özgürlük diktatörlüğü" hakkındaki görüşünü içeren son eseri. (*Tek Boyutlu İnsan*, İdea Yayınevi, İstanbul 1990, çev. Aziz Yardımlı)
- Debord, G., *Society of the Spectacle*, 1967; İngilizce çeviri, *Black and Red*, 1970, gözden geçirilmiş baskısı 1977. 20. yüzyıl sonu Marksizm'inin bir klasiği, çeviri metni yoğun ve teknik gelebilir (bu baskısı Zone'dan yapılan Nicholson-Smith çevirisine kıyasla tercih edilebilir). (*Gösteri Toplumu*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010, 3. Basım, çev. Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent)
- Debord, G., *Comments on the Society of the Spectacle*, 1989; yeni İngilizce basımı, Verso, 1998. Temaşanın kaçınılmaz gücünün kötümser bir değerlendirmesi.
- Adorno, T. ve Horkheimer, M., *Dialectics of Enlightenment*, yeni basım, Verso, 1997. Bilimsel devrimin toplum üzerindeki etkilerinin çözümlenmesi. Eler şeyi ölçülebilir, operasyonel terimlere indirgemedeki "rasyonel" eğilim, bireyin değeri, kişiler arası ilişkiler ve ahlak dahil bu şekilde ölçülemeyen her şeyin aşağılanmasıyla sonuçlanır. (*Aydınlanmanın Diyalektiği*, Kabcacı, İstanbul 2010, 1. Basım, çev. Nihat Ülner, Elif Öztarhan)
- Adorno, T., *The Culture Industry*, Routledge, 1991. Adorno'nun, tüketim kültürünün birer aracı haline gelen eğlence ve sanat endüstrisi olarak kitle iletişim araçlarının en kapsamlı çözümlenmesi. (*Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, çev. Elçin Gen, Mustafa Tüzel, Nihat Ülner)
- Vaneigem, R., *The Revolution of Everyday Life*, ikinci İngilizce basım, Rebel Press, 1983. Debord'un *Society of the Spectacle* kitabına kıyasla daha az teknik ve daha okunabilir bir kitap; Sitüasyonist düşünceyi öğrenmek için iyi bir başlangıç. (*Gençler İçin Hayat Bilgisi El Kitabı-Gündelik Hayatta Devrim*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996, çev. Işık Ergüden, Ali Çakıroğlu)

Muhafazakârlık

Martin Heidegger, *The Question Concerning Technology and Other Essays*, Harper Perennial, 1982. Bu kitap Heidegger'in en okunabilir kitabı; teknoloji, bilim ve matematiğin metafizik boyutu, Yunan ve modern felsefeye yapılan gezintiler aracılığıyla tartışılıyor. (*Tekniğe İlişkin Soruşturma*, Paradigma Yayınları, 1998, 2. Basım, çev. Doğan Özlem)

Leo Strauss, *What is Political Philosophy? and Other Studies*, University of Chicago Press, 1988. Strauss'un politik felsefeye ilişkin benzersiz kavrayışıyla toplumda filozofun oynadığı rolü sergilediği makalelerin mükemmel bir derlemesi. Strauss, politika kavramını Yunancaya başvurmak suretiyle, çağdaş liberalizmin derin paradokslarını çözmeyi amaçlıyor. (*Politika Felsefesi Nedir?*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000, çev. Solmaz Zelyüt Hünler)

Çağdaş Yorumlar

Rawls, I, *A Theory of Justice*, 1972, ikinci gözden geçirilmiş basım, Oxford University Press, 1999. 1970'lerde akademik politik felsefeyi yeniden canlandırmıştır; liberal sol açısından bir nevi modern klasik sayılmaktadır. (*Bir Adalet Teorisi*, Phoenix Yayınevi, 2018, 2. Basım, çev. Vedat Ahsen Coşar)

Nozick, R., *Anarchy, State and Utopia*, Blackwell, 1974. Hemen Rawls'un ardından, dengelemek amacıyla çoğu kez üniversite öğrencilerine ait okuma listesi vermektedir; liberteryen sağcılar için yüksek sesli bir çağrıdır. (*Anarşi, Devlet ve Ütopya*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, 2. Basım, çev. Alişan Oktay)

Fukuyama, R., *The End of History and the Last Man*, Penguin, 1992. Esas olarak bir burjuva-Marksist ütopyadır; muhtemelen akademik bakımdan beğenildiğinden daha fazla okunmuş ve alıntı yapılmıştır. (*Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Profil Yayıncılık, İstanbul 2011, 2. Basım, çev. Zülfü Dicleli)

Stiglitz, J., *Making Globalisation Work*, Penguin Ailen Lane, 2006. Dünya Bankası'nın eski başkanı, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana ülkelerin nasıl kalkındığına ilişkin bol miktarda örnek inceliyor ve sürecin ilerlemesi için öneriler sunuyor.

Friedman, M., *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, 1962. Monetarist yazar, rekabetçi kapitalizm ile siyasi özgürlük arasındaki bağlantıyı ele alıyor. (*Kapitalizm ve Özgürlük*, Plato Film Yayınları, İstanbul 2008, çev. Doğan Erberk, Nilgün Himmetoğlu)

Dizin

- Adorno, Theodor 136
anarşizm 77
artı değer 90, 91
arz-talepteorisi 64
- Bakunin, Mikhail 74, 77
Bentham, James 59,
60, 61
Büyük Buhran 105, 106,
107, 113, 114, 122,
132
Büyük Kıtık 69
- Chydenius, Anders 45
Çan Kay-şek 116
Çartistler 72, 73
- Debord, Guy 141, 142,
144
demokrasi 158, 159, 160,
162, 163
devlet kapitalizmi 114,
115, 166
Dickens, Charles 68
doğal akıl 28, 30
doğal hak 26, 31, 32, 33,
60, 86, 150
doğrusal tarih 160
- emek 29, 31, 32, 41, 47,
55, 58, 64, 65, 67, 88,
89, 90, 96, 102, 107,
115, 124, 156
Emek Değer Teorisi 41,
55, 58, 64, 87
emperyalizm 96, 97
enflasyon 58, 112, 120,
170
Engels, Friedrich 87
- farklılık ilkesi 152, 153
faşizm 132
- faıdacılık 59, 60, 61, 67
feodalizm 4, 5, 7, 93
Ford, Henry 43, 96, 99
Frankfurt Okulu 132,
133, 134, 137
Friedman, Milton 120,
122, 123
Fukuyama, Francis 158,
159, 160, 162, 163,
164
- gerileme (resesyon) 111
görünmez el 39, 40, 170
- Haçlılar 6, 8
Hegel, G.W.F. 79, 80, 81,
82, 83, 158, 163
Heidegger, Martin 145
Hobbes, Thomas 21, 22,
24, 25, 26, 27, 28, 29,
33, 41, 78, 81, 149,
150
Horkheimer, Max 132,
135, 136, 140
Hume, David 45
- İskoç Aydınlanması 45
İslamiyet 168
- Katolik ahlakı 127
Keynes, John Maynard
108, 109, 111, 113
kişisel çıkar 37, 38, 39, 76
komünizm 93, 115, 117,
158
korsanlık 19, 28
köle ticareti 46
- Leviathan* (Hobbes) 24,
25, 26, 27, 81
liberal ekonomi 63, 108
liberal politika 35
- Locke, John 28, 29, 30,
31, 32, 33, 34, 35, 36,
78, 81, 129, 149, 150
- Marcuse, Herbert 137,
138, 139
Marshall, Alfred 64, 117
Marshall Planı 64, 117,
118
Marx, Karl 78, 79, 83, 84,
86, 87, 88, 90, 91, 92,
93, 96, 101, 103, 106,
111, 125, 126, 132,
135, 141, 158, 163
Mill, John Stuart 59, 62,
63, 64, 65, 66, 67, 70
monetarizm 120, 121
- neo-Marksizm 132
Nozick, Robert 32, 154,
155, 156, 157
- Owen, Robert 70, 71, 72
özel mülkiyet 3, 4, 29, 30,
31, 32, 33, 76, 114,
154
özgürlük ilkesi 152
- Protestan ahlakı 127
- rasyonalite 129, 130
Rawls, John 150, 151,
152, 153, 154
Ricardo, David 55, 56, 57,
58, 59, 63
Roosevelt, F.D. 107, 113
Rothschildlar 11, 48, 49
Rönesans 7
- Saint-Simon, C.-H. 74, 75
sanayileşme 3, 59, 101,
161

serbest ticaret 56, 120,
165, 166, 167
sermaye 3, 57, 86, 90, 93
sınıf mücadelesi 84
Situasyonistler 140, 144
Smith, Adam 36, 37, 38,
39, 40, 41, 42, 43, 44,
45, 46, 54, 55, 56,
125, 164, 170
sosyalizm 71, 74, 76, 77,
78, 79, 153
Stiglitz, Joseph 164, 165,
167
Strauss, Leo 148

tüketim 36, 111, 123,
124, 125, 134, 136

Vaneigem, Raoul 140,
144
vergilendirme 63, 153,
156

Watt, James 50
Weber, Max 126, 128,
129, 131

yayılcılık 14, 15
Yeni Düzen 107, 108, 113

Kapitalizm neden tarih, felsefe ve politikanın en büyük, ama aynı zamanda en tartışmalı fikridir?

Kapitalizm bugün dünyaya hükmediyor; yasalardan savaşımlara, hükümetlerden kişilerarası ilişkilere kadar her şeyi etkiliyor. Bu kitap, kapitalizmin önlenemez ve çoğunlukla acımasız yükselişinin ardında yatanları, geçirdiği aşamaları ve güncel durumunu ekonomistlerin karmaşık kuramlarından sıyrılarak anlatıyor.

Afyon Savaşları ve Büyük Buhran gibi önemli olayların yanı sıra kapitalizmin azılı düşmanı Karl Marx, "ekonominin babası" Adam Smith, Theodore Adorno ve Milton Friedman gibi düşünürlerin çığır açıcı fikirleri dahil, kapitalizmle ilgili merak ettiğiniz her şeyi bu kitapta bulacaksınız.

internet satış:
saykitap.com

-55.00₺-

ISBN 978-605-1471646

SAY YAYINLARI

- sayyayincilik.com
- facebook.com/sayyayinlari
- twitter.com/sayyayinlari
- instagram.com/sayyayincilik